

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

50/2018

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

50/2018

OBLASTNÍ MUZEUM
V CHOMUTOVĚ

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

Ročník: 50

Rok vydání: 2018

Časopis Oblastního muzea v Chomutově

ISSN: 0231-5076

Vydává:

Oblastní muzeum v Chomutově,

Palackého 86, 430 01 Chomutov

Doporučení k citování z časopisu:

Památky, příroda, život 50, 2018.

Mezinárodně uznávaná zkratka

pro přírodovědné obory:

Památ. –Přír. –Život.

Periodicita: 1x ročně (od roku 2018)

Náklad: 200 ks

Vedoucí a výkonná redaktorka:

Mgr. Milena Bílková, Th.D.

Grafický design a sazba textu:

MgA. Ondřej Bouška

Jazykový redaktor:

Michal Bečvář

Tisk:

Paper Jam, Michelská 350/67,

141 00 Praha 4

Redakční rada:

Mgr. Jiří Kopica

Romana Lichtenberková

Ing. Čestmír Ondráček

PhDr. Lenka Ondráčková

Mgr. Markéta Prontekarová

Překlad resumé do německého jazyka:

Jürgen Ostmeyer

Fotografie na obálce:

Nezabylice, bronzové vědro,

sběrka Oblastního muzea

v Chomutově;

foto Hugo Sedláček

Redakční spolupráce:

Mgr. Renáta Klucová

Autoři ručí za věcnou správnost
a původnost publikovaných článků
i za vypořádání autorských práv
na použití obrazového materiálu.

Autoři článků v 50. ročníku:

Ing. Čestmír Ondráček, Oblastní muzeum v Chomutově

(ondracek@muzeumchomutov.cz), Bc. Radek Fišer,

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR

(radek.fiser@nature.cz), PaedDr. Jiří Roth (soukromý

badatel), Mgr. Antonín Roušar (soukromý badatel),

PhDr. Lenka Ondráčková, Oblastní muzeum v Chomutově

(ondrackova@muzeumchomutov.cz), Mgr. Marek Půlpán,

Ústav archeologické památkové péče severozápadních

Čech (pulpan@uappmost.cz), Dr Agnieszka Půlpánová-

-Reszczyńska, Instytut Archeologii Uniwersytetu

Rzeszowskiego, Ing. arch. Jaroslav Pachner, Statutární

město Chomutov (j.pachner@chomutov-mesto.cz),

Mgr. Jan Hirsch, Oblastní muzeum v Chomutově

(hirsch@muzeumchomutov.cz), Bc. Petr Vašečka

(soukromý badatel), Mgr. Martin Žemlička, doktorské

studium, Ústav českých dějin Filozofické fakulty

Univerzity Karlovy v Praze

Uzávěrka 50. ročníku:

31. 8. 2018

© Oblastní muzeum v Chomutově, 2018

© Texty a přílohy: Čestmír Ondráček,
Radek Fišer, Jiří Roth, Antonín Roušar,
Lenka Ondráčková, Marek Půlpán,
Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska,
Jaroslav Pachner, Jan Hirsch, Petr
Vašečka, Martin Žemlička

Obsah

- 5 Editorial
- 7 Zmapování a vyhodnocení současného stavu populace
břízy ojcovské (*Betula oycoviensis* Besser) v ČR
Čestmír Ondráček
- 16 Národní přírodní rezervace Úhošť je větší
Radek Fišer
- 21 Výskyt hříbu plavého (*Hemileccinum impolitum*)
na Chomutovsku
Jiří Roth
- 24 Nové druhy pavouků (*Araneae*) a sekáčů (*Opiliones*)
pro Českou republiku ze severozápadních Čech
Antonín Roušar
- 29 Nezabylice – germánské pohřebiště
Lenka Ondráčková, Marek Půlpán,
Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska
- 47 Loubí na náměstí 1. máje v Chomutově
Jaroslav Pachner
- 65 Zdeněk Vachata (1936–2003)
Jan Hirsch
- 71 Ze života rodiny Fränzlových,
chomutovských cihlářů a sedlářů
Jan Hirsch
- 75 Činnost církevního tajemníka v okrese Chomutov
v letech 1949–1960
Petr Vašečka
- 93 Sídelně historická sonda do nejstarších vsí
v Krušných horách. Dědictví Alberta ze Žeberka
Martin Žemlička

Editorial

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, dostává se vám do ruky jubilejní padesátý ročník časopisu Oblastního muzea v Chomutově „Památky, příroda, život“. Při této příležitosti získává časopis novou podobu. Především se od roku 2018 mění jeho periodicitu. Namísto čtyř čísel za rok bude nadále vycházet jednou ročně, co do rozsahu nebude však ročenka oproti čtvrtletníku ochuzena. Pro zahraniční čtenáře jsou za články zařazena také resumé v němčině. Nová čísla časopisu budou dostupná v elektronické verzi na webových stránkách muzea.

Historie časopisu „Památky, příroda, život“ sahá do let 1963 a 1964, kdy byl vydáván s podtitulem „Zpravodaj Vlastivědného muzea v Chomutově“. Po pauze ve vydávání začal pravidelně vycházet od roku 1969 a nesl podtitul „Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska“ (později doplněno i o Kadaňsko). V roce 2018 tak časopis slaví půlstoletí své nepřetržité existence.

Padesátý souborný ročník časopisu přináší na více než stovce stran odborné i populárně-naučné články autorů z oborů přírodovědy, archeologie a historie. Autoři se v tematicky pestrých článcích věnují zejména regionům Chomutovska a Kadaňska. Za kvalitu příspěvků zodpovídá nově ustanovená redakční rada, kterou tvoří odborní pracovníci Oblastního muzea v Chomutově. Velká péče byla věnována také grafickému zpracování publikace, které je, jak doufáme, nejen vkusné a moderní, ale také čtenářsky vstřícné a přehledné.

Ročenku 2018 otevírá čtveřice přírodovědných článků, jež se věnují vzácnému druhu břízy (Čestmír Ondráček), národní přírodní rezervaci Úhošť (Radek Fišer), hřibu plavému (Jiří Roth) a výskytu nových druhů pavouků a sekáčů v regionu (Antonín Roušar).

Stěžejním článkem publikace je kolektivní příspěvek archeologů Lenky Ondráčkové, Marka Půlpána a Agnieszky Půlpánové-Reszczyńské. Poutavě a srozumitelně popisuje sedm let archeologického výzkumu germánského pohřebiště v Nezabylčicích, jedinečné lokalitě nedaleko Chomutova. Podává realistický obraz práce archeologů a nezamlčuje problémy a nevratné ztráty, které způsobují amatérští hledači pokladů.

Jaroslav Pachner nahlíží hluboko do stavební historie chomutovského náměstí, konkrétně zkoumá fenomén loubí domů. Další texty vás zavedou do nedávných dějin 20. století. Jan Hirsch ve dvou článcích připomíná zajímavé chomutovské osobnosti. Petr Vašečka dokumentuje fungování církvi v okrese Chomutov v letech 1949–1960. V závěru je zařazena studie Martina Žemličky o nejstarších vsích v Krušných horách na Jirkovsku. Oba poslední články vycházejí z diplomových

prací obhájených na Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, jejich součástí je proto obsáhlý poznámkový aparát.

Těší nás, že vám můžeme předložit kvalitní publikaci, která svým obsahem i vzhledem splňuje vysoké nároky na moderní populárně-naučný regionální časopis.

Jménem redakce časopisu vám přeji
příjemné a obohacující čtení.

Mgr. Milena Bílková, Th.D.,
vedoucí redaktorka

Zmapování a vyhodnocení současného stavu populace břízy ojcovské (*Betula oycoviensis* Besser) v ČR

Čestmír Ondráček

Úvod

Rod *Betula* L. (bříza) patří nejen v naší květeně stále k nedostatečně zpracovaným. Systematická studia tohoto druhu mají svůj složitý vývoj již od roku 1755, kdy Linné v knize *Flora Suecica* pojmenoval evropskou stromovitou břízu *Betula alba*. Již roku 1790 dospěl Ehrhardt k nutnosti rozdělit Linnéův druh na dva, *B. verrucosa* a *B. pubescens*. Ale již dva roky před ním popsal Roth břízu odpovídající Ehrhardtově *B. verrucosa* jako *B. pendula*.

Sledujeme-li dále vývoj taxonomického a systematického nazírání na evropské břízy, můžeme se lehce přesvědčit nejen o rozdílném pojetí systematického členění evropských bříz, ale i o nomenklatorických nejasnostech vyplývajících z různého pojmání druhové šíře.

V roce 1809 publikoval Besser nález keřovité břízy z lokality Hamernia (SZ od Krakova) z roku 1805 jako nový druh *Betula oycoviensis*.

Popis druhu

Čeled *Betulaceae*. Nejčastěji keře, řidčeji nízké stromky, 3–5 m vysoké, s bílou borkou. Letorosty červenavě hnědé, lysé, hustě pokryté voskovými žlázkami. Brachyblasty nápadně dlouhé a často i se 4–6 listy. Pupeny malé obvejcovité, lepkavé. Čepel listů kosníkovitá 1,5–3 cm dlouhá, 1–2 cm široká, k bázi klínovitě sbíhavá. Postranních žilek 4–5(–6) párů; řapík 1,0–1,5 cm dlouhý. Samčí jehnědy zpravidla po dvou, za květu 2–5 cm dlouhé, na koncových, řidčeji i na postranních větévkách. Samičí jehnědy na brachyblastech, za plodu přibližně 2 cm dlouhé, na stopkách asi 1 cm dlouhých; podpůrné šupiny trojlaťnaté, s bočními nazpět obrácenými laloky, širšími než střední. Nažky s lemem asi 2× širším než semenné pouzdro. Kvete a plodí velmi brzy (často již ve 2. roce), kvete IV–V, $2n = 28$.

Břízu ojcovskou lze od ostatních podobných druhů bříz odlišit podle následujícího klíče:

- 1a Listy 1,5–3,0 cm dlouhé, s 3–5(–6) páry postranních žilek; na brachyblastech 4–6 listů; keře až nízké stromy s krátkými postranními větévkami *B. oycoviensis*
- b Listy 3–10 cm dlouhé, s 5–7(–8) páry žilek; na brachyblastech 4–6 listů; většinou statné stromy s dlouhými převislými postranními větévkami *B. pendula*, *B. pubescens*, *B. carpatica*

Variabilita

Rostliny rostoucí v České republice jsou velmi blízké morfotypu popsanému v Polsku jako *B. oycoviensis* cv. Szaferi (Kříž in Hejný S. & Slavík B. [eds] 1990).

Stanoviště

U nás i na polských lokalitách roste společně s *B. pendula* a lze předpokládat i podobné ekologické nároky.

Rozšíření ve světě a v ČR

Bříza ojcovská se vyskytuje na několika lokalitách v jižním Polsku, Rumunsku, Dánsku, ve Švédsku, na Ukrajině a v Česku.

První údaje o výskytu břízy ojcovské v ČR jsou velmi staré. Již v letech 1842–1843 sbíral nad Chomutovem zvláštní malolisté břízy J. Knaf, význačný chomutovský lékař a botanik. Jeho sběry, uložené v herbáři Národního muzea v Praze, určil v roce 1967 A. Korczyk jako *B. oycoviensis*. Ke stejnému závěru došel v roce 1974 i Z. Kříž, který sběry J. Knafa porovnal s originálními doklady z Ojcova.

Při floristickém kursu pořádaném ČBS v Kadani roku 1977 sbírali J. Lorber a K. Kubát mezi Pavlovem a Volyní a v okolí Volyně (okres Chomutov) zajímavou drobnolistou břízu. Orientačním šetřením, provedeným metodou Jentys Szaferowe, byla prokázána příslušnost zkoumaných sběrů k druhu *B. oycoviensis* – opět po více než 140 letech.

Při podrobném průzkumu v osmdesátých a devadesátých letech 20. století nalezl J. Lorber mezi Pavlovem a Volyní několik set exemplářů břízy ojcovské (zejména pod elektrovodem vedoucím po úbočí Krušných hor jižním směrem k zaniklé obci Pavlov). Zároveň nalezl několik jedinců i u obce Hrádečná nad Chomutovem.

Na základě zjištěných údajů byla v roce 1986 vyhlášena PP (přírodní památka) Bříza ojcovská u Volyně. Chráněné území o celkové výměře 1,49 ha je tvořeno dvěma oddělenými lokalitami (úhorem jihovýchodně a březovým hájem jihovýchodně od obce Volyně).

Druhá a územní ochrana

V poslední verzi červeného seznamu (Grulich & Chobot 2017) je bříza ojcovská hodnocena jako druh ohrožený (EN), v předcházejícím Červeném seznamu ohrožených druhů ČR (Grulich 2012) byla zařazena mezi druhy kriticky ohrožené (C1).

V PP Bříza ojcovská u Volyně se nachází pouze část populace.

Kultivace

Pěstování břízy ojcovské je značně obtížné. Břízy jsou větrosunbné rostliny, a vzhledem k tomu, že bříza bělokorá (*Betula pendula*) má stejný počet chromozomů a vyskytuje se hojně na lokalitách spolu s břízou ojcovskou, dochází k intenzivnímu křížení. Z vysazených semen vyrůstá zejména bříza bělokorá (a kříženci), která roste mnohem rychleji, a případně „čisté“ semenáčky břízy ojcovské doslova zahubí.

Ještě před 25 lety se bříza ojcovská dosti hojně vyskytovala na obnažené půdě pod vedením vysokého napětí jižně od Volyně. Nebyl problém přenášet odtamtud mladé „čisté“ semenáčky na náhradní lokality (Chomutov, Ústí nad Labem, jinde?). V současné době se zde mladé břízy ojcovské nacházejí již jen velmi vzácně.

Počet rostlin se v poslední době stále snižuje, nadějí proto zůstává vegetativní množení (řízkování, roubování). Do budoucna je však třeba počítat s přenosem několika jedinců břízy ojcovské do kultury, v níž je možné přímo ovlivňovat a řídit samoopylení a množení semenáčků pro výsadbu na původní stanoviště, do arboreta a popř. pro komerční využití.

Příčiny ohrožení

Ohrožení spočívá zejména v celkovém úbytku vhodných stanovišť a biotopů, izolaci jednotlivých rostlin a lokalit. Velkým problémem je také snadné křížení s břízou bělokorou.

Úbytek vhodných stanovišť typu extenzivně spásávaných lad je způsoben upuštěním od pastvy v okolí Volyně, popř. intenzivní pastvou pouze na vybraných lokalitách. Naprosto se však změnila situace pod elektrovody. Původní pás obnažené půdy v šířce několik desítek metrů je v současné době již většinou zarostlý náletem dřevin. Dřeviny jsou periodicky vyřezávány, ale z vyřezaných pařezů od země obrážíjí, a vytvářejí tak nízký, místy až neprostupný porost dřevin. Pro pomalu rostoucí břízy ojcovské je tento způsob naprosto destruktivní. Po uříznutí u země nemá již bříza ojcovská dost sil (ani času), přerostou jí jiné, rychleji rostoucí dřeviny. Nacházejí-li se někde dřevinami nezarostlá místa, jsou v současné době zarostlá travami (psineček obecný, smilka, medyněk měkký aj.), popř. jinými bylinami. Možnost uchycení, vyklíčení a zakořenění nových semenáčků bříz je tedy nyní velmi malá.

**Bříza ojcovská,
Volyně**

foto: Č. Ondráček

Současné rozšíření

V současné době (2011–2017) se bříza ojcovská vyskytuje v ČR již jen v okolí Volyně. V posledních deseti letech nebyla ověřena nad Chomutovem ani u Pavlova. V okolí Volyně se nachází výhradně JV od obce: na ladech a starých pastvinách, podél cest a mezí, v lemech lesa a v prosvětlených lesních okrajích.

Pouze několik jedinců bylo nalezeno i v horní části pásu pod elektrovodem vysokého napětí. Tento terén je značně nepřehledný, a není proto vyloučeno, že se v hustém náletu dřevin ještě několik malých jedinců břízy ojcovské ukrývá.

Přesná lokalizace jednotlivých stromků břízy ojcovské u Volyně

Číslo	Šířka (N)	Délka (E)	Výskyt v CHÚ	Nadm. v. m n. m.	Obvod kmene ve 130 cm (cm)	Poznámka
1	50°26,571'	013°13,123'	ano	712	18,5	trochu proschlá koruna, typická
2	50°26,572'	013°13,122'	ano	711	53,5	zdravá, od země se větví, typická
3	50°26,570'	013°13,131'	ano	710	37,5	proschlá koruna, ale typická
4	50°26,571'	013°13,143'	ano	707	53	zdravá, hezká, typická
5	50°26,563'	013°13,138'	ano	706	53	zdravá, v blízkosti menší (č. 6) poškozená
6	50°26,565'	013°13,138'	ano	703	32	rozlomená, poškozená, v blízkosti větší (č. 5) zdravá
7	50°26,552'	013°13,125'	ano	710	55	hodně vytáhlá, stíněná mezi stromy
8	50°26,556'	013°13,105'	ano	714	43	mírně proschlá, netypická, vyžaduje ověření
9	50°26,545'	013°13,096'	ano	716	23,5	zdravá, typická, nízký stromek ca 4,5 m vysoký
10	50°26,549'	013°13,097'	ano	716	10,5	zdravá, typická, malý stromek v blízkosti č. 9
11	50°26,540'	013°13,105'	ano	714	34	typická, ale mírně proschlá koruna
12	50°26,542'	013°13,118'	ano	712	15	zastíněná velkou břízou, nakloněná, výška jen 2,5 m
13	50°26,538'	013°13,096'	ano	715	42	zdravá, typická, hezká
14	50°26,547'	013°13,086'	ano	718	84	proschlá, netypická (část koruny převislá, část kompaktní), vyžaduje ověření
15	50°26,507'	013°13,066'	ne	713	29	typická, ohnutý kmen
16	50°26,507'	013°13,072'	ne	716	34 a 40 (rozdvojená)	netypická, vyžaduje ověření
17	50°26,509'	013°13,071'	ne	713	25	zdravá, mladá, netypická, vyžaduje ověření
18	50°26,513'	013°13,054'	ne	717	31	zdravá, větší listy, netypická, vyžaduje ověření
19	50°26,479'	013°13,356'	ne	702	84	zdravá, mohutná, vyžaduje ověření
20	50°26,473'	013°13,371'	ne	704	24	celkem zdravá, ale slabá, typická
21	50°26,468'	013°13,369'	ne	704	21	mírně proschlá koruna, typická
22	50°26,454'	013°13,358'	ne	703	27,5	mírně proschlá koruna, typická
23	50°26,447'	013°13,363'	ne	702	27	zdravá
24	50°26,464'	013°13,379'	ne	707	17 a 10 (2 jedinci)	mladé, vyrůstají těsně u sebe
25	50°26,476'	013°13,383'	ne	703	18	zdravá, mladá, typická
26	50°26,477'	013°13,390'	ne	704	63	zdravá, krásná, statná
27	50°26,484'	013°13,411'	ne	700	14	mírně proschlá koruna, zdravá
28	50°26,480'	013°13,420'	ne	703	15	zdravá, ale velmi slabá, typická
29	50°26,484'	013°13,435'	ne	702	17,5	zdravá, mladá a slabá, typická

Číslo	Šířka (N)	Délka (E)	Výskyt v CHÚ	Nadm. v. m n. m.	Obvod kmene ve 130 cm (cm)	Poznámka
30	50°26,484'	013°13,434'	ne	701	10	zdravá, velmi mladá a slabá, typická
31	50°26,488'	013°13,447'	ne	700	9	zdravá, velmi mladá a slabá, typická
32	50°26,477'	013°13,522'	ne	695	20	zdravá, krásná, perspektivní, typická
33	50°26,467'	013°13,552'	ano	696	24 (2x)	ve výšce 1 m rozdvojená, zdravá, typická
34	50°26,462'	013°13,546'	ano	698	100	celkem zdravá, mohutná, krásná, typická
35	50°26,447'	013°13,542'	ano	702	66	mírně proslhlá koruna, typická
36	50°26,449'	013°13,556'	ne	702	36	zdravá, typická
37	50°26,450'	013°13,557'	ne	702	45	zdravá, pěkná kompaktní koruna, typická
38	50°26,481'	013°13,576'	ne	693	28	mírně proslhlá koruna, typická
39	50°26,473'	013°13,591'	ne	692	83,5	zdravá, krásná, mohutná, typická
40	50°26,462'	013°13,602'	ne	693	56	silně poškozená, ale dosud hezká a typická
41	50°26,459'	013°13,607'	ne	692	8	zdravá, mladá, typická
42	50°26,449'	013°13,621'	ne	693	17,5	zdravá, mladá, hezká a typická
43	50°26,458'	013°13,626'	ne	690	23	zdravá, mladá, hezká a typická
44	50°26,460'	013°13,627'	ne	692	26	zdravá, méně typická, vyžaduje ověření
45	50°26,460'	013°13,648'	ne	693	17	zdravá, hezká, perspektivní a typická
46	50°26,460'	013°13,638'	ne	693	16	proslhlá koruna, slabá, ale typická
47	50°26,458'	013°13,662'	ne	694	25	zdravá, hezká, typická; okolo několik semenáčků blízkých <i>B. oycoviensis</i>
48	50°26,463'	013°13,629'	ne	693	17	zdravá, vyžaduje ještě ověření
49	50°26,478'	013°13,586'	ne	694	39	zdravá, silně zastíněná, proto asi ne zcela typická
50	50°26,490'	013°13,574'	ne	692	56	zdravá, mohutná koruna, krásná a typická
51	50°26,506'	013°13,556'	ne	687	23,5	zdravá, kompaktní koruna, typická
52	50°26,508'	013°13,550'	ne	688	14	zdravá, kompaktní koruna, typická
53	50°26,419'	013°13,267'	ne	675	36	zdravá, mladá, vyžaduje ověření
54	50°26,393'	013°13,290'	ne	673	9,5	mladá, zdravá, typická, pod elektrovodem
55	50°26,393'	013°13,318'	ne	676	neměřitelné	2 jedinci, velmi mladé, 1,5 m vysoké, bohatě plodné, pod elektrovodem
56	50°26,410'	013°13,332'	ne	685	neměřitelné	velmi mladá, 1,5 m vysoká, bohatě plodná, pod elektrovodem
57	50°26,453'	013°13,315'	ne	691	neměřitelné	velmi mladá, 1,5 m vysoká, bohatě plodná, pod elektrovodem

Přírodní a floristicko-fytogeografická charakteristika Volyně a jejího okolí

Klimaticky spadá zájmové území do okrsků CH 6 a CH 7, tzn. s typem klimatu s krátkým létem, dlouhým přechodovým obdobím a dlouhou trvající sněhovou pokrývkou a dlouhou mírnou zimou. Srážky dosahují 850 mm. Průměrná roční teplota činí 5,5–6 °C.

Téměř celé zájmové území tvoří horniny krušnohorského krystalinika proterozoického stáří, které jsou tvořeny především středně zrnitými biotitickými, až dvojslídnyými rulami a ortorulami, méně jsou zastoupeny pararuly. Půdy jsou mělké, až středně hluboké, písčitohlinité nebo hlinitopísčité, někdy jílovitě zakalené. Převládají podzolové půdy. Při úpatí svahů a v povodí potoků se vytvořila aluvia, většinou značně humózní.

Nadmořská výška území činí 650–750 m n. m.

Podle rekonstrukčního uspořádání přirozené vegetace (Mikyška et al. 1969) pokrývaly zájmové území bikové bučiny (*Luzulo-Fagion*), na které na svazích v údolích vodních toků navazovaly květnaté bučiny (*Eu-Fagion*). Podél větších vodních toků byly zaznamenány luhy a olšiny (*Alno-Padion*, *Alnetea glutinosae*).

Podobné je i srovnání zájmového území s mapou potenciální přirozené vegetace České republiky (Neuhäuslová Z. et al. 1998). Dle této mapy pokrývaly posuzované území bikové bučiny (*Luzulo-Fagetum*), které přecházely v nižších polohách do violkových bučin (*Violo reichenbachiana-Fagetum*).

Z hlediska biogeografického členění České republiky (Culek M. et al. [eds] 1996) spadá převážná část zájmového území do bioregionu 1.59 Krušnohorský bioregion.

Celá zkoumaná oblast spadá podle fytogeografického členění vypracovaného v roce 1976 (Skalický V. et al. 1988) pro účely Flóry ČR do fytochorionu 2. mezofytikum, do fytogeografického okresu 25. Krušnohorské podhůří, podokresu 25a. Krušnohorské podhůří vlastní.

Závěr

V současné době se v ČR vyskytuje bříza ojcovská pouze u obce Volyně (okr. Chomutov, Ústecký kraj). Při podrobném průzkumu v letech 2011–2017 v okolí obce bylo v PP Bříza ojcovská u Volyně, na přilehlých ladech, mezích, v lemech cest a světlých lesních okrajích zaregistrováno 57 jedinců *Betula oycoviensis*.

U každého jedince byly zaznamenány souřadnice jeho výskytu, nadmořská výška, obvod kmene ve výšce 130 cm od země a zdravotní stav; všichni jedinci byli v terénu označeni. U deseti jedinců (č. 8, 14, 16, 17, 18, 19, 44, 48, 49 a 53) bude nutné ještě ověřit správnost určení (vysoké nepřístupné stromy, mladí nevyvinutí či jinak netypičtí jedinci).

V PP Bříza ojcovská u Volyně se v současné době nachází pouze 17 jedinců, což je 29,82 % z hlediska celkového počtu jedinců!

Není vyloučeno, že při pokračujícím průzkumu budou pod blízkým elektrovodem vysokého napětí, v nepřístupném terénu v hustém porostu náletových dřevin, nalezeni ještě další jedinci břízy ojcovské.

Nově vymezené chráněné území musí zahrnout nejen všechna místa s výskytem této vzácné břízy, ale i přilehlá území, kde by se potencionálně mohla bříza ojcovská vyskytnout nebo kam by mohla být v budoucnosti vysazována.

Populace břízy ojcovské jsou v současné době nejvíce poškozovány:

- povětrnostními podmínkami (vítr, námraza, mokrý sníh aj.);
- chorobami (prosyhající koruny, nutno zjistit příčinu);
- genetickými vlivy (snadné křížení a převaha jedinců *Betula pendula* v okolí, vzrůstnost semenáčků kříženců a břízy bělokoré oproti bříze ojcovské aj.).

Doporučení pro management

- přenos několika jedinců břízy ojcovské do kultury, kde je možné přímo ovlivňovat a řídit samoopylení a množení semenáčků pro výsadbu na původní stanoviště;
- rychlé posílení stávající populace vegetativním množením (řízkování, roubování);
- na vybraných místech v blízkosti břízy ojcovské odstranit rostlinný pokryv i s půdou až na minerální podloží (1 m² až několik m², na více místech);
- na těchto plochách podporovat přirozené semenáčky břízy ojcovské a odstraňovat nálet všech ostatních bříz;
- pod elektrovedy vytvořit několik větších ploch se strženým drnem a obnaženým minerálním podložím (následný postup jako u předcházejícího bodu);
- vyšetřit prosyňující břízy ojcovské z hlediska napadení stromů chorobami;
- zajistit územní ochranu celé populace včetně jejího širšího okolí.

Literatura

- Besser W. S. (1809): *Primitiae Florae Galiciae Austriacae utriusque*. – Viennae.
- Culek M. [eds] et al. (1996): *Biogeografické členění České republiky*. – Praha.
- Danihelka J., Chrtěk J. jr. & Kaplan Z. (2012): *Checklist of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition*. – *Preslia* 84: 647–811.
- Gulich V. (2012): *Red List of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition*. – *Preslia*, Praha, 84: 631–645.
- Gulich V. & Chobot K. [eds] (2017): *Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Cévnaté rostliny*. – *Příroda*, Praha, 35: 1–178.
- Hejný S. & Slavík B. [eds] (1990): *Květena ČR 2*. – Academia, Praha.
- Koblížek J. (2000): *Jehličnaté a listnaté dřeviny našich zahrad a parků*. – Tišnov.
- Kříž Z. (1981): *K historii *Betula oycoviensis* Besser*. – *Severočes. Přír.* Litoměřice, 12: 37–46.

- Kubát K., Hrouda L., Chrtek J. jun., Kaplan Z., Kirschner J. & Štěpánek J. [eds] (2002): Klíč ke květeně České republiky. – Academia, Praha.
- Mikyška R. et al. (1968): Geobotanická mapa ČSSR. 1. České země. – Vegetace ČSSR A2. – Praha.
- Neuhäuslová et al. (1998): Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. – Praha.
- Ondráček Č. (2000): Mapování význačných krajinných prvků v okrese Chomutov, list ZM 01-44-19. – 27 p., 1 mapa, Ms. (Depon. in Oblastní muzeum v Chomutově).
- Ondráček Č. (1999): Chráněná území okresu Chomutov. – Chomutov.
- Skalický V. (1988): Regionálně fytogeografické členění. – In: Hejny S. et Slavík B. [eds]: Květena ČSR 1: 103–121, Academia, Praha.

Erfassung und Auswertung des derzeitigen Populationsbestands der Birkenart *Betula oycoviensis* Besser in der ČR

Die Birke *Betula oycoviensis* gehört in der ČR zu den am stärksten bedrohten Pflanzentaxonen. Gegenwärtig kommt sie in der ČR ausschließlich bei der Gemeinde Volyně (Bez. Chomutov, Kreis Ústí) vor. Bei eingehenden Forschungen in den Jahren 2011–2017 wurden im Naturdenkmal *Betula oycoviensis* bei Volyně, auf umliegenden Brachen, Rainen, Weg- und lichten Waldrändern lediglich 57 Exemplare der Art registriert. Von dieser Gesamtzahl befinden sich im Naturdenkmal *Betula oycoviensis* bei Volyně 17 Exemplare (ca. 30% der Gesamtzahl aller registrierten Exemplare). Die Arbeit soll als Unterlage für eine Neuabsteckung des Schutzgebiets dienen.

Bei jedem Exemplar wurden die Standort-Koordinaten, Meereshöhe, Stammumfang 130 cm über dem Boden und Gesundheitszustand verzeichnet.

Die Populationen von *Betula oycoviensis* leiden in der Gegenwart am stärksten unter den Klimabedingungen (Wind, Vereisung, Nassschnee u.a.), Krankheiten (Kronendürre, Ursache ist zu ermitteln) und genetischen Einflüssen (leichte Kreuzung und Übergewicht von Exemplaren der Art *Betula pendula* in der Umgebung, Wuchshöhe von Kreuzungssämlingen und Weißrindenbirke im Vergleich zu *B. oycoviensis* u.a.). Der Schlussteil enthält Management-Empfehlungen.

Národní přírodní rezervace Úhošť je větší

Radek Fišer

V lednu 2016 bylo výrazně rozšířeno území národní přírodní rezervace Úhošť. Co tomu předcházelo, jaké jsou důvody rozšíření? Odpověď nalezneme v následujícím článku.

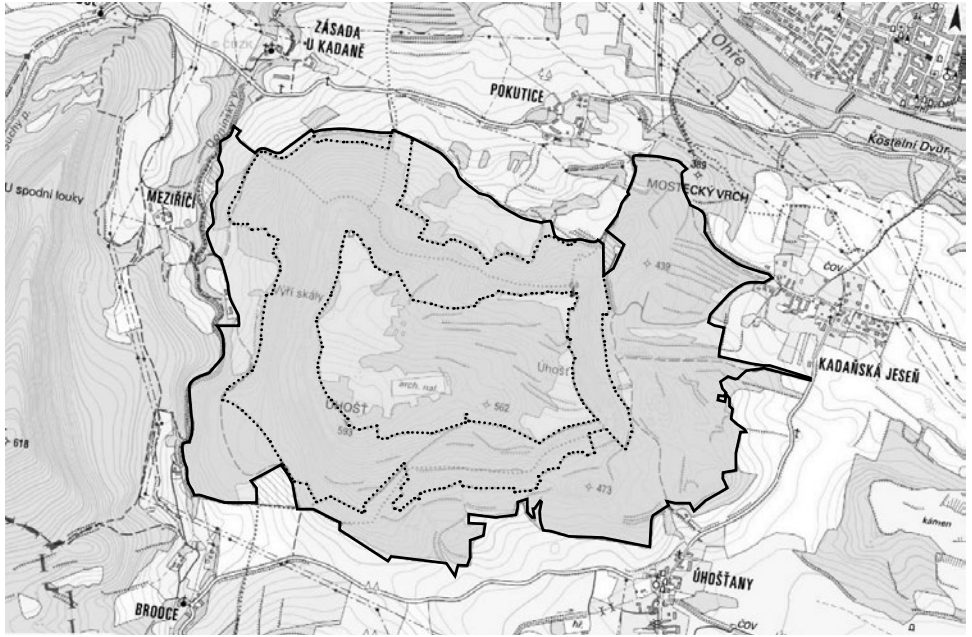
Na otázku, kde se nachází vrch Úhošť, drtivá většina obyvatel Kadaně sebejistě ukáže rukou správným směrem. Vrch Úhošť se tyčí do výšky až 593 m n. m., zhruba 1,5 km jihozápadně od města Kadaně, a při pohledu tímto směrem tvoří výraznou krajinnou dominantu. Aby ne, když převýšení od hladiny blízké Ohře činí bezmála 250 m. A tvar vrchu, který vzdáleně připomíná jihoamerické tepui, stolové hory, jen podtrhuje výjimečnost, snad až magičnost místa.

Bez nadsázky lze říci, že Úhošť je fenomén, a to hned v několika odvětvích. Co se týče přírodních věd, jen stěží bychom hledali v okolí lokalitu s tak obrovskou druhovou rozmanitostí. Na své si přijdou historici, turisté i sportovci. O pozoruhodnosti vrchu se vědělo dlouho, a tak není divu, že v roce 1974 byl vyhlášen (v dobové terminologii) státní přírodní rezervací. Vymezení hranic bylo poněkud netypické, chráněny byly svahy, samotná náhorní plošina měla status ochranného pásma. Předmětem ochrany tehdy i dnes je celá plejáda biotopů, kterých je v dnešní urbanizované krajině velmi málo. Především jsou to stanoviště vázaná na teplo a sucho: teplomilné háje, stepní trávníky, vegetace efemér a sukulentů, teplomilné nízké křoviny a chudé, ale významné stanoviště skal. Na stinných plochách se rozvinuly háje dubohabřin, květnatých bučin a na strmějších svazích suťové lesy. Vyčíst všechny význačné druhy rostlin a živočichů je téma hodné obsáhlejší publikace. Uvedme snad jen pro ilustraci, že z Úhoště je udáváno až 560 druhů cévnatých rostlin a zoologie nijak nezaostává.

Již od doby vyhlášení rezervace bylo zřejmé, že hranice chráněného území nejsou vedeny ideálně. Nedostatečné ochrany požívala nejen samotná náhorní plošina, kde byly některé plochy do konce sedmdesátých let minulého století intenzivně zemědělsky obhospodařovány, ale mimo hranice rezervace zůstalo také území vojenského cvičiště kadaňské posádky. Podobně na tom byly druhově bohaté lesní porosty v Meziříčském údolí. Důvodů, proč tato území k národní přírodní rezervaci přičlenit, časem přibývalo, tak jak rostlo poznání biotopů i jednotlivých druhů. V polovině devadesátých let byla zrušena kadaňská posádka, a tím zaniklo i vojenské cvičiště v prostoru mezi Úhoštěm a obcemi Kadaňská Jeseň a Úhošťany. Naskytla

Mapa NPR Úhošť, původní hranice chráněného území vyznačena tečkovanou linií

Charakter západní části náhorní plošiny s odkvetlým koniklecem lučním českým
foto: R. Fišer

se vynikající šance k rozšíření rezervace. Snaha byla z nejrůznějších důvodů zúročena až v již zmíněném roce 2016.

Po novém vyhlášení národní přírodní rezervace Úhošť je její součástí pravostranná část Meziříčského údolí. Tam jsou chráněny především přírodě blízké lesní porosty s bohatším zastoupením jedle bělokoré (*Abies alba*). Z hlediska biotopů jsou to převážně dubohabřiny, květnaté bučiny a sutové lesy. Velmi výrazný a atraktivní je jarní aspekt bylinného patra, kdy tam můžeme nalézt celou řadu významných rostlinných druhů, jako jsou lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*), huseník chudokvětý (*Arabis pauciflora*), hlísník hnězdák (*Neottia nidus-avis*), kruštík širolistý (*Epipactis helleborine*), vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*), prvosenka vyšší (*Primula elatior*) nebo řimbaba chocholičnatá (*Pyrethrum corymbosum*).

Ve východní části byla rezervace rozšířena o již zmíněné bývalé vojenské cvičiště „Naše radost“. Prostor mezi obcemi Kadaňská Jeseň, Pokutice a Úhošťany je z hlediska biotopů komplexem suchých trávníků a křovin, s výskytem celé řady ochranně významných druhů rostlin. Zastoupeny jsou především druhy stepních stráží, například koniklec luční český (*Pulsatilla pratensis* subsp. *bohemica*), locika prutnatá (*Lactuca viminea*), smil písečný (*Helichrysum arenarium*), záraza zardělá (*Orobancha kochii*), hořec ladní (*Gentianopsis ciliata*) nebo prasetník plamatý (*Hypochaeris maculata*). Jako pozůstatek po extenzivním hospodaření můžeme dnes v lučních kazech hojně nalézt rostliny ze skupiny tzv. starých plevelů, například hořinku východní (*Conringia orientalis*), mák polní (*Papaver argerone*), drchničku modrou (*Anagallis foemina*), dejvorec velkoplodý pravý (*Caucalis platycarpus* subsp. *platycarpus*), tolici nejmenší (*Medicago minima*) nebo silenku noční (*Silene noctiflora*). Na starých mezích a v keřových pláštích rostou např. plamének přímý (*Clematis recta*), černohlávek velkokvětý (*Prunella grandiflora*), vstavač mužský (*Orchis mascula*) a šanta lesostepní (*Nepeta nuda*), která tam vytváří velmi bohaté porosty.

V neposlední řadě je nutné se zmínit o náhorní plošině, jejíž zahrnutí do vlastní rezervace ukončilo poněkud nelogické vymezení starých hranic. Od doby, kdy lidé opustili starou vesnici Úhošť, některé části tohoto území zarůstají. Přesto tam zbylo dost prostoru i na biotopy, které hostí plejádou ochranně významných druhů rostlin, například hvozdík sivý (*Dianthus gratianopolitanus*), tařici skalní (*Aurinia saxatilis* subsp. *arduini*), lněnku Inolistou (*Thesium lino-phylon*), lociku vytrvalou (*Lactuca perennis*), pochybek prodloužený (*Androsace elongata*). V rybníčcích bývalé vesnice a jejich okolí se zabydlel dáblík bahenní (*Calla palustris*), respektive áron plamatý (*Arum maculatum*).

Rozšíření národní přírodní rezervace Úhošť v roce 2016 zajistě obohatilo tuto přírodovědecky velmi cennou lokalitu o nová území, dokonce i o nové druhy. Výměra národní přírodní rezervace Úhošť po rozšíření činí bezmála 345 ha, ochranné pásmo má necelých 9 ha. Tím se lokalita zařadila mezi nejrozsáhlejší maloplošná chráněná území severozápadních Čech.

Pohled na Úhošť od JV, v popředí část nově rozšířeného území NPR
foto: R. Fišer

Jarní aspekt suchých trávníků v NPR Úhošť s dominujícím trýzelem škarolistým
foto: R. Fišer

- Fišer R. (1999): Floristický průzkum bývalé vojenské střelnice v Kadaňské Jeseni. – Ms. Dipl. práce, depon. in Fakulta životního prostředí UJEP, Ústí nad Labem.
- Grulich V. & Chobot K. [eds] (2017): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Cévnaté rostliny. – Příroda, Praha, 35: 1–178.
- Chytrý M., Kučera T., Kočí M., Grulich V. & Lustyk P. [eds] (2010): Katalog biotopů České republiky Ed. 2. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
- Kubát K., Hrouda L., Chrtek J. jun., Kaplan Z., Kirschner J. & Štěpánek J. [eds] (2002): Klíč ke květeně České republiky. – Academia, Praha.
- Lorber J. (1985): Příspěvek k floristickému průzkumu Úhoště u Kadaně. – Severočes. Přír., Příloha 1985.
- Lorber J. (1998): Zeměpisná vlastní jména Chomutovska a Kadaňska. II. Pomístní jména 1. Oronyma a hydronyma. – SKKS Chomutov a Okresní muzeum Chomutov.
- Ondráček Č. (1999): Chráněná území okresu Chomutov. – Chomutov.
- Ondráček Č. (2008): Aktualizovaný seznam chráněných a ohrožených druhů CHKO Doupské hory (severní část). – Ms., depon. AOPK ČR Karlovy Vary.
- Portál informačního systému ochrany přírody. 2006-2018. Agentura ochrany přírody ČR. Praha.
-

Nationalnaturschutzgebiet Úhošť ist größer

Das Nationalnaturschutzgebiet Úhošť liegt etwa 1,5 km südwestlich von Kadaň. Das Schutzobjekt ist ein Komplex von wärmeliebenden Biotopen auf Hängen und Hochfläche eines Tafelbergs. Bislang wurden hier 560 Gefäßpflanzenarten gefunden. Im Jahr 2016 kam es zu einer erneuten Erklärung dieses besonderen Schutzgebiets und zu einer bedeutenden Erweiterung um weitere naturwissenschaftlich wertvolle Flächen.

Výskyt hříbu plavého (*Hemileccinum impolitum*) na Chomutovsku

Jiří Roth

Rok 2017 byl z houbařského hlediska velmi úspěšný, alespoň podle zpráv a sběrů v našem okrese. Do houbařské poradny donesl v září pan Špecián hřib s domněnkou, že je to hřib plavý. Jeho domněnku jsem posléze potvrdil a poté jsem navštívil určenou lokalitu, o níž nálezce tvrdil, že takovýchto hřibů je tam veliké množství.

Hřib plavý (*Hemileccinum impolitum* (Fr.) Šutara 2008) patří do skupiny hub zařazených do Červeného seznamu hub České republiky jako kriticky ohrožený druh.

Klobouk je nejdříve polokulovitý, později polštářovitě klenutý, masitý, hedvábitě vláknitý, pokožka je plavě hnědá, žlutohnědá, někdy s olivovým nádechem. Po otláčení hnědne. Široký je 50–250 mm. Rourky jsou světle citronové až zlatožluté, později nazelenalé. Po otláčení nemění barvu. Barva výtrusného prachu je světle olivově hnědá. Třeň je břichatý až kyjovitý, 50–150 mm vysoký a 20–50 mm široký, nažloutlý až citronově žlutý, v mládí často s načervenalým nádechem na bázi, bez sítky, pod kloboukem vločkatý, níže vláknitě šupinkatý. Dužina je na řezu světle žlutá, neměnicí barvu, na bázi načervenalá. Chuť je nasládlá s nakyslým, ve stáří až nepříjemně karbolovým zápachem.

Roste vzácně v období od května do října, roztroušeně, jednotlivě i ve skupinách ve světlých listnatých lesích a parcích, zejména pod duby, buky a habry, občas i pod lipami. Dává přednost půdám s vyšším obsahem vápníku. Patří mezi teplomilné hříby, ale údajně je možné jej najít i na severozápadě pod Krušnými horami, kde dává přednost jihozápadně orientovaným svahům a okrajům lesa. Podle literatury je to druh jedlý, všeobecně se však k jídlu nehodí, protože při tepelné úpravě odporně páchne fenolem.

Hřib plavý je možné zaměnit s hřibem skvrnitým (*Hemileccium depilatum*), od něž se liší především kloboukem, který není skvrnitý ani důlkatý. Podobný je také hřib Fechtnerův (*Boletus fechtneri*), který roste na podobných stanovištích, ale jeho třeň je minimálně v horní části pokryt výraznou sítkou, dužnina a rourky na řezu modrají a má příjemnou houbovou vůni.

Lokalita, z níž byl hřib plavý přinesen do poradny, se nachází nedaleko obce Vičice, části obce Březno, asi 3 km jižně od Března (souřadnice GPS 50.37111397N a 13.4319383E), v blízkosti

Hřib plavý, Vičice

foto: J. Roth

rozsáhlých ovocných sadů. Roste tam na světlé, řídké porostlé ploše přibližně 20 × 20 m, mírně se svažující k jihovýchodu, asi 50–100 m od silnice do obce. Jižně přechází plocha v zalesněný remízek, který obklopuje stanoviště od západu a pokračuje k severu. Dominantní dřevinou na stanovišti jsou duby. Stanoviště zvolna přechází severozápadním směrem v rozsáhlejší doubravu, v níž bylo nalezeno dalších 14 druhů hub (*Agaricus augustus*, *A. xanthodermus*, *Diatrypella quercina*, *Gymnopus dryophilus*, *Lactarius quietus*, *Radulomyces molaris*, *Russula cyanoxantha*, *R. pseudointegra*, *R. pectinatioides*, *Xerocomellus engeli*, *X. chrysenteron*, *X. porosporus*, *Xerocomus subtomentosus*).

V bylinném patru jsem ze zajímavějších druhů našel pelyněk pontický (*Artemisia pontica*), mezi stromy byl zaznamenán i dub cer (*Quercus cerris*), nápadný svými charakteristickými plody, které se

v hojně míře nacházejí opadané na zemi. Tyto botanické nálezy svědčí o teplomilném prostředí, což podporuje výskyt hříbu plavého, jemuž se tam opravdu daří, neboť jsem na této ploše napočítal 60 jedinců.

Hřib plavý byl nalezen v Chomutově a jeho okolí již dříve. První nejistý údaj je z roku 2013, kdy jej nálezce sbíral v dubovém lesíku ve „Střelnici“ v blízkosti stezky pro pěší z Blatenské ulice do sídliště Březenecká, oznámení však nebylo doloženo sběrem a při následném průzkumu stanoviště tam nebyl výskyt hříbu plavého potvrzen. Další údaj, tentokrát již doložen sběrem, je z roku 2016, kdy byl hřib plavý sbírán pod duby při jižním okraji Kamencového jezera. Tento údaj byl autorem příspěvku ověřen takřka na stejném místě i v září 2017. Tato lokalita je zajímavá výskytem dalších hřibů, zvláště hříbu medotrpkého.

Závěr

Přestože Chomutovsko patří mezi průmyslové oblasti poznamenané výsypkami po důlní těžbě a kdysi zamořené znečištěním elektráren, vyskytují se v tomto regionu zajímavé druhy hub, které stojí za pozornost a doplňují přehled přírodních lokalit, jež nabízejí návštěvu jak laikům, tak odborníkům. Zvláště potěšitelná je spolupráce s veřejností, která přináší do mykologické poradny řadu druhů, jež dokazují pestrost přírody včetně nálezů výjimečných druhů.

Literatura

- Holec J., Bielich A. & Beran M. (2012): Přehled hub střední Evropy. – Academia, Praha.
 Šutara J., Mišík M. & Janda V. (2009): Hřibovité houby. – Academia, Praha.

Vorkommen des Fahlen Röhrlings (*Hemileccinum impolitus*, früher *Boletus impolitus*) in der Gegend um Chomutov

Obwohl die Gegend um Chomutov zu den Industriegebieten mit Belastung durch Abraumhalden und dem früheren Betrieb von Braunkohlekraftwerken gehört, kommen hier interessante Pilzarten vor, die der Aufmerksamkeit wert sind. Bei der Pilzforschung ist besonders die Zusammenarbeit mit der Öffentlichkeit erfreulich. In den von Mitbürgern in die Mykologie-Beratungsstellen gebrachten Sammelergebnissen finden sich gelegentlich auch außerordentlich seltene Arten bzw. Taxone, die bislang in der Region nicht vermeldet wurden. So gelang es auch, das Vorkommen des kritisch bedrohten Fahlen Röhrlings (*Hemileccinum impolitus*) in einem Eichenwald bei der Gemeinde Vičice (Bez. Chomutov) nachzuweisen.

Nové druhy pavouků (*Araneae*) a sekáčů (*Opiliones*) pro Českou republiku ze severozápadních Čech

Antonín Roušar

Úvod

Území zahrnuje různorodé biotopy z lokalit Krušných hor, Doupovských hor a Podkrušnohoří, kde byly zjištěny pro Českou republiku nové druhy.

U každého druhu jsou uvedeny zeměpisné souřadnice, datum sběru, počet a pohlaví (♂ – sameček; ♀ – samička), metoda sběru, leg. – sbíral, det. – určil, coll. – ve sbírce. Taxonomie (řád, čeled). U několika druhů je uveden komentář nebo jsou uvedeny mimořádné nálezy.

Lokality pro všechny uvedené druhy jsou zařazeny v náleзовé databázi České arachnologické společnosti – ČAS (Internet 2018).

Přehled

Krušné hory

V lokalitě Pruněřov – Pruněřovské údolí, Kokrháč

Tapinocyba pallens (O. Pickard-Cambridge, 1873): 50.4414N, 13.2451E, 2005–2010, zemní pasti, deset ♂♂, leg. et det. et coll. A. Roušar. Araneae, Linyphiidae (Roušar 2010).

Komentář: Výskyt druhu *Tapinocyba pallens* potvrzuje informaci A. Noska z r. 1895 ze sběrů A. Palliardiho z okolí Františkových Lázní, avšak materiál z jeho nálezu se nezachoval.

V lokalitě Výsluní – Na loučkách

Palliduphantes ericaeus (Blackwall, 1853): 50.4791N, 13.2192E, 30. března 2014, vyklepáváním mechů, jeden ♂, leg. et det. et coll. A. Roušar. Araneae, Linyphiidae (Roušar 2014). Biotop je na obrázku č. 1.

Sibianor larae (Logunov, 2001): 50.4791N, 13.2192E, 19. srpna 2014, sklepáváním ze smrčků, jedna ♀, leg. et det. et coll. A. Roušar. Araneae, Salticidae (Roušar 2015). Oproti ostatním nálezům tohoto druhu je dokladovaný exemplář určen pomocí pohlavního ústrojí (epigyne).

1 Biotop druhu

Palliduphantes ericaeus

Na loučkách

foto: A. Roušar

V lokalitě Jáchymov – Hadí hora

Wubanooides uralensis lithodytes (Schikora, 2004): 50.3845N, 12.9345E, 2. dubna 2011 – 3. srpna 2011, zemní past, jeden ♂ a jedna ♀, leg. et det. et coll. A. Roušar. Araneae, Linyphiidae (Roušar 2012). V Evropě je to mimořádný nález. Biotop je na obrázku č. 2.

Komentář: *Wubanooides uralensis lithodytes* se vyskytuje jen v sutích, kde nachází relativně neměnnou teplotu po celý rok. Tento pavouk je pozůstatek (glaciální relikv) druhu rozšířeného v ledových dobách (glaciálech) ve střední Evropě. Po ústupu ledovců nalezl vhodné prostředí v horách střední Evropy. V současnosti se vyskytuje v Rusku (v tajze). Ve střední Evropě tvoří středoevropskou populaci, je znám pouze z devíti lokalit: v České republice z osmi lokalit v severních pohraničních pohořích a ve Spolkové republice Německo z jedné lokality.

V lokalitě Blatno (Bezručovo údolí) – Druhý mlýn, vnější zeď domu

Nelima gothica (Lohmander, 1945): 50.4966°N, 13.3375°E, 10. října 1998, ruční sběr, čtyři ♂♂, leg. et det. et coll. A. Roušar. Opiliones, Sclerosomatidae (Roušar 1999).

Doupovské hory

V lokalitě Úhošťany – Úhošť

Mermessus trilobatus (Emerton, 1882): 50.3635N, 13.2349E, 6. ledna 2007, prosev opadanky, jeden ♂, leg. et det. et coll. A. Roušar. Araneae, Linyphiidae. (Roušar 2010).

Komentář: *Mermessus trilobatus* je adventivní druh (Helsdingen, 2009), který se dostal pravděpodobně lidskou činností ze Severní Ameriky do Evropy a z ní se dále šíří (jižní Německo (1982), Rakous-

ko, Švýcarsko, severní Itálie, Velká Británie, Nizozemsko, Česko, Slovensko, Polsko, Bulharsko, Slovinsko, Ukrajina).

Piniphantes pinicola (Simon, 1884): 50.3599N, 13.2351E, 25. září 2011, prosev, jeden ♂, leg. et det. et coll. A. Roušar. Araneae, Linyphiidae. (Roušar 2013).

2 Biotop druhu

Wubanooides uralensis
lithodytes na Hadí hoře

foto: A. Roušar

Podkrušnohoří

V lokalitě Chomutov – vnější zeď rodinného domu

Opilio canestrinii (Thorell, 1876): 50.4527N, 13.4167E, 6. listopadu 1993, ruční sběr, dva ♂♂, leg. et det. et coll. A. Roušar. Opiliones, Phalangidae (Roušar 2010).

Komentář: Tento sekáč pochází z oblastí kolem Středomořího moře, v 70. letech začal pronikat do střední Evropy. Osídlil vnější zdi budov, především ve městech. V současné době postupuje do přírodních stanovišť a stává se pravděpodobně invazním druhem.

V lokalitě Dubčany u Žatce – zavezený lom, úhor

Nelima semproni (Szalay, 1951): 50.2951N, 13.6352E, 3. listopadu 1994, individuální sběr, šest ♂♂, čtyři ♀♀, leg. et det. et coll. A. Roušar. Opiliones, Sclerosomatidae (Roušar 1998). V Čechách nově objevený druh. Biotop je na obrázku č. 3.

Souhrn

Celkem byly v regionu severozápadních Čech (lokality Krušných hor, Podkrušnohoří, Doupovských hor) zjištěny pro Českou republiku tři nové druhy pavouků (*Mermessus trilobatus*, *Piniphantes pinicola*,

3 Biotop druhu *Nelima semproni* na lokalitě Dubčany

foto: A. Roušar

Palliduphantes ericaeus) a tři druhy pavouků (*Tapinocyba pallens*, *Wubanooides uralensis lithodytes*, *Sibianor larae*), jejichž nálezy jsou pro Českou republiku mimořádné.

Ze sekáčů byly v uvedeném území zjištěny dva nové druhy pro Českou republiku (*Opilio canestrinii*, *Nelima gothica*) a jeden druh (*Nelima semproni*) nový v rámci Čech.

Literatura

- Roušar A. (1998): Sekáč *Nelima semproni* (Szalay, 1951) – nový druh pro faunu České republiky. – Acta Univ. Purkynianae 5, Biologica 2: 53–56.
- Roušar A. (1999): Sekáč z Bezručova údolí *Nelima gothica* – nový druh pro Českou republiku. – Památ. – Přír. – Život, Chomutov 31, 1: 20.
- Roušar A. (2006): Sekáči Krušných hor, Doupovských hor a Podkrušnohoří. – Sborník Oblastního muzea v Mostě, řada přírodovědná 28: 3–11.
- Roušar A. (2010): Pavouci a sekáči sutových svahů v Pruněfovském údolí – Krušné hory. Spiders and harvestmen of scree slopes valleys in Prunéřov – the Ore Mountains. – Sborník Oblastního muzea v Mostě, řada přírodovědná 32: 3–12.
- Roušar A. (2012): Spiders and harvestmen of stony debris of the Hadí hora Mt. – The Ore Mountains. – Sborník Oblastního muzea v Mostě, řada přírodovědná, 34: 25–34.
- Roušar A. (2013): Nová lokalita plachetnatky *Piniphantes pinicola* (Simon, 1884) v České republice. – Pavouk, zpravodaj České arachnologické společnosti, 3: 12.
- Roušar A. (2014): *Palliduphantes ericaeus* (Blackwall, 1853) (Araneae: Linyphiidae) – nový druh pro Českou republiku. – Pavouk, zpravodaj České arachnologické společnosti, 36: 9–11.
- Roušar A. (2015): Krušné hory a skákavka *Sibianor larae*. – Pavouk, zpravodaj České arachnologické společnosti, 39: 6–7.
- Internet 2018: <https://arachnology.cz/>

Neue Arten von Spinnen (Araneae) und Weberknechten (Opiliones) für die Tschechische Republik aus Nordwestböhmen

Im Beitrag werden neue Funde von Spinnen (Araneae) und Weberknechten (Opiliones) für die ČR angeführt. Insgesamt wurden in der Region Nordwestböhmen (Lokalitäten im Erzgebirge, Erzgebirgsvorland, Duppauer Gebirge) drei neue Spinnenarten für die Tschechische Republik (*Mermessus trilobatus*, *Piniphantes pinicola*, *Palliduphantes ericaeus*) sowie drei Spinnenarten festgestellt, die als außerordentliche Funde für die Tschechische Republik gelten (*Tapinocyba pallens*, *Wubanooides uralensis lithodytes*, *Sibianor laeae*).

An Weberknechten wurden zwei für die Tschechische Republik neue Arten festgestellt (*Opilio canestrinii*, *Nelima gothica*) nebst einer Art für Böhmen (*Nelima semproni*).

Bei jeder Art werden die geografischen Koordinaten, Funddatum, Anzahl und Geschlecht (♂ Männchen, ♀ Weibchen), Sammlungsmethode, leg. - gesammelt, det. – bestimmt, coll. in der Sammlung, Taxonomie (Ordnung, Familie) angegeben. Einige Arten erhalten zudem einem Kommentar oder werden als außergewöhnliche Funde bezeichnet.

Die Lokalitäten für alle genannten Arten werden in der Funddatenbank der Tschechischen Arachnologischen Gesellschaft angeführt.

Nezabylice – germánské pohřebiště

Sedm sezón záchranného archeologického výzkumu

Lenka Ondráčková,
Marek Půlpán,
Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska

Úvod

Na podzim roku 2010 objevili amatérští „hledáči pokladů“ Jan Benhák a Vojtěch Váňa na poli v katastru obce Nezabylice germánské pohřebiště. Bohužel vyjmuli řadu nálezů sami, a ačkoliv je odevzdali do Oblastního muzea v Chomutově, bez znalosti nálezových okolností byla značná část informační hodnoty nalezených předmětů nenávratně ztracena.

V roce 2011 byl na této lokalitě zahájen záchranný archeologický výzkum ve spolupráci Oblastního muzea v Chomutově a Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě.¹

Záchranný archeologický výzkum, který se od r. 2012 koná každoročně, je podmíněn součinností mnoha organizací: Společnost AGRA s. r. o. a majitelé pozemků² velmi vstřícně umožňují vstup na pozemek, Krajský úřad Ústeckého kraje poskytuje účelový finanční příspěvek, vlastní výzkum a jeho zpracování probíhá na základě mezinárodní smlouvy ve spolupráci tří odborných institucí, Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech v Mostě (dále jen ÚAPP), Institutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (dále jen IAUR) z Polska a Oblastního muzea v Chomutově (dále jen OMCV). Geofyzikální měření provedl Roman Křivánek z Archeologického ústavu Praha. Také konzervace získaných nálezů, jež je z valné většiny dokončena, by nebyla možná bez ochoty neustále přetížených konzervátorských laboratoří Archeologického ústavu v Praze, Západočeského muzea v Plzni, Středočeského muzea v Rožtokách u Prahy, Regionálního muzea v Teplicích a ÚAPP. Odborníci z několika institucí se podíleli i na antropologické analýze.³

Výzkum vede od roku 2012 odborný tým ve složení Jan Blažek a Marek Půlpán (ÚAPP), Lenka Ondráčková (OMCV) a Agnieszka Půlpánová-Reszczyńska (IAUR).

¹ Mimořádnou zásluhu na záchraně pohřebiště má Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, který se ujal výzkumu bez jistoty, že budou získány dostatečné finanční prostředky. Děk patří především tehdejšímu řediteli Janu Blažkovi.

² Děk patří zejména Ing. Ivaně Kulhánkové a Ing. Aleně Rozhonové ze společnosti AGRA Droužkovice, která na pozemcích hospodář.

³ Lenka Šmolíková ze Západočeského muzea v Plzni, Jana Kuljavceva Hlavová z ÚAPP a Joanna Rogóż z IAUR v Polsku.

Lokalita se nachází na zemědělských pozemcích necelé 2 km jihovýchodně od obce Nezabylice a zhruba 7 km stejným směrem od centra Chomutova v nadmořské výšce okolo 320 m. Z hlediska geomorfologického členění leží v Podkrušnohorské oblasti, v celku Mostecká pánev, v podcelku Chomutovsko-teplická pánev (*Bína–Demek 2012*, 122–123). Oblast, označovaná také jako Chomutovská plošina, je tvořena zvlněným terénem formovaným především široce otevřeným údolím říčky Chomutovky. Naleziště se rozprostírá na mírně vyvýšené terase nad Chomutovkou a jeho dominantní polohu v krajině umocňuje zdánlivě souvislý věnec kopců a hor tvořený od severu k západu Krušnými horami, od jihozápadu Doupovskými horami, od jihovýchodu pahorkatinou Džbán a od severovýchodu Českým středohořím.

Na nalezišti převládají jíly, písky a písčité jíly, půdní typ tvoří hnědozem; ornice dosahovala mocnosti 30 až 40 cm. Od poloviny minulého století až do současnosti jsou zdejší polnosti zemědělsky obhospodařovány (podle *Blažek et al. 2014*, 799–800).

Metody, průběh a cíle výzkumu

Cílem výzkumu v roce 2011 bylo zachránit co nejvíce nálezů, jež by podlehly zkáze při nelegální činnosti amatérských hledačů kovů a pokračující zemědělské činnosti, a získat co největší množství informací o pohřebišti, aby bylo možno stanovit další postup při záchraně a výzkumu této unikátní lokality.

Metoda výzkumu musela být přizpůsobena omezeným časovým a finančním prostředkům, jakož i omezeným lidským silám. Z uvedených důvodů bylo rezignováno na větší plošné odkryvy a výzkum se soustředil na prozkoumání nejvýraznějších anomálií doložených geofyzikálním průzkumem (*Křivánek 2012*). Díky tomu bylo možno v průběhu velmi krátké doby zjistit 34 archeologických objektů, z nich 32 žárových hrobů ze starší doby římské, a zachránit také řadu nálezů ze zničených hrobů v sekundární poloze v ornici.

V roce 2012 byly na neoseté ploše o rozloze 1 hektaru vyměřeny čtyři podélné sondy o délce 75–80 m a šířce 1 m, které kopírovaly průběh terénní hrany, na jejímž nejvyšším místě se nachází pohřebiště. Hlavní snahou bylo zachytit předpokládaný západní a severovýchodní okraj pohřebiště a současně maximální počet hrobových celků.

Bylo prozkoumáno dalších 28 archeologických objektů, z nich 10 žárových hrobů starší doby římské. Důležitým zjištěním byla rovněž přítomnost spoře vybavených hrobů bez kovových předmětů.

Cílem výzkumu v roce 2013 bylo zjištění severního okraje pohřebiště. Vzhledem k tomu, že před započítím prací byla plocha oseta ječmenem, byla po dohodě se společností AGRA Droužkovice provedena na nesklizené ploše menší ruční sondáž o délce 15 m a šířce 1 m. Po sklizni ječmene byl pro skrývku ornice využit minibagr a sonda byla prodloužena na 80 m. Rovnoběžně s touto průběžnou sondou byla v západní části plochy položena kratší doplňková sonda.

V roce 2013 byl zachycen pouze jediný žárový pohřeb uložený v keramické urně, navíc dosti poškozený orbou. Rovněž byly zjištěny jednotlivé kůlové jamky z pravěkého období, jejichž průběh ve dvou rovnoběžných řadách byl evidován již v předchozím roce.

Z ornice byly díky průzkumu detektorem kovů a ručnímu začišťování zachráněny dvě dobře zachované bronzové spony, deformované části bronzových nádob a značné množství drobnějších bronzových a železných předmětů. Jedná se nepochybně o součásti původní výbavy žárových hrobů, které se bohužel nedochovaly.

V roce 2014 byla plocha pohřebiště zkoumána pomocí čtyř podélných sond 1 m širokých a dlouhých 50 až 70 m. Na východním konci sondy VII/14 byl zjištěn podlouhlý oválný objekt 69, vyplněný kameny. V jeho těsné blízkosti se nacházel čtvercový objekt 75 s rozlehlými kamennými plotnami na povrchu. Povrch obou objektů byl začištěn v sezóně 2014, vlastní výzkum byl však z časových důvodů přeložen na rok 2015. Oba objekty byly po ukončení výzkumu v roce 2014 překryty geotextilií, zamíčovány a opětovně zasypány zeminou.

Rok 2015 přinesl zcela zásadní poznatky ohledně pohřebního ritu u polabských Germánů. Mezi šesti prozkoumanými archeologickými objekty byl zjištěn kostrový hrob 69 ze starší doby římské, který představuje jeden z nejvýznamnějších objevů na nezabylické nekropoli.

Kromě kostrového hrobu byla zjištěna dvojice nezvyklých žárových (vrstevnatých) jámových hrobů (objekty 71 a 72) z doby římské. Objekty byly vyplněny několika vrstvami spálených lidských kostí a obsahovaly množství drobných keramických fragmentů, zlomků bronzových a železných předmětů, kostěných hřebenů a jehlic, fragmenty skleněného a jantarového korálku a kameny.

Nejstarším nálezem, zkoumaným do roku 2015, byl kostrový hrob kultury mohylové střední doby bronzové (objekt 75). V severozápadních Čechách představuje střední doba bronzová (přibližně 1600–1300 př. Kr.) období doložené dosti mozaikovitým způsobem (*Franková 2011*), a proto lze každý nový nález rozšiřující funerální pramenou základnu kvitovat s povděkem.

V roce 2016 byly v rámci sondy o rozloze jednoho aru prozkoumány dva jámové žárové hroby a rozsáhlý funerální objekt s pečlivě vyskládanými kameny. Podél objektu byla vytvořena jakási kamenná plenta či obezdívka, což představuje u polabských Germánů výrazný architektonický projev. Je to naprosto unikátní objekt, který nemá na dosud známých českých pohřebištích ze starší doby římské obdoby.

V roce 2017 bylo ve dvou čtvercových jednoarových sondách zjištěno pět archeologických situací spjatých pravděpodobně s funerálními aktivitami doby římské: zničené torzo žárového hrobu, trojice kůlových jamek a rozsáhlejší nehluboká terénní deprese.

Nejzajímavějším a zároveň dosud nejstarším objevem je kostrový hrob kultury se šňůrovou keramikou (přibližně 2800–2500 př. Kr.) s pečlivě provedenou kamennou schránou a patrně i vnitřní výdřevou. S ohledem na rozměry, hloubku a především úpravu hrobové jámy je to v daném období dosti neobvyklý objekt. Bude-li tento

předpoklad exaktně potvrzen radiokarbonovým datováním, jednalo by se o jeden z prvních hrobů kultury se šňůrovou keramikou s prokazatelnou kamennou schránou na našem území. Pro podobně upravené hroby s tzv. skříňkou doposud v Čechách chybí spolehlivá pozorování (cf. *Neustupný 2008*, 131).

Dosavadní výsledky výzkumu a význam pohřebiště

Během dosavadních výzkumných sezón bylo na zemědělském pozemku v Nezabylicích prozkoumáno kromě objektů jiných období na 50 žárových hrobů z doby římské nebo jejich torz. Je ovšem třeba mít na paměti, že pohřebiště je velmi poničeno dlouholetou zemědělskou činností a činností amatérských hledačů kovů. Hroby, v nichž zůstala zachována jen část výbavy, mohly velmi pravděpodobně obsahovat i další milodary, které se buď nezachovaly, nebo byly rozvlečeny – a mohou být dokonce mezi náhodnými nálezy z roku 2010 a nálezy zjištěnými detektorovým průzkumem mimo hrobové celky v následujících sezónách.

Na základě detektorového průzkumu a výsledků geofyzikálního měření lze soudit, že pohřebiště může mít rozlohu přes 3 ha; celkový počet hrobů lze v současnosti velmi těžko stanovit. Na ploše se nachází několik desítek různě intenzivních anomálií, přičemž podstatná část z nich jsou žárové hroby z doby římské. Bohužel byly hroby kvůli své malé hloubce velmi silně poškozeny zemědělskou činností. Většina uren byla zničena (zčásti odorána, rozdrcena), v mnoha případech byly hroby rozvlečeny. V narušených hrobech jsou nálezy silně prostorově dislokovány, a to až několik desítek decimetrů od původního uložení *in situ*, a zároveň situovány v různých výškových úrovních buď přímo v ornici, či na jejím rozhraní s podložím.

Prozkoumané hroby z doby římské prokázaly převažující žárový pohřební ritus, uložení pohřbu však vykazuje zajímavou různorodost. Ve většině hrobů byl doložen běžný způsob uložení spálených lidských ostatků a milodarů do hrobové jámy v keramické urně, v níž se nacházely nejen drobnější prvky (spony, nože, nůžky, obruby a nýty štítu, různá kování aj.), ale např. i hroty kopí nebo železné meče větších rozměrů, které byly záměrně ohnuty nebo téměř dokonale „stoceny“. V hrobě 19 sloužila jako urna silně poškozená bronzová nádoba se železným držadlem. V několika případech bylo zaznamenáno uložení větších předmětů – například hrotů kopí – vedle urny (hrob 3). Kromě těchto běžných způsobů uložení byl však v hrobech s větším počtem zbraní zjištěn dosti neobvyklý způsob vybavení hrobu: Pod keramickou urnou byl uložen shluk kovových předmětů obsahující železné hroty kopí, štítové puklice, držadla štítu nebo několikánásobně přehnuté železné meče (hroby 1, 2, 3, 7). Zvláštní bylo uložení některých kopí, jejichž hroty spočívaly ostřím směrem do země (hroby 5, 7, 35), nebo zasazení štítové puklice trnovitým hrotem kolmo do země pod keramickou urnou s ostatky (hrob 3).

Poněkud nejasný zůstává způsob, jakým byly tyto předměty vkládány do země – nacházely se totiž hluboko v kompaktním

podložním jílu bez jakéhokoliv viditelného zemního zásahu. Naprostá většina hrobů byla poměrně mělce uložena – jejich hloubka dosahovala 20 až 50 cm. Výjimečný svou hloubkou byl pouze hrob 7: Dva hroty kopí byly zabodnuty v hloubce 97 cm vedle železné puklice, bronzového držadla štítu a stočeného meče, na nichž patrně stála urna, která byla bohužel zcela zničena orbou. Obrisy hrobových jam se v ornici nebo podloží téměř nezachovaly, resp. nebyly v naprosté většině vůbec patrné. Pouze v několika málo případech se na úrovni světlejšího podložního jílu projevila tmavší černohnědá výplň indikující přítomnost obrysu hrobové jámy. Stav hrobů činí nemalé obtíže rovněž při snaze o identifikaci a určení příslušnosti jednotlivých předmětů k nálezovým celkům. Výpovědní hodnota těchto hrobů je pochopitelně výrazně nižší než u relativně komplexněji dochovaných souborů. V letech 2012 a 2013 se ukázalo, že efektivním způsobem k vyhledávání spoře vybavených hrobů je pouze pečlivý systematický výzkum za pomoci odkryvu podélných sond. Při vytyčování jejich průběhu bylo mimo jiné přihlédnuto ke koncentracím bohatých hrobů s kovovými milodary, které tvořily malé a na první pohled zdánlivě ohraničené skupiny. Předpoklad, že mezi skupinami těchto hrobů se mohou vyskytovat i celky s minimem kovových milodarů nebo bez nich, se výzkumem skutečně potvrdil, díky čemuž byla významným způsobem doplněna představa o celkové hustotě a struktuře pohřebiště.

Bohužel i výbava většiny hrobů byla velmi silně poškozena v důsledku několika nepříznivých faktorů, a to jak původních, tak současných. K původním poškozením patří záměrné rituální deformování milodarů před jejich vložením do hrobu a týká se hlavně mečů několikanásobně stočených a následkem tlaku i na několika místech zlomených, podkovovitě ohnutých až zcela přehnutých hrotů kopí nebo obrub štítů a bronzových nádob rozlámaných na větší počet fragmentů. Další deformaci předmětů zapříčinilo působení silného žáru pohřební hranice; některé kovové elementy byly žarem spečeny k sobě nebo roztaveny do zcela amorfních tvarů. Na původní přítomnost bronzových nádob, jejich částí či případně dalších bronzových předmětů bylo možné usuzovat mnohdy pouze na základě velmi malých a deformovaných torz. Výrazně poškodila předměty koroze, jež je výsledkem působení půdního složení a chemického ošetřování zemědělských pozemků. Také dlouhodobá agrární činnost, především orba, se podepsala na špatném stavu dochování hrobů.

Pohřebiště je datováno především do starší doby římské, většinou se jedná o předměty charakteristické pro stupeň B2 (50–150 n. l.). Méně jsou evidovány artefakty reprezentující stupeň B1 (přibližně 0–50 n. l.), jako např. výrazně členěná noricko-panonská spona typu A67a z hrobu 14. Za současného stavu poznání však nelze zcela vyloučit i delší dobu trvání pohřebiště, může sahat snad až do počátků mladší doby římské.

K nejpřekvapivějším zjištěním na pohřebišti patří 70% podíl hrobů s militarií ve výbavě; nejčastější byly pohřby bojovníků s jednou zbraní – obvykle jeden nebo dva hroty kopí/oštěpu, méně často

meč a/nebo části štítu (železná puklice, bronzové či železné držadlo a obruba). Tzv. kompletní výzbroj (meč – kopí/oštěp – části štítu) byla zjištěna v šesti hrobech, což činí 20 % všech prozkoumaných hrobů bojovníků. Nejbohatší byly hroby 1 a 23 s kompletní výstrojí a výzbrojí: V hrobě 1 byl zachován jen spodek urny, výbavu tvořily vedle neurčitelných zlomků třikrát ohnutý železný meč, dvojice ohnutých hrotů kopí, části štítu – železná puklice a zlomky bronzového držadla a okrajového kování –, dvě železné ostruhy, bronzové nákončí picího rohu, bronzová opasková kování a zlomky kostěné jehlice a hřebenu; hrob 23 obsahoval zlomky bronzové picí soupravy Eggers typ 160, pětkrát ohnutý železný meč, dvojici ohnutých hrotů kopí, štítovou puklici, dvě železné obloukové ostruhy s postranními knoflíky, železný nůž a nůžky, železnou sponu s válcovitou hlavici a širokým lučičkem, železné opaskové kování a malý slítek nazelenalého skla. V hrobě 45 se pod torzem urny a kremačních ostatků objevila koncentrace kovových předmětů – fragment bronzové nádoby a bojovnícká výbava pohřbeného: železný oštěp, držadlo a puklice štítu a dvojice ostruh ze železa a bronzu.

Zastoupení torzovitých bronzových nádob je v hrobech se zbraňemi doloženo nejméně ve 14 případech. O bohatosti výbavy svědčí také nálezy bez hrobového kontextu: mezi nimi zlomky nádob Eggersova typu 140, 142, 160–162 (vedle vědra E 28, viz níže, zlomky několika dalších věder), mj. např. bronzové držadlo vědra zakončené ptačími hlavičkami a ataše ve tvaru listu nebo zlomek rukojeti picí soupravy E 160/161 s kolkem.

Mezi součástmi oděvu jsou poměrně hojně zjišťovány spony a opasková kování, rovněž kovové nebo kostěné jehlice. Ve dvou hrobech byly nalezeny drobné zlomky hřebenu. Vedle malých a velkých železných nožů či nůžek byla v hrobech nalezena rovněž břitva a bronzová kování picích rohů.

Hroby bez militarií tvoří asi třetinu. Nejčastější jsou hroby s keramickou urnou a pohřbem, u kterých lze předpokládat jejich sekundární poškození (např. hroby 25, 30, 33, 37, 38, 59, 60, 63). Evidovány jsou hroby s drobnějšími kovovými nálezy: se sponou (hrob 36) nebo stříbrnou jehlicí svinutou do dvojího oka a kostěným hřebenem a jehlicí (hrob 19).

V hrobě 4 byly spálené ostatky uloženy v keramické urně, kterou se podařilo zcela rekonstruovat. Terina zdobená na hrdle a výduti liniemi vpichů a na dně svastikou z dvojitých linií vpichů obsahovala přes 800 g spálených lidských kostí, bronzové kování s nýtky a tři velmi drobné zlomky bronzového předmětu. Celkem se podařilo zcela rekonstruovat urny ze čtyř hrobů (4, 13, 20, 34).

Jedním z nejvýznamnějších objevů na nezabylické nekropoli je kostrový hrob prozkoumaný v roce 2015; je datován do první poloviny 1. století n. l. Hrobová jáma měla tvar pravidelného silně protaženého oválu o rozměrech 320 × 95/105 cm a hloubce od stávajícího povrchu pole 106 cm, s orientací S–J. Od povrchu až po úroveň kostry byl hrob vyplněn vrstvami menších a větších kamenů záměrně naskládaných. Kostra⁴ dospělého jedince (muže?) robustní stavby

⁴ Antropologické určení vychází z terénních pozorování, které in situ učinila Jana Kuljavceva Hlavová (ÚAPP).

těla a výšky přesahující 180 cm ležela v natažené poloze na zádech, hlavou k severu, nohama k jihu, tváří k západu, s rukama podél těla. Vzhledem k poloze kostry a dalším pozorováním (pozůstatky dřeva) je pravděpodobné, že zesnulý v okamžiku pohřbu spočíval v organické schránce, nejspíše v dřevěné rakvi.

Nelze zcela vyloučit, že kostrový hrob z doby římské mohl být zapuštěn do staršího mohylového náspu. Hovoří pro to skříňkový kostrový hrob dítěte spadající do kultury mohylové (objekt 75, viz níže).

Výbavu kostrového hrobu z doby římské tvořil kromě keramiky soubor tří bronzových předmětů: pánev Eggersova typu 131 s držadlem zakončeným ptačími hlavičkami a zdobeným thyrsem, piniovými šiškami, stužkami a kolkovanými kroužky, spona s očky a opasková přezka. Úprava a výbava hrobu představují nejspíše jeden z projevů místní germánské aristokracie. Podobně vybavený kostrový hrob ze starší doby římské byl v Ústeckém kraji naposledy prozkoumán bezmála před 100 lety.

Kromě kostrového hrobu byla zjištěna rovněž dvojice nezvyklých žárových hrobů z doby římské. Objekt 71 představoval žárový (vrstevnatý) jámový hrob o rozměrech 140×120 cm a hloubce od stávajícího povrchu pole 125/130 cm. Od povrchu až po dno byl vyplněn několika vrstvami spálených lidských kostí, téměř 1 200 drobnými keramickými fragmenty převážně z různě zdobených terin, též nejméně 3 fragmenty jemné točené importované keramiky s barevně glazovaným povrchem, zlomky bronzových a železných předmětů, kostěných hřebenuů a jehlic, fragmenty skleněného a jantarového korálku a kameny. Také objekt 72 o rozměrech 165×105 cm a hloubce 75 cm měl podobnou výplň. Oba objekty lze datovat do starší doby římské (B2).

Na základě doložených importů lze předpokládat, že místní germánská elita udržovala čilé obchodní kontakty nejen s provinciemi, ale i s vlastní Římskou říší (*Půlpánová-Reszczyńska 2015*; web 1; web 2).

V roce 2015 byl zjištěn také kostrový hrob kultury mohylové střední doby bronzové (objekt 75). Hrob o rozměrech 165×130 cm a hloubce 50 cm, s orientací S–J, byl situován těsně vedle kostrového hrobu 69, na jeho povrchu ležely masivní rozsáhlé kamenné plotny. Původně byl patrně na tehdejší povrchu zvýrazněn mohylovým náspem nebo rovem, zřetelným pravděpodobně ještě v době římské. V hrobě skříňkové konstrukce bylo podle torzovitě dochovaných ostatků (zachovaly se jen tři zuby a otisk dolní končetiny) pochováno dítě, výbavu tvořil keramický džbán.

V roce 2016 byl prozkoumán mj. rozsáhlý funerální objekt o rozměrech 500×300 cm, hluboký 170 cm. Hlavní tvar objektu tvořila velká oválná jáma, která se na dně zúžila do malé kruhové jamky. Objekt byl z jižní a západní strany zpřístupněn mělkým schodovitým ústupkem, který byl zpevněn pečlivě vyskládanými kameny.

Celý vnitřek objektu byl vyplněn nejrůznějšími drobnými nálezy představujícími skutečně reprezentativní vzorek hmotné kultury starší doby římské z 2. století n. l.: téměř 5 500 zlomků keramiky, převážně malých a bohatě zdobených fragmentů z uren, spálené kosti několika lidských jedinců, drobné bronzové předměty a množství přepálených

skleněných a železných předmětů. Výjimečnými nálezy jsou část stříbrné spony, železná opasková přezka, množství zlomků kostěných hřebenu, hliněné a skleněné korálky nebo bronzové a kostěné jehlice. Domníváme se, že nálezy v takto hojném počtu byly v objektu umístěny nejspíše z rituálních důvodů.

Nejstarším objektem nezabylické lokality je s největší pravděpodobností sekundárně poškozený kostrový hrob kultury se šňůrovou keramikou s pečlivě provedenou kamennou schránou a patrně i vnitřní výdřevou, objevený v roce 2017. Hrob 79 tvořila pravidelná obdélná jáma se zaoblenými rohy o rozměrech 260×230 cm, orientovaná ve směru V–Z. Stěny hrobu se směrem ke dnu svažovaly až na konečné rozměry jámy 155×85 cm, po celém obvodu od povrchu až po dno byly lemovány několika vrstvami kamenů. V rozích jámy byly zjištěny čtyři kúlové jamky, zahloubené pod úroveň dna a rovněž obložené kameny. Na dně hrobu v hloubce 116 cm od stávajícího povrchu spočíval lidský skelet uložený na pravém boku ve skrčené poloze s hlavou směřující k západu. Kostra byla nejen notně strávena, ale rovněž silně poškozena sekundárním zásahem, při němž došlo k posunutí lebky, částí trupu a horních končetin. Z kostry tak byly in situ dochovány v podstatě jen pokrčené dolní končetiny. Výbavu tvořila malá rekonstruovatelná část typického poháru, pazourková čepelka a část kostěné ozdoby zdobené rytými šikmými liniemi. Ve výplni hrobu však byly evidovány též jednotlivé keramické fragmenty ze starší doby římské.

Konzervace kovů

Archeologický výzkum zdaleka nekončí v okamžiku, kdy je prozkoumán a vykopán poslední objekt a ze země vyjmut poslední předmět. Smyslem moderní archeologie je mimo jiné snaha movité artefakty zachovat i pro budoucí generace.

Záchrana kovových předmětů je časově a finančně velmi náročná a musí se jí věnovat specializované laboratoře. Díky pochopení Krajského úřadu Ústeckého kraje, který poskytl dostatečné finanční prostředky, a díky mravenčí práci konzervátorů z institucí uvedených v úvodu tohoto článku⁵ se podařilo zkonzervovat přes 650 železných, bronzových nebo mosazných a stříbrných předmětů.

Mezi konzervovanými a rekonstruovanými nálezy vyniká bronzové vědro vyjmuté amatérskými nálezci v roce 2010 a bronzová pánev z kostrového hrobu 69⁶.

Vědro/situlu s obličejovými atašemi (Eggers typ 28) z Nezabylice lze datovat do B2–B2/C1 doby římské (přibližně 150/160–200 n. l.). Představuje vzácnou ukázkou toreutického umění podunajských provincií – Raetie, Pannonie či Noricum (Poulsen 1991, 221) –, nebo je výrobkem galských dílen (Jílek 2009, 326; 2012, 43–44 aj.), jež na našem území dokládá významné římsko-barbarské obchodní kontakty v průběhu druhého století našeho letopočtu. V Čechách, na Moravě nebo na Slovensku patří nález tohoto typu k naprosto výjimečným. Bohužel neznáme nálezové okolnosti, neboť vědro bylo v roce 2010

⁵ Na konzervaci se podíleli: Radka Černochová z Archeologického ústavu v Praze, Milan Metlička a Ivana Kolmanová ze Západočeského muzea v Plzni, Dušan Perlík ze Středočeského muzea v Rostokách, Vasil Gešev z Regionálního muzea v Tepličích a Petra Holajová z ÚAPP.

⁶ Oba předměty konzervovala Radka Černochová z Archeologického ústavu v Praze; z technických důvodů vytvořila z epoxidové pryskyřice kopie ataše, držadla a nožky, jež jsou součástí vědra vystaveného ve stálé expozici OMCV. Podobně rukojeť pánve je nahrazena kopií z epoxidové pryskyřice.

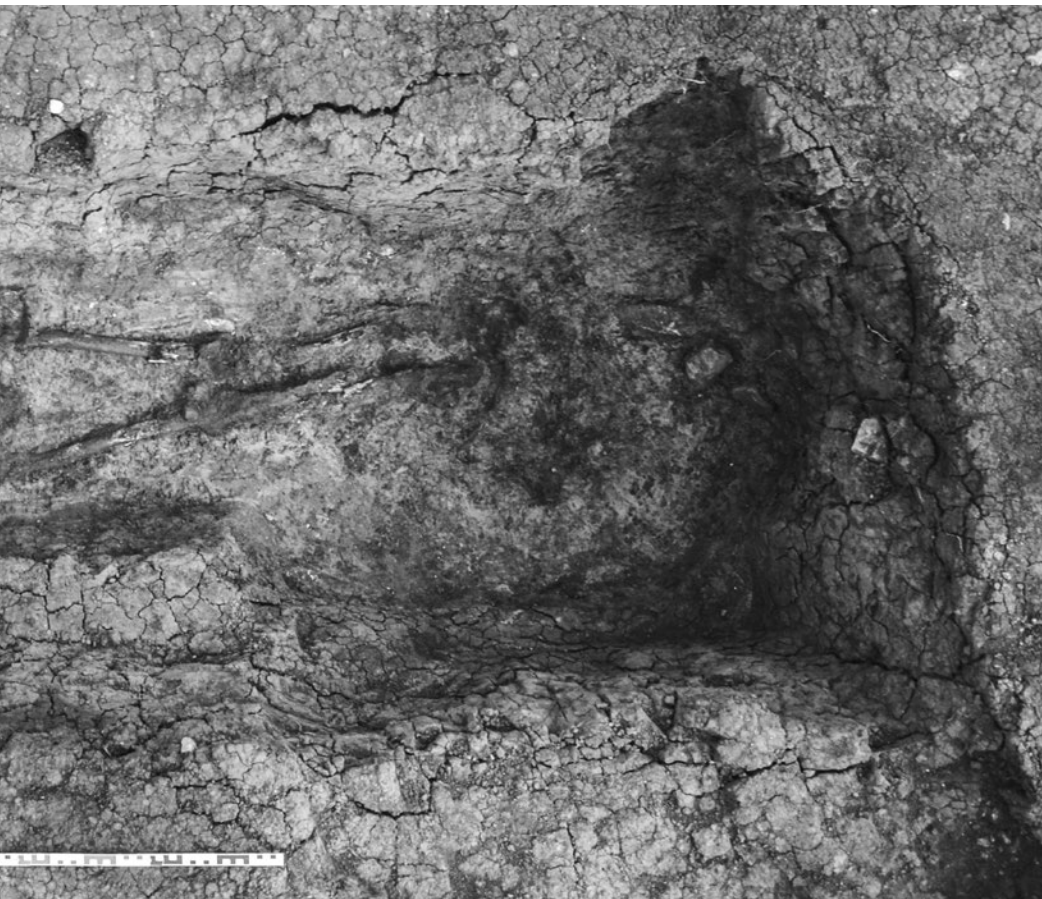
Nezabylice,
bronové vědro
foto: H. Sedláček

vytrženo amatérskými nálezci z archeologického kontextu a již se nedozvíme, v jakém hrobě se nacházelo a jaká výbava je provázela. Obecně mohly být tyto nádoby ukládány do žárových hrobů jako urny, a rozhodně byli v takto vybavených hrobech pohřbeni buď významní bojovníci, nebo výjimeční jedinci, kteří v germánské společnosti dosáhli elitního sociálního postavení.

Z nádoby se dochovaly větší část těla, držadlo, jedna obličejová ataše (poutko držadla) a tři nožky. Výška nádoby dosahuje 197 mm, průměr okraje činí 175 mm, průměr dna 156 mm a síla plechu 1 mm. Tělo i nožky jsou zdobeny svazky rytých rýh. Držadlo s kruhovým otvorem na vrcholu je zakončeno zpět zahnutými rameny zdobenými značně stylizovanými ptačími hlavičkami. Ataši tvoří hlava mainady⁷ lemovaná polokruhovou nečleněnou palmetou s rytou výzdobou. Na základě analýz se můžeme domnívat, že nožky byly k tělu nádoby nejprve přichyceny cementem a teprve po odlomení byly zpět přiletovány za pomoci pájky (Černochová 2014, 14, 16).

⁷ Mainady (z řečtiny, bakchantky z latiny) byly v řecké mytologii průvodkyně boha vína Dionýsa čili Bakcha.

Nezabylice, hrob 69,

celkový pohled

foto: M. Půlpán

Na českém území jsou známy jen tři analogické exempláře. V Dušníkách na Litoměřicku byl již v polovině 19. století objeven žárový hrob, z jehož původní bohaté výbavy se zachovalo pouhé torzo – např. z vědra se do dnešních dnů dochovalo jen tělo a jedna nožka (Karasová 1998, 70). Kompletně zachované vědro pochází z Lisovic (okr. Kladno) z žárového hrobu, rozoraného koncem 19. století, s poměrně bohatou výbavou (Karasová 1998, 73). Poslední torzovitě dochovaný exemplář bez bližších nálezových okolností je znám z Prahy-Strašnic (Karasová 1998, 55, 79).

V kostrovém hrobě 69 byly zjištěny bronzová pánev (resp. naběračka) a součásti oděvu a opasku – spona s očky a opasková přezka. Výbava datuje tento pohřeb do první poloviny 1. století n. l.

Bronzová pánev byla uložena za hlavou pohřbeného, rukojeť se tlakem výplně rozlomila na dvě části a odlomila od těla nádoby, do nějž bylo vpáčeno dno. V blízkosti lebky spočívalo rovněž torzo keramické nádoby. U lebky, mezi rukojetí a tělem pánve, ležela bronzová

**Nezabylice, bronzová
pánev v hrobě 69**

foto: M. Půlpán

spona s očky Almgrenova typu A45a. Dvojdílná osmičkovitá opasková přezka byla rozlomená na dvě části a ohnutá. Uložení na rameni není typické, tato pozice může naznačovat, že opasek byl později umístěn na tělo zesnulého již svinutý.

Bronzová pánev Eggersova typu 131 je 104 mm vysoká, průměr okraje měří 170 mm, průměr dna 110 mm, síla plechu jímky 1 mm. Rukojeť s otvorem dosahuje délky 150 mm, je zakončena párem otevřených ptačích hlaviček a vejcovcem a zdobena thyřsem, piniovými šiškami, stužkami a kolkovanými kroužky. Výzdoba rukojeti nádoby z Nezabylic patří k nejpůsobivějším u tohoto typu nádob nalezených v Česku. Pánví s motivem dionýsovske hole neboli thyřsem bylo v Čechách nalezeno více, ale totožný motiv s piniovými šiškami, stuhami a kroužky je znám pouze ze dvou hrobů, hrobu 63 v Tišicích (*Motyková-Šneidrová 1963*, obr. 19:8; *Droberjar 2014*, obr. 14:5) a kostrového hrobu III/1948 z Prahy-Bubenče (*Droberjar 2014*, obr. 14:1). Pánev je pocínovaná vně i uvnitř v horní části a zdobená na dně koncentrickými kruhy.

Analogické hroby jsou na území Čech datovány do první poloviny 1. stol. n. l. a jsou spojovány s obecným jevem formování elit

**Nezabylice, hrob 69,
bronzová pánev
po konzervaci**
foto: H. Sedláček

v barbarských společnostech, jehož projevem jsou bohaté hroby tzv. lübsowského resp. lubieszewského typu. Přestože objekt 69 neobsahoval tak bohatou výbavu jako jiné tzv. knížecí hroby, zdá se, že jeho konstrukce, rozměry a soubor předmětů dávají dosti podkladů pro to, aby mohl být zařazen do této kategorie objektů. Bohužel nelze vyloučit, že část hrobu u nohou zesnulého mohla být sekundárně poškozena a vyloupena, na což poukazují terénní pozorování učiněná v jednotlivých fázích odkryvu. Právě v této části byly přítomny v případě jiných bohatě vybavených hrobů uloženy cenné elementy výbavy, jako např. soubor bronzových nádob v kostrovém hrobě III/1948 v Praze-Bubenči. Podobné pohřby byly nejen na českém území nacházeny především do poloviny 20. století; v poslední době byly prozkoumány a komplexně zdokumentovány pouze zcela ojediněle. Neven z těchto důvodů lze považovat nález germánského kostrového hrobu z Neza-bylic za naprosto výjimečný.

Případ nezabylického pohřebiště a památkový zákon

Nezabylice jsou bohužel typickou ukázkou špatného přístupu amatérských hledačů pokladů – tzv. detektorářů –, s nimiž se archeologové velice často setkávají.

J. Benhák spolu s V. Váňou objevili v říjnu 2010 pohřebiště v Nezabylicích. Byl by jim patřil dík, kdyby se nechovali následovně: Kopali na lokalitě údajně několik dní, aniž by nález oznámili. Protože nálezů bylo mnoho, zmocnily se jich obavy, a hledali způsob, jak nálezy oznámit, aniž by se dostali do konfliktu s archeology (jak sami uvádějí, obávali se konfliktu s archeology, nikoliv se zákonem!).

Přestože se dopustili překročení zákona⁸ tím, že nález neprodleně neohlásili odbornému pracovišti, bylo přihlédnuto k jimi proklamované obavě, že „když to nevytáhnou já, vykradou to jiní detektoráři“, a k jejich ochotě nálezy odevzdat, a nebyla podána žádná stížnost, ba naopak byli vyzváni ke spolupráci.

Ačkoliv byl J. Benhák na podzim r. 2011 pozván na výzkum hned na počátku (a jeho kolega V. Váňa se výzkumu dokonce zúčastnil), přijel až po delší době a hned na místě pohrozil, že jakmile výzkum (tehdy zprvu omezený 14 dny podle dohody se společností AGRA Droužkovice) skončí, vrhne se na pole a vybere zbytek nálezů.

Naprosto odmítl zásadu, že podle zákona je nutné nález neprodleně ohlásit, nikoliv objevit, poničit nálezové okolnosti – byť v dobré víře a veden snahou nálezy zachránit –, a poté milostivě utrousit, co sám uzná za vhodné. K lokalitě a nálezům se choval jako ke svému vlastnictví – takovému postoji nahrává naše nedostatečná legislativní ochrana archeologického dědictví. Památkový zákon je bezzubý a osvěta minimální, naopak média doporučují procházky s detektorem jako vhodnou volnočasovou aktivitu a často informují o nálezech „pokladů“ a vyplacené odměně, aniž by zdůraznila zákonné povinnosti nálezce.

Mezi nálezy, jež J. Benhák a V. Váňa odevzdali, dominovalo mj. celé bronzové vědro s obličejovými atašemi (viz výše), které muselo být

⁸ Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (památkový zákon), § 23, odst. 2, 3.

vyjmutu z podloží, nikoliv jen z ornice. Zejména na tomto místě musíme vyjádřit politování, že tento skvostný nález byl amatéry vytržen z archeologického kontextu bez přítomnosti odborníka, protože nebýt tohoto nepříznivého faktu, mohli jsme v Čechách poprvé poznat komplexní nálezové okolnosti hrobu s vědrem, včetně jeho ostatní výbavy. Lítost odborníka nad nesmyslným vyjímáním nálezů neodborníky a ztrátou informací vzrůstá při namátkovém výčtu odevzdaných nálezů: zlomky dalších bronzových věder, pánve a picích souprav, rukojetí s kolkem výrobce, minimálně 6 železných stočených mečů a 15 železných hrotů kopí/oštěpů, držadla štítů, bronzové spony nebo stříbrná jehlice.

Závěr

Na lokalitě Nezabylice se nachází jedno z plošně nejrozsáhlejších a nejbohatších pohřebišť doby římské v severozápadních Čechách. Rozloha germánského pohřebiště může podle provedených geofyzikálních průzkumů (*Křivánek 2012*) dosahovat plošné výměry okolo 3,3 ha. Tato nekropole představuje nepochybně jedno z významných centrálních pohřebišť mikroregionu, které bylo využíváno několika generacemi po desítky let, a svědčí o tom, že oblast Podkrušnohoří představovala ve starší době římské jednu z hlavních oikumen polabských Germánů.

V dosavadních 7 sezónách archeologického výzkumu a spolu s předměty nalezenými v roce 2010 amatérskými nálezcí bylo zachráněno mj. 5 celých keramických terin (rekonstruovaných), 10 spodních částí nádob, střepy minimálně dalších 28 keramických uren, 2 celé bronzové nádoby (vědro E 28 a pánev E 131) a zlomky nejméně 24/26 dalších nádob, 27 bronzových rukojetí picí soupravy E 160/161 a E 162 (včetně zlomku s kolkem výrobce), 9 držadel (včetně tordovaného držadla s ptačími hlavičkami a ataší ve tvaru listu či držadla dokonale pětkrát stočeného se zúženými háčkovitými konci a poutkem se 2 železnými nýty), 16 celých železných mečů, 3 celé štítové puklice a zlomky 13 dalších, 3 téměř celá bronzová držadla štítů a části 15 dalších (jeden zlomek se stříbrným nýtem), 2 celá železná držadla a velké množství nýtů a zlomků bronzové obruby štítů, 44 celých železných hrotů kopí či oštěpů a minimálně 22 dalších hrotů, 4 hroty oštěpů s křídélky, 15 ostruh (mj. 4 celé s bronzovou destičkou a vysokým železným bodcem, 4 železné destičkovité, 1 celá železná obloukovitá a části 5 dalších), 16 železných nožů, nejméně 30 spon (mj. 2 celé bronzové a části 22 dalších, 2 celé stříbrné, části 4 železných), část stříbrného náramku a část železného náramku se zlatou folií, drobná stočená stříbrná jehlice, téměř 150 dalších bronzových předmětů (mezi nimi 8 nákončí picího rohu, závěsná kování, kování řemene a přezky opasků), přes 50 železných předmětů, velké množství drobných zlomků kostěných jehlic a hřebenů, část jantarového korálku a slitky skleněných předmětů.

Množství popelnicových hrobů, opulentnost jejich výbavy včetně neobyčejného objemu zbraní, přítomnost kostrového hrobu na

žárovém pohřebišti nebo zvláštní jámové žárové hroby vyplněné množstvím předmětů, to je jen několik vybraných poznatků učiněných na nezabylickém pohřebišti.

Lokalita je z dlouhodobého hlediska ohrožena dvěma negativními jevy. Při cyklicky se opakujících agrárních činnostech (orba, setba, sklizeň, chemické ošetřování aj.) jsou soustavně devastovány mělce zahloubené žárové hroby. Druhým negativním faktorem je stále hrozící rabování lokality některými amatérskými nadšenci, tzv. detektoráři. Dlouhodobé ohrožení a pokračující devastace lokality představují hlavní důvody pro každoroční archeologický výzkum, který bude pokračovat i v dalších letech.

Literatura a zdroje

- Bína, J. – Demek, J. 2012: Z nížin do hor. Geomorfologické jednotky České republiky. Praha.
- Blažek, J. – Ondráčková, L. – Půlpán, M. – Reszczyńska, A. 2014: Nové žárové pohřebišťe z doby římské v Nezabylicích, okr. Chomutov. *Archeologie ve středních Čechách* 18/2, 799–811.
- Blažek, J. – Ondráčková, L. – Půlpán, M. – Půlpánová-Reszczyńska, A. 2015: Výzkum pohřebišťe z doby římské v Nezabylicích, okr. Chomutov. In: Sklenář, K. (red.), *Archeologické výzkumy v Čechách 2014. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 97, 35–36.
- Blažek, J. – Ondráčková, L. – Půlpán, M. – Půlpánová-Reszczyńska, A. 2016: Výzkum pohřebišťe z doby římské v Nezabylicích (okr. Chomutov) v roce 2015. In: Sklenář, K. (red.), *Archeologické výzkumy v Čechách 2015. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 101, 23–24.
- Blažek, J. – Ondráčková, L. – Půlpán, M. – Půlpánová-Reszczyńska, A. 2017: Výzkum pohřebišťe z doby římské v Nezabylicích (okr. Chomutov) v roce 2016. In: Sklenář, K. (red.), *Archeologické výzkumy v Čechách 2017. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 105, 23–24.
- Černochová, R. 2014: Bronzové vědro Oblastního muzea v Chomutově. Konzervátorská a restaurátorská zpráva TP 2014-4945. Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i. a Oblastní muzeum v Chomutově.
- Droberjar, E. 2014: Bohatý labsko-germánský kostrový hrob lúbsowského typu z Prahy-Bubenče (hrob III). Nové poznatky k interpretaci nálezu z roku 1948. *Archeologica Pragensia* 22/2014, 397–443.
- Eggers, H. J. 1951: *Der römische Import im Freien Germanien. Atlas der Urgeschichte* I. Hamburg.
- Franková, D. 2011: Mohylová kultura střední doby bronzové v severozápadních Čechách. The Middle Bronze Age Tumulus Culture in North-Western Bohemia. Nepublikovaný rkp. diplomové práce, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK, Praha.
- Křivánek, R. 2012: Geofyzikální měření ARÚ Praha na archeologických lokalitách v roce 2011. *Zprávy České archeologické společnosti, Supplément* 85, 16–18.
- Jílek, J. 2012: Bronzové nádoby z doby římské na Moravě a naddunajské části Dolního Rakouska. Pardubice.
- Karasová, Z. 1998: Die römischen Bronzegefäße in Böhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 22. Pragae.

- Motková-Šneidrová, K. 1963: Žárové pohřebiště ze starší doby římské v Tišicích ve středních Čechách. Památky archeologické LIV. Praha.*
- Motková-Šneidrová, K. 1967: Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 11. Pragae.*
- Neustupný, E. 2008 (ed.): Archeologie pravěkých Čech/4. Eneolit. Praha.*
- Půlpánová-Reszczyńska, A. 2015: Śladami Marboda i jego następców. Badania na cmentarzysku Nezabylice w Czechach. Gazeta Uniwersytecka pracowników i studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego, nr 9-10/2015 (90), 30–32.*
- Půlpánová-Reszczyńska, A. – Půlpán, M. – Ondráčková, L. 2017: Bronzové vědro s obličejovými atašemi typu E 28 z pohřebiště doby římské v Nezabylicích, okr. Chomutov. Archeologie ve středních Čechách 21/1, 347–360.*
- Sakař, V. 1970: Roman Imports in Bohemia. Fontes Archaeologici Pragenses 14. Pragae.*

web 1: <http://www.archaeology.org/news/3787-151008-czech-republic-burial>

web 2: <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,406800,polish-archaeologists-discovered-a-unique-germanic-burial-in-the-czech-republic.html>

Nezabylice – germanisches Gräberfeld. Sieben Saisonen Rettungsarchäologie

Der Artikel behandelt sieben archäologische Forschungssaisonen am germanischen Gräberfeld in Nezabylice (Bez. Chomutov, Kreis Ústí). Amateur-Metallsucher haben im Jahr 2010 eine Reihe von Metallgegenständen aus zuvor durch Landwirtschaftstätigkeit beschädigten Gräbern entdeckt. Leider haben sie die Archäologen erst nach ein paar Tagen eigener Tätigkeit informiert, die zur weiteren Beschädigung der Gräber geführt hat.

Die im Jahr 2011 begonnene archäologische Untersuchung verlief ab 2012 in Zusammenarbeit von drei Institutionen – dem Regionalmuseum in Chomutov, dem Institut für archäologische Denkmalpflege Nordwestböhmens und dem Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego aus Polen.

Bislang ist es gelungen, 50 Brandgräber aus der römischen Kaiserzeit zu durchforschen (vor allem 1.–2. Jh. n. Chr.) und eine beträchtliche Anzahl von Bronze- und Eisengegenständen einschließlich wertvoller Importe aus römischen Provinzen zu bergen. Auf diesem Gräberfeld wurde auch ein germanisches Skelettgrab aus dem 1. Jh. n. Chr. freigelegt.

Neben Funden aus der römischen Kaiserzeit wurden auch Objekte aus anderen Perioden sichergestellt: zu den ältesten gehört ein Grab der Schnurkeramikultur in unüblicher Herrichtung und ein Kindergrab aus der Hügelgräberkultur.

Loubí na náměstí 1. máje v Chomutově

Jaroslav Pachner

Na chomutovském náměstí najdeme dodnes dochované loubí v jeho průčelí orientovaném k jihu. U mnoha dalších domů však nalézáme stopy, které ukazují, že loubí bylo i na jeho průčelí obráceném k severu i na krátkém západním průčelí. Náměstí bylo původně daleko větší než dnes. První domy byly vytyčeny kolem tržního prostoru patrně již v polovině 13. století. Jižní průčelí náměstí má dodnes překvapivě jednotný rozměr šíře všech domovních parcel. Některé domy mají dvojnásobnou šíři. Je to buď doklad o spojení dvou domů, anebo je také možné, že u významných staveb byl tento rozměr vytyčen již na počátku výstavby. U řady domů s průčelím obráceným k severu již dnes loubí nenajdeme. Jeho stopy však stále objevíme u většího počtu současných domů.

Dům čp. 91

Nejmarkantnější jsou stopy loubí u domu čp. 91 vedle vstupu do ulice U Městských mlýnů. Dům čp. 91 vznikl na dvou vytyčených raně středověkých parcelách. V řadě náměstí tak vypadlo číslo popisné 90. Mezi sousedním čp. 89 vznikla ulička K Městským mlýnům a také Gymnaziální, která nahradila průjezd domu čp. 90. Při klasicistní přestavbě před rokem 1842 bylo průčelí u obou domů sjednoceno. Na plánu z roku 1842 je již dům spojen okolo vnitřního dvora s pavlačemi.

Prostor tržního náměstí byl vytyčen v rámci lokačního rozměření městských parcel řádem německých rytířů, který vlastnil Chomutov od roku 1252 (srov. Listina z 29. března 1252; kopie v Oblastním muzeu v Chomutově, originál v řádovém archivu v Berlíně). Většína parcel okolo tržního prostoru si zachovala jednotnou šířku téměř 10 metrů. U velké části parcel došlo ke spojení dvou domů do parcel široké přibližně 20 metrů. Na konci 14. století měl Chomutov ve vnitřním prostoru náměstí kupecký dům, chlebné lavice, solnici a radnici. Rozvoj města byl zastaven požárem v letech 1419 a 1421, kdy bylo dobyto husitským pražským vojskem a bylo téměř vylištěno.

Všechny domy později prošly pozdně gotickou přestavbou. Z této doby patrně pocházejí sklepy s klenbami, které se zachovaly pod dvojicí domů pod dnešním čp. 91. Náměstí se tehdy zmenšilo o šíři loubí okolo 4 metrů, o kterou vstoupily domy při náměstí do tržiště. Na proměny domů měly vliv velké požáry města v letech 1525 a 1598. Nejpozději po roce 1598 bylo loubí u severního průčelí

náměstí zrušeno a tržiště bylo ještě o další 3 metry zúženo. Severní průčelí domů se tak posunulo o 7 metrů před původní uliční čáru.

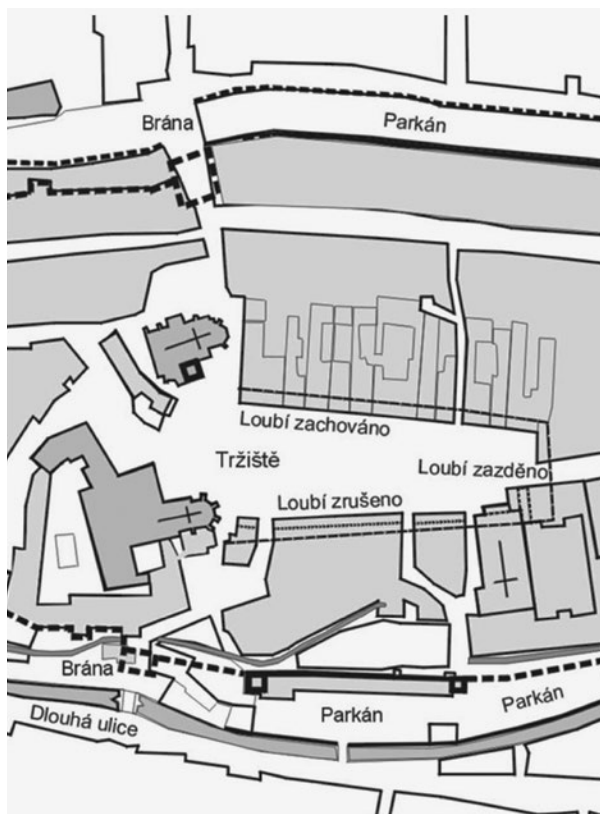
Při realizaci velkého mázhauzu domu čp. 92 bylo třeba podepřít renesanční sloup, který vyšel do středu klenby skřípku pod zaniklým loubím. Pískovcový pylon s masivním klínem tak podpírá pozdně renesanční válcový pilíř v přízemí. Zdá se, že ještě tato renesanční přestavba respektovala dva domy. Avšak nejpozději klasicistní přestavba spojila dvojici domů v jediný. Situace byla ještě o to složitější, že v hloubce původní středověké parcely obou domů čp. 91 a 92 vznikl městský mlýn, napojený na městský náhon.

Klasicistní dvojům byl v roce 1930 přestavěn podle projektu architekta Carla Johna. Jeho majiteli tehdy byli Anton a Marie Glaserovi. V přízemí směrem do náměstí byly umístěny tři krámy a prostor klenutého mázhauzu byl rozdělen příčkou. Do uličky U Městských mlýnů byla obrácena kavárna, v zadním traktu u mlýna byla vytvořena dílna a v patře byl osmipokojový byt s kuchyní. Majitelé zřejmě

**Chomutovské náměstí
v roce 1861**

počítali s pronajímáním pokojů, které byly přístupné z dvorní pavlače. Klasicistní průčelí bylo zjednodušeno v duchu třicátých let, ale byla zachována nika se soškou Panny Marie. V roce 1945 (14. 12. 1945) byl novým národním správcem vypracován projekt přestavby domu. Kavárna byla rozdělena na několik samostatných kramů. Velká přestavba se poté uskutečnila v padesátých až sedmdesátých letech 20. století, kdy byl dům provozně spojen se sousedním domem čp. 92 (srov. Archiv Stavebního úřadu Chomutov). Především byl zastavěn dvůr a zdemolováno klasicistní křídlo dílny, které bylo strženo spolu s celým komplexem městského mlýna, a na jeho místě vznikla v osmdesátých letech krytá ocelová tržnice. Přízemí domů čp. 91 a 92 bylo upraveno na prodejnu masa a občerstvení (bufet). Po roce 1992 byl dům čp. 92 opět oddělen a nyní má každý objekt jiného majitele i zcela odlišný provoz. V roce 2006, při zřízení klenotnictví v místě bývalého renesančního mázhauzu, došlo k provoznímu oddělení od novostavby v prostoru bývalého dvora.

Objekt domu čp. 91, 92 je důkazem existence loubí i v severním průčelí náměstí 1. máje. Složitý vývoj dvou domů čp. 91, 92 s výrazným posunem uliční čáry směrem do náměstí se zapsal do dnešní struktury zástavby. Výše zmíněná ulička K Městskému mlýnu vznikla z průjezdu levého zaniklého domu čp. 90. Ulička je zaklenuta několika prampouchy, které se opírají do sousedního čp. 89. Dnešní podoba reflektuje pozdně renesanční stav dvoupodlažních domů bez loubí, se sedlovou střechou a s hřebenem rovnoběžným s uliční čarou.

Vlastní stavba domu čp. 91 navazuje na dva samostatné měšťanské domy o širší parcely okolo 10 metrů. V přízemí jsou v současnosti dva oddělené obchody a z boční uličky je umožněn vstup na schodiště do patra a do sklepů. Při bočním vstupu je drobná provozovna rychlého občerstvení s venkovním podacím okénkem z uličky. Suterén se skládá ze dvou valeně klenutých komor pod původními domy, propojených spojovací chodbičkou od klasicistního schodiště. Na levý sklep navazuje sklep s valenou klenbou, který zasahuje mimo dům až pod náměstí. Na sklep pravé poloviny domu navazuje také valeně zaklenutý prostor s osou klenby rovnoběžnou s uliční čarou, který byl zřízen pod předsazeným loubím.

Postup zástavby raně středověkého vytyčení náměstí v Chomutově, posun uliční čáry na severu o šíři loubí o 4 m do náměstí, na jihu posun o 7–8 m – šíře loubí a další rozvržení

**Dům č. p. 91
v roce 1913**

**Dům č. p. 91
v roce 1989**

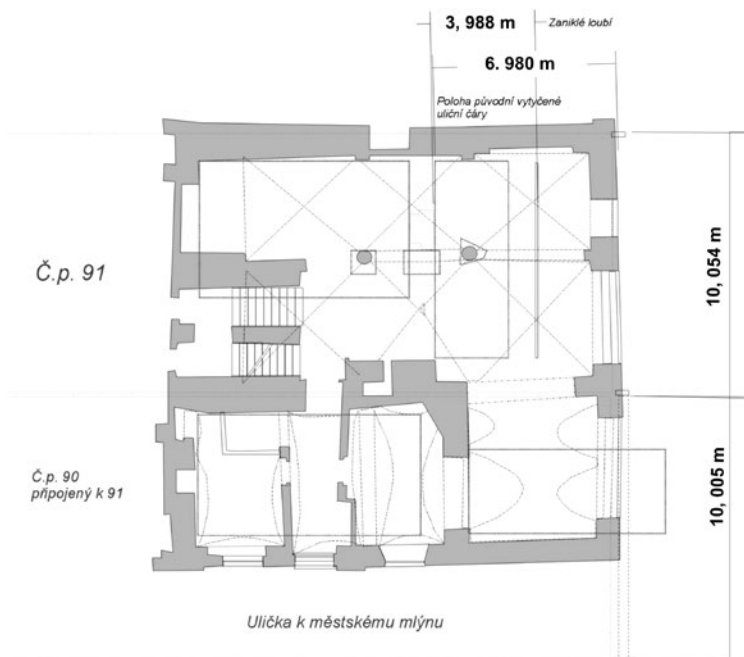
V patře domu jsou v bývalém bytě kancelářské prostory, které komunikačně navazují na schodiště. Klasicistní klenuté schodiště vystupuje až do prostoru půdy. Půda je volná a je osvětlena dvěma okny v bočním štítu orientovaném do uličky nad prampouchy. Pětice vikýřů v rovině střechy byla zrušena. Půda je dvoupodlažní s vloženou

prkennou podlážkou přístupnou po dřevěném schodišti. V první úrovni půdy jsou obnažené vazné trámy. Obvodové zdivo domu je smíšené, s převahou cihel v nadzemní partii. Klenby sklepů jsou kamenné, s otisky bednění v omítkových vrstvách. Celé přízemí je zaklenuto cihelnými klenbami různého stáří se stopami celé řady zásahů a doplňků. Části klenebních pasů byly nahrazeny válcovanými vazníky. Stropy nad druhým nadzemním podlažím jsou dřevěné trámové, s rákosovými omítanými podhledy.

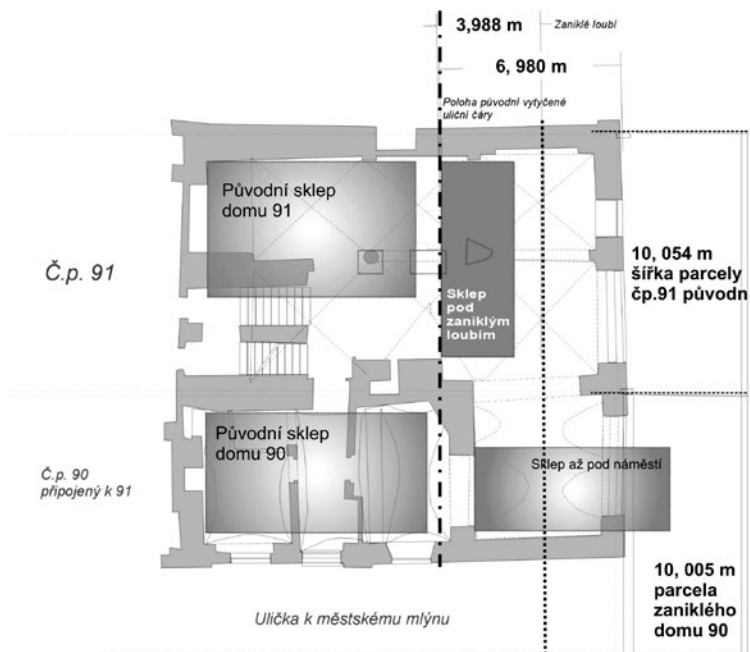
Valbová střecha je tvořena krovem hambalkové soustavy s ležatou stolicí. Hambalky spojují všechny krokve. Na koruně zdiva je položena dvojité pozednice. Ležatá stolice je v podélném směru zavětřovaná ondrejskými kříži a trojicí vaznic. V každém čtvrtém poli je vložen střední sloupek doplněný ještě šikmými vzpěrami rovnoběžnými s krokviemi. Sloupek je u paty spjat s vaznými trámy železnou páskovinou. Střecha je kryta plechovou krytinou položenou na dehtovém papíře. Na krokvích je zachováno starší laťování, na kterém byly kdysi položeny keramické bobrovky, jež se nalézají ve střepích na koruně zdi. Vnější korunní římsa pod střechou měla jednoduchý vyzlabený profil.

Většina zdiva i krov pocházejí zřejmě z doby obnovy objektu v poslední třetině 18. století. V obvodovém zdivu je druhotně užita celá řada kamenických článků, které mohou pocházet ze starší budovy. Výplně oken a dveří se nezachovaly a byly nahrazeny průmyslovými křídly a skleněnými tvárnici. Podle historického vyobrazení byla okna dělena na osm tabulek. Z gotické stavební etapy pochází patrně obvodové zdivo dvou velkých sklepních komor. Renesančního původu budou zřejmě rozšíření sklepů a část přízemí, jmenovitě hlavně obvodové zdivo přízemí a část kleneb velkého mázhauzu se dvěma kulatými sloupy. Klasicistní přestavba byla velmi razantní. Došlo ke vsazení rozměrného klenutého schodiště a k zaklnutí levé části domu. Ve dvorním traktu byly všechny historické konstrukce zlikvidovány a nahrazeny novou prodejní a skladovou halou. Obvodové zdivo je smíšené, s užitím kamene a cihel. Klenby suterénu jsou kamenné, v přízemí cihelné. Krov je dřevěný trámový, také strop nad patrem je tvořen trámy.

Objekt čp. 91 je po stránce stavební historie jedním z nejzajímavějších na náměstí 1. máje v Chomutově, neboť je dochovaným důkazem o rozvoji zástavby jižního oblouku původního středověkého tržiště. Jak již bylo zdůrazněno, celé náměstí bylo vytyčeno na stejně široké stavební parcely, jejichž šíře se blížila 10 metřům. Dům vznikl na dvou parcelách. Tato šíře je na náměstí dodnes zachována v celé řadě domů i dvojdomů. V případě domu čp. 90 bylo významnou skutečností zřízení městského mlýna a náhonu v hloubce parcely domu 90. Je možné, že tento dům byl původně i součástí mlýna, neboť jeho průjezd byl proměněn v přístupovou uličku. Podle zachovaných sklepů byla uliční čára posunuta jižním směrem o více než 7 metrů. Ze dvou původních domů se zachovaly velké zadní sklepní komory, které měly vstupy do ještě nezaklenutého suterénu portály se schodištěm přímo z náměstí. Tyto přímé vstupy byly kryty

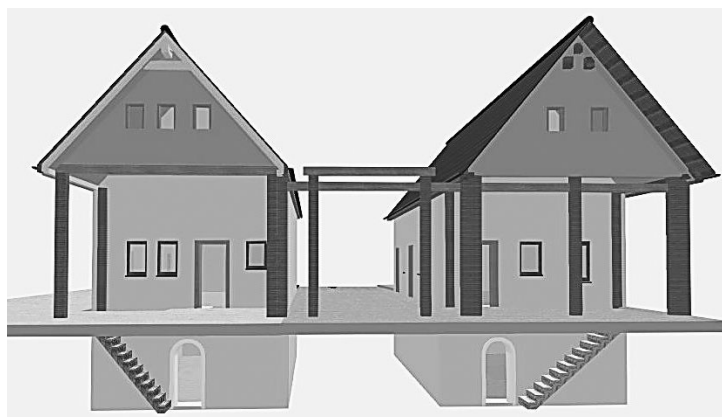
**Dům č.p. 91,
půdorys přízemí
renesanční zdivo**

**Dům č.p. 91,
promítnutí sklepů
do přízemí – stopy
starší zástavby
parcel**

**Dům čp. 90, 91, schéma
prvotní zástavby parcel
14. stol. – přímé vstupy
do sklepů**

**Dům čp. 90, 91,
model vstupů
do sklepů, 14. stol.**

přístřešky, které byly rozšířeny v předsunuté loubí. U levého domu je dodnes zachován sklípek pod loubím, s klenbou vedenou podél průčelí. Posun domu loubím do náměstí se odehrál pravděpodobně ve druhé polovině 15. století a uskutečněn byl zřejmě do velkého požáru v roce 1598.

Pravděpodobně po tomto požáru byl rozsáhle renesančně přestavěn jižní blok náměstí a uliční čára byla posunuta o další 4 metry do tržiště i před předsunuté loubí. V pravém domě, v původním čp. 91, vznikla velká renesanční síň zaklenutá křížovou hřebínkovou klenbou do dvou válcových sloupů. Touto síní procházel průjezd do dvora. Levý dům, původní čp. 90, byl zúžen o prostor uličky k městskému mlýnu. Spojení obou domů v jediný, doplněný o rozměrný dvůr s pavlačemi a se zadním traktem u mlýna, bylo uskutečněno možná již v 17. století. Nejpozději se tak stalo při klasicistní přestavbě, při které bylo do středu dispozice vsazeno mohutné klenuté schodiště, a byly propojeny sklepy. Dispozice domu s pavlačovým dvorem přežila s různými

úpravami až do sedmdesátých let 20. století, kdy byla celá dvorní část domu zlikvidována a zastavěna. Nyní je v prostoru celého zadního traktu a dvoru jednotná jednopodlažní hala s rovnou střechou. Naposledy byly jednotky v přízemí upravovány v roce 2006.

Domy na chomutovském náměstí se zachovaným loubím

Na chomutovském náměstí je dodnes zachováno otevřené loubí u domů čp. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 a 11. U domů čp. 12 a 14 je loubí uzavřené. Stopy loubí jsou patrné u domů čp. 15 a 91. Jako reminiscence na existenci loubí byl tento prvek použit u pozdně renesanční stavby „špejcharu“ čp. 85, součástí jezuitského areálu z roku 1611.

Naproti kostelu Nanebevzetí Panny Marie stojí další významná stavba města, takzvaná stará radnice, dům čp. 4. Tvoří část k jihu obrácené strany náměstí 1. máje, kde je zachováno loubí. Jsou zachovány tři oblouky loubí zaklenuté renesanční lunetovou klenbou. Barokní průčelí s mansardovou střechou v sobě skrývá gotický dům, který vznikl na dvou vytyčených desetimetrových parcelách. Má zachovány gotické sklepy s valenými klenbami a stále jsou patrné i vstupy do sklepení přímo z loubí. Je možné, že v domě byla radní místnost, v níž se podle privilegia řádového velmistra Albrechta z Dubé z 22. srpna 1394 měli scházet k poradám chomutovští měšťané. Radnice byla v následujících stoletích několikrát přestěhována, ale dům čp. 4 patřil městu i poté, kdy se trvalým sídlem radnice po roce 1605 stal upravený zámek. Do roku 1849 byly v patře byty pro úředníky města a v přízemí obchody, od roku 1849 byl do domu umístěn nově zřízený okresní soud. Špatný stav domu a jeho omezený rozsah si vynutily výstavbu nové soudní budovy v ulici Na příkopech, kam bylo umístěno po roce 1872 i okresní hejtmánství. Poté byly v domě čp. 4 obchody a byty. Do roku 1989 v něm nejprve byly kanceláře muzea a později i stavební úřad. Nyní je dům v soukromém majetku, s prostory pronajímanými pro obchody a služby.

Dům čp. 5

Dům čp. 5 najdeme v jižním průčelí náměstí, kam se otevírají dva oblouky loubí. Stojí na 10 metrů široké parcele, která byla takto vytyčena při vyměření zástavby asi již ve druhé polovině 13. století. Po celou dobu existence si dům zachoval stejnou šíři. Byl pouze rozšířen směrem do náměstí o pětimetrové loubí, jež bylo možná vystavěno až po husitských válkách. Tehdy nebo ještě na přelomu 14. a 15. století byl prostor náměstí zúžen o 10 metrů – po 5 metrech na obou stranách. Dnešní tvář domu pochází z roku 1893, kdy byla upravena jeho fasáda, v jádru je ale mnohem starší. Gotického původu je sklep při levé straně dispozice, zaklenutý parabolickou valenou klenbou.

Renesanční období je upomínáno loubím, které je uzavřeno valenou klenbou s lunetami a jedním polem křížové klenby. I po vstupní síni – mázhauzu – se zachovala část klenutí křížové klenby, opřené do renesančního pískovcového kanelovaného sloupu, který můžeme

vidět v současné obnovené prodejně hodinářství a klenotů. Mezi dvěma poli klenutí býval bohatě zdobený vpadlý štukový obrazec.

Pískovcových sloupů ve vstupních síních chomutovských domů bývalo více. Dva podobné jsou umístěny v lapidáriu muzea na staré radnici. Další prostory domu byly pronikavě přestavěny v roce 1893. Dům byl ve své renesanční a asi i barokní podobě pouze dvoupodlažní, s vysokým renesančním štítem jižního průčelí. V domě čp. 5 bývala lékárna U černého orla. Dům byl také jedním z právovárečných domů města. Jeho majitel mohl vařit pivo, připravovat a prodávat slad a obchodovat s vínem.

Rekonstrukce čp. 4, 5, 6, 7
– stav konec 16.stol.

Rekonstrukce průčelí
čp. 4, 5, 6, 7 – stav 16. stol.

Dům čp. 9

Dům čp. 9 stojí uprostřed jižního průčelí náměstí, do nějž se dodnes otevírají tři lomené oblouky loubí, které je zaklenuto bohatou sklípkovou klenbou. Jeho 20 metrů široká domovní parcela svědčí o skutečnosti, že vznikl na dvou raně středověkých pozemcích, vytyčených pravděpodobně ve druhé polovině 13. století. O spojení dvojice domů vypovídají dodnes sklepy i půdorys přízemí. Sklípková klenba loubí je tvořena osmicípými hvězdicemi spojenými křížovou spojkou. Vstupní síň je zaklenuta čtyřmi poli sklípkové klenby opřeny na střední osmiboký sloup na osmiboké patce.

Pozoruhodná je klenba síně v pravé části dispozice. Její sklípková klenba je svým vzorem totožná s klenutím síně biskupského zámku v saském Wurzenu. Dokončení klenby ve Wurzenu máme historicky doloženo k roku 1497, a tak můžeme i v Chomutově dosti přesně datovat přestavbu domu čp. 9. Jelikož velmi složitý klenební vzorec je identický, musíme konstatovat dílenskou spojitost. Nález klenby ve Wurzenu, na kterou upozornila docentka Radová, posunul dále do minulosti datum vzniku domu, jehož počátky byly do té doby předpokládány až po požáru města v roce 1525. Další sklípková klenba je v domě ještě ve spojovací chodbě při dvorním průčelí a v přístěnku velké síně.

V patře domu jsou zachovány renesanční trámové stropy. Dnešní podoba průčelí pochází z klasicistní přestavby, která je obohacena o trojúhelníkový štít. Velká rekonstrukce domu byla provedena v letech 1957 až 1958. V devadesátých letech 20. století byla upravena dispozice – byl zaslepen historický průjezd domu, který procházel síní se sloupem přímo do dvora, a vstup byl posunut.

Dům byl dříve zván Collin-Lutherův. Rodina Collinů byla váženou katolickou rodinou města. Pískovcový náhrobní kámen s reliéfem postav Fridricha a Esther Collinových z roku 1630 najdeme dodnes v presbyteriu děkanského kostela. Rod Collinů byl majitelem rozsáhlých pozemků, vinic a obchodoval s vínem. Z 16. století známe několik předchozích majitelů: V roce 1530 koupil dům Daniel Reinhard, od něho dům získal v roce 1558 Mikuláš Wolf. Fridrich Collin dům čp. 9 zakoupil roku 1590. Po smrti posledního dědice Collinů se dům dostal do majetku města.

Stavitele pozdně gotického domu neznáme, ale vzhledem k bohatství kleneb ho musíme klást do okruhu šlechtických držitelů města nebo velice významného obchodníka či důlního podnikatele. O tom, jak byl dům využíván v 16. století, svědčí výsadní právo z 16. února 1556, kdy Jan z Veitmile dovoluje Danielu Reinhardovi užívat dům čp. 9 jako výsadní hostinec, ubytovávat v něm šlechtice nebo jiné počestné lidi a opatřovat jídlem, senem a ovsem jejich koně a potahy. Ceny za ubytování neměly být předražovány a poplatky měly být žádány přiměřené stavu a majetku hostů. Při oprávněných žalobách a stížnostech si vrchnost vymínila, že zakročí přísnými tresty. V hostinci bylo povoleno prodávat a čepovat malvaz, víno uherké, rýnské, francouzské, moravské, české, veškerá piva a ostatní jiné nápoje.

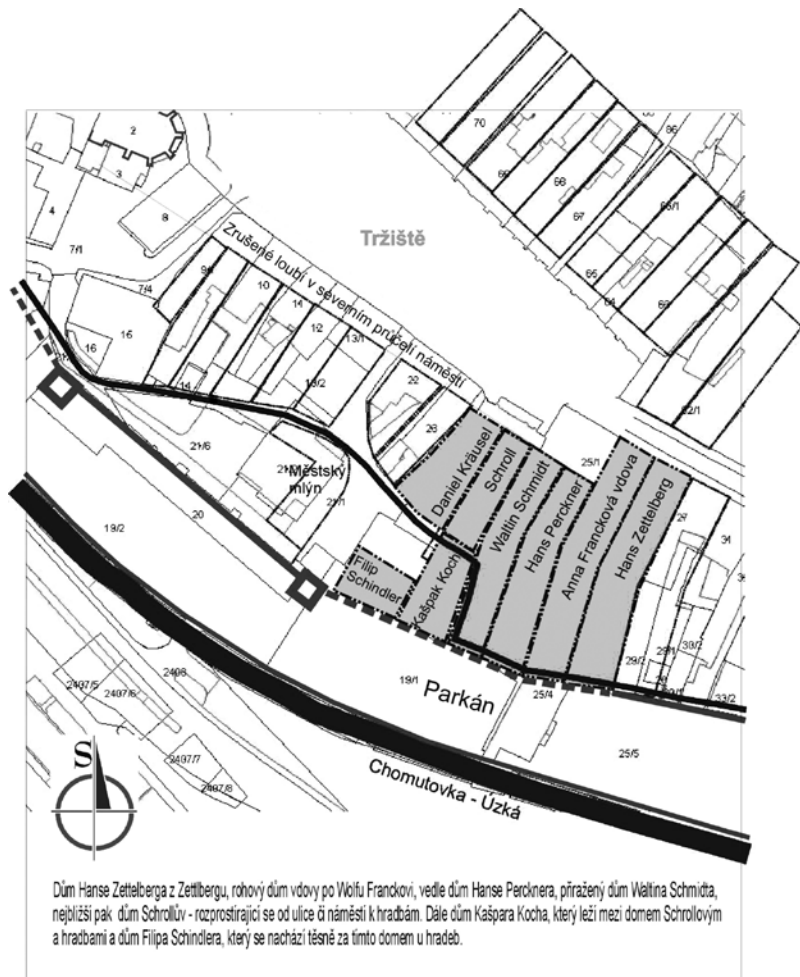

Dům čp. 12

Dům čp. 12 najdeme v jižním průčelí chomutovského náměstí vedle úzké uličky propojující náměstí a Revoluční ulici. Průčelí domu, korunované mansardovou střechou, tvoří protějšek štítu kostela svatého Ignáce. V přízemí domu sídlí květinová síň, kdysi tam však pokračovalo loubí, stejně jako v celé jižní frontě náměstí. V prostoru obchodu ještě dnes vidíme oblouk a klenbu loubí. Do nitra domu pokračovala renesanční klenutá síň, kterou se vstupovalo do dvora. Renesanční sloup síně, podpírající čtyři pole křížové klenby, byl odstraněn v roce 1924, kdy byl nahrazen ocelovou trubkou. Klenby se zachovaly i v prvním a druhém patře domu. Ve dvorním křídle byl až do šedesátých let 20. století zachován gotický sklep s lomenou klenbou.

Dva gotické domy, které zabíraly dvě desetimetrové, typické chomutovské středověké stavební parcely, vznikly na dnešních pozemcích domů čp. 12 a 13. Při renesanční přestavbě byl dům čp. 12 rozšířen na úkor svého souseda, čp. 13, kterému ponechal pouze uzoučký zbytek původní parcely. Mimo zasypaný gotický sklep a zarděný fragment gotického okna v patře se ze středověké stavby nic nezachovalo. V době renesance bylo postaveno celé přízemí s klenbami dvou polí loubí a se vstupní síní. Při klasicistní přestavbě na konci 18. století vznikly klenuté schodiště až na půdu, dispozice prvního a druhého patra s povalovými dřevěnými stropy a mansardový krov

**Náměstí 1. máje,
rekonstrukce vytyčení
středověké parcelace**

Identifikace domů určených pro výstavbu jezuitského areálu v roce 1591

Dům Hanse Zettelberga z Zettlbergu, rohový dům vdovy po Wolfu Franckovi, vedle dům Hanse Percknera, přirážející dům Waltilna Schrolla, nejbližší pak dům Schrollův - rozprostírající se od ulice či náměstí k hradbám. Dále dům Kašpara Kocha, který leží mezi domem Schrollovým a hradbami a dům Filipa Schindlera, který se nachází těsně za tímto domem u hradeb.

střechy. Klasicistního původu je i čtyřosé průčelí do náměstí, které bylo v poslední čtvrti 19. století obohaceno o tehdy módní plastickou výzdobu říms a ostění oken. Průčelí domu bylo naposledy obnoveno nákladem města v roce 1998.

Nahlédněme krátce do zajímavé historie obyvatel a návštěvníků několika chomutovských domů. V pohnuté době napoleonských válek, v roce 1813, byl majitelem domu čp. 12 purkmistr města Chomutova Josef Dobruauer. Ten v domě také 23. srpna 1813 ubytoval rakouského císaře Františka I. a v sousedních domech v hotelu „Reiter“ (hotelu Royal, čp. 14) a Adler (čp. 15) byli ubytováni ruský car Alexander a pruský král Fridrich s řadou velvyslanců a vojáků, včetně vyslance Velké Británie. V Chomutově byli údajně ubytováni také ruský vojevůdce velkokníže Konstantin, Barclay de Tolly, kníže Tolstoj, kníže Schwarzenberg, Colloredo, Bubna, Schreiter, Clennau, Radecký a pruský velitel Blücher i vyslanec švédského a sardinského království.

Na konci srpna 1813 byla tak v Chomutově v domě čp. 12 na společné poradě u císaře Františka I. připravována bitva národů u Lipska. Porada trvala dva dny. Poté 24. srpna opustili hosté Chomutov a po Lipské císařské silnici přes Krušné hory vyrazili vstříc Napoleonově armádě. Po této významné události dům čp. 12 již nikdy nezažil takovou slávu.

Domy čp. 14, 15 a 16

O složitosti vývoje rozlehlého celku domů čp. 14, 15, 16 na jihovýchodní straně chomutovského náměstí svědčí dvě čísla popisná 15–16, kterými je objekt v současnosti označen. Loubí je dnes zazděno, ale v interiéru čp. 14 jsou zachovány tři jeho oblouky. Jedno pole loubí je zazděno v nároží čp. 15. Je možné, že dům čp. 14 vznikl dokonce až na třech raně středověkých parcelách a kromě toho zabral i část původně volné plochy tržního náměstí. I když jsou oba dochované zaklenuté sklepy zřejmě až výsledkem pozdně gotické nebo renesanční přestavby, jasně ukazují, že nad nimi původně stály dva gotické domy na parcelách širokých okolo 10 metrů. Nejstarší částí sklepa jsou nepochybně dvě komory s prostřední úzkou chodbičkou ve východní části při Ruské ulici.

Při renesanční přestavbě, provedené patrně po požáru města v roce 1598, získal dům čp. 15–16 svůj současný plošný rozsah, ale byl pouze dvoupodlažní, s vysokým renesančním bohatě členěným volutovým štítem obráceným do náměstí. Štítů i rozměrná sedlová střecha krytá červenou keramickou krytinou jsou vidět na obraze města z roku 1748 a detailněji na obraze Kamenné ulice ze třicátých let 19. století. Mohutné domovní průčelí předstoupilo až před loubí sousedního čp. 14, hotelu Royal, a tento pozdně gotický patrový dům s loubím částečně zakrylo. Nejméně od 18. století se v domě čp. 15–16 nacházel zavedený hostinec, jehož název „Adler“ (Orel) byl nepochybně patriotickým vyjádřením úcty heraldickému symbolu užívanému habsburskými panovníky. Na přelomu 18. a 19. století byl majitelem domu Jakub Ignác Dobrauer. Ten se v roce 1806 stal chomutovským purkmistrem poté, kdy se jeho předchůdce Franz Josef Grönert stal obětí cholery, kterou do Chomutova pravděpodobně zavlekli francouzští a bavorscí vojáci zajatí v napoleonských válkách.

Důležitou součástí širokého týlového zázemí válečných bojišť se Chomutov stal v létě 1813, kdy se schylovalo k již zmiňované bitvě u Lipska. Jednání velitelů začalo 21. srpna právě v domě čp. 15–16, tehdejšími hostinci „Adler“. Toho dne se v něm konala schůzka ruského cara Alexandra s jeho štábem a 13 ruskými generály. Následujícího dne se dostavil pruský král Fridrich se svým štábem a 23. srpna dorazil i rakouský císař František I. Po jeho příjezdu se v místnosti jídelny konala jedna z velkých válečných porad, na které byli přítomni také již jmenovaní velkokníže Konstantin, Barclay de Tolly, kníže Tolstoj, Karel Schwarzenberg, Colloredo, hrabě z Bubna, Schreiter, Clennau, také Radecký a pruský generál Blücher. Porada skončila příští den, kdy panovníci a jejich štáby postupně opouštěli Chomutov.

**Plán Chomutova,
1842**

Na přelomu dvacátých a třicátých let 19. století byl dům čp. 15 a 16 klasicistně přestavěn. Tuto radikální přestavbu datuje pískovcový kámen zasazený do nároží domu a nesoucí nápis „18 ID 32“ (tj. 1832, Jakub Dobrauer). Klasicistní přestavba vtiskla objektu základní rysy jeho dnešního vzhledu i dispozice. Další stavební úpravy a drobné přestavby pokračovaly po celé 19. století (a také ještě v roce 1905) a pozměnily – někdy i dost podstatně – jeho původní klasicistní vzhled. Část klasicistního průčelí domu překrylo na konci 19. století třetí nadzemní podlaží sousedního hotelu „Reiter“ (dnešního Royalu). Přízemí domu osvětlovala řada klasicistních obloukových oken, z nichž nezůstalo dodnes zachováno ani jediné. Nad oblouky oken byly vloženy válcované nosníky a pod nimi byly rozšířeny krámské výkladce a nové vstupy. Do dnešní Ruské ulice bylo obráceno několik předložených dřevěných krámských výkladců. Při klasicistní přestavbě vznikl i taneční sál, umístěný v prvním patře dvorního křídla domu. Osvětlovala jej vysoká oblouková okna a dovnitř se vstupovalo ze dvora. Kromě plesů a bálů se v sále pořádala i divadelní a koncertní představení. V roce 1832 to zřejmě byla největší společenská místnost v Chomutově, brzy jí však začala konkurovat stělnice postavená jen o dva roky později u dnešního parku. Na na konci 19. století si pak taneční sály pořizovaly i další chomutovské hostince a kavárny.

Když byla v roce 1906 dokončena budova Parkové dvorany (dnešní divadlo), ztratil klasicistní taneční sál hostince „Adler“ mnoho ze své bývalé atraktivity. Nové uplatnění se pro něj našlo po první světové válce, kdy byl přestavěn na kino. Inspiraci k tomuto kroku poskytl první chomutovský biograf (bývalé pozdější kino Praha v čp. 116 v Táboritské ulici), který zahájil provoz 14. září 1915. Stavební úpravy kina v čp. 15–16 byly provedeny v roce 1921 a první promítání se v něm konalo 3. září téhož roku. Kinosál vybudoval místní výbor pro péči o válečné poškozence a biografu se proto říkalo „Invaliden-Kino“ (a po roce 1945 neslo název kino Svět).

Poté, až do poloviny šedesátých let, nebyly na domě prováděny žádné stavební úpravy ani opravy, což se projevilo na jeho stavu. Interiér kina, nacházející se ve velice špatném stavu, se podařilo opravit ještě včas (a v druhé polovině sedmdesátých let byl znovu přestavěn v kinokavárnu). Při úpravách zázemí jídelny po roce 1970 však došlo k havárii, při které se zřítily stropy všech podlaží západní poloviny domu včetně části vnitřních nosných zdí. Zůstaly pouze obvodové stěny a krov. Při záchranném statickém zajištění domu byly nad přízemí, první a druhé patro vloženy nové stropy. První nadzemní podlaží domu je rozděleno na tři části. V západní třetině pod stropem z roku 1970 je prodejna přístupná z náměstí. Z průjezdu, který spojuje Ruskou ulici s vnitřním dvorem, je přístupné zázemí řeznictví a uzenářství a klub, dříve pivnice, ve dvorním křídle. V roce 1990 byla jídelna v přízemí zrušena a přebudována na prodejnu.

Závěr

Na chomutovském náměstí je dochované skoro celé jižní průčelí s loubím. První domy kolem tržního prostoru byly vytyčeny patrně již v polovině 13. století. Jižní průčelí má dodnes překvapivě jednotný rozměr šíře všech domovních parcel. U průčelí, obráceného k severu, loubí již nenajdeme. Jeho stopy jsou ale dochovány u několika domů, nejlépe u domu čp. 91, který je důležitým dokladem existence loubí v severním průčelí. Ke zrušení loubí tam došlo nejspíše po roce 1598 a průčelí se postupně posunulo o 7 metrů před původní uliční čáru.

Otevřené loubí mají na náměstí domy čp. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 a 11, u domu čp. 12 a 14 je loubí uzavřené. Stopy loubí jsou patrné u domu čp. 15 a 91. Dům čp. 4 má stále zachovány gotické sklepy s valenými klenbami. U domu čp. 5 se do jižního průčelí otevírají dva oblouky loubí. Dům čp. 9 stojí uprostřed jižního průčelí a jeho 20 metrů široká domovní parcela svědčí o skutečnosti, že vznikl na dvou raně středověkých pozemcích. Do náměstí se obrací třemi oblouky loubí, zaklenutého bohatou sklípkovou klenbou s osmicípými hvězdicemi, spojenými křížovou spojkou. V domě čp. 12 kdysi pokračovalo loubí, stejně jako v celé jižní frontě náměstí. Domy čp. 14, 15 a 16 jsou dokladem složitosti vývoje domů na jihovýchodní straně. Loubí je dnes zazděno, ale v interiéru čp. 14 jsou zachovány tři jeho oblouky. Jedno pole loubí je zazděno v nároží čp. 15. Je zřejmé, že chomutovské náměstí bylo v minulých staletích architektonicky mnohem bohatší, než ukazuje současný stav.

Berní rula I., II., kraj Žatecký, Praha 1954.

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV.*, Praha 1936.

Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen – Saazer Kreis*, Praha 1846.

Vojenské mapování (1779), stabilní katastr Chomutov (1842), plán města (1870).

Seznam literatury:

Jaroslav PACHNER – Petr RAK, *Chomutovem krok za krokem*, Chomutov 2011.

Petr RAK – Jaroslav PACHNER, *Chomutovská uličnice*, Chomutov 2005.

Petr RAK, Chomutov 1252–2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Chomutov 2002.

Laubengänge auf dem Platz des 1. Mai in Chomutov

Auf dem Marktplatz von Chomutov sind Südfassaden mit Laubengängen erhalten geblieben. Die ersten Häuser um diesem zu Marktzwecken dienenden Bereich wurden offensichtlich schon um die Mitte des 13. Jh. errichtet. Die Südfassaden haben bis heute bei allen Hausparzellen eine überraschend einheitliche Breite. Bei den nach Norden gewandten Fassaden sind keine Laubengänge mehr zu finden. Spuren davon sind aber bei einigen Häusern erhalten geblieben, am besten bei Haus Nr. 91, das einen wichtigen Beweis für die Existenz von Laubengängen in der Nordfassade liefert. Bei Haus Nr. 5 tun sich in der Südfassade zwei Laubenbögen auf. Das Haus Nr. 9 steht inmitten der Südfront und seine zwanzig Meter breite Hausparzelle spricht für den Umstand, dass es auf zwei frühmittelalterlichen Grundstücken entstanden ist. Dem Platz wendet es einen dreibogigen Laubengang mit einem reichen Zellen- oder Diamantgewölbe aus achtzackigen, durch einen Kreuzverbund verbundenen Sternen zu. In Haus Nr. 12 setzte sich der Laubengang einst fort, genau wie an der gesamten Platzsüdfront. Die Häuser Nr. 14, 15 und 16 liefern einen Beweis für die komplizierte Entwicklung der Häuserzeile an der Südostseite. Hier ist der Laubengang zugemauert, doch im Inneren von Nr. 14 sind drei seiner Bögen erhalten. Ein Joch wurde an der Ecke von Nr. 15 vermauert. Es liegt auf der Hand, dass der Marktplatz von Chomutov in den vergangenen Jahrhunderten wesentlich vielgestaltiger war, als der gegenwärtige Zustand verrät.

Zdeněk Vachata

Zdeněk Vachata (1936–2003)

Jan Hirsch

Od úmrtí Zdeňka Vachaty, historika, odborného publicisty, překladatele, ochotnického herce a divadelního režiséra, jazykového korektora a v letech 1960 až 1969 také ředitele chomutovského okresního muzea, uplynulo 14. července letošního roku již 15 let. Proto je vhodné si tuto výraznou osobnost našeho regionu připomenout.

Soukromý život

Antonín Vachata, otec Zdeňka Vachaty, pocházel z Drahlína, malé obce ležící 9 km severozápadně od Příbrami. Narodil se 31. května 1903 v Drahlíně v domě čp. 47 (jeho rodný dům doposud stojí a slouží k rodinné rekreaci). V mládí vystudoval reálku v Příbrami a ve druhé polovině dvacátých let absolvoval poddůstojnickou školu a poté povinnou vojenskou službu (nejspíše v Chomutově). Z té doby pochází také balíček první pomoci,¹ který Oblastnímu muzeu v Chomutově věnoval jeho syn Zdeněk. Na Chomutovsku si Antonín Vachata našel budoucí manželku, svoji životní lásku Hildu Georg (1909–1995), českou Němku. Seznámili se v krušnohorské obci Černý Potok (něm. Pleyl), kde Antonín pracoval jako poštovní úředník a odkud Hilda pocházela. Před obsazením pohraničí německými vojsky již Vachatovi bydleli v Chomutově, v čp. 41 v Alleestrasse (dnes ul. V Alejích). Tam se jim narodilo první dítě, Zdeněk (1936). Na konci roku 1938 odešla rodina do Dobříše,² kde byl Zdeňkův otec opět zaměstnán jako poštovní úředník. Do dnešní doby se zachoval jeho podpis. Za války se manželskému páru narodila ještě dcera Květuše (1941), která v dospělém věku pracovala jako administrativní pracovnice v různých podnicích na Chomutovsku.

Zdeněk Vachata se narodil 2. prosince 1936 v Chomutově. Ve dvou letech musel s rodiči odejít po záboru Sudet do českého vnitrozemí. Rodina bydlela nejprve v Dobříši, později, od roku 1943, v čp. 6 v Třebenicích na Litoměřicku. Tam zřejmě malý Zdeněk začal navštěvovat první stupeň základní školy. Základní vzdělání však dokončil v Chomutově, do nějž malý školák pravidelně putoval ze Spořic, kam se Vachatovi po válce přistěhovali. V roce 1950 zahájil Zdeněk studium na chomutovském gymnáziu. Střední školu úspěšně zakončil ve školním roce 1953/1954 maturitní zkouškou.³ Poté absolvoval základní vojenskou službu a po ní zahájil dálkové studium historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Až na závěrečné státní zkoušky absolvoval celé studium.

¹ Koženkové pouzdro hnědo-cihlové barvy (14 × 8,5 cm) je balíček první pomoci, jenž obsahuje čtyři skleněné lékovky se štítky, kulatou plechovou krabičku BON-NAPLAST, obvazy a vatou. Na přední části balíčku je kovový uzávěr a nápis: TASCHEN APOTHEKE, FÜR REISE, SPORT UND HAUS (Kapesní lékárna, na cesty, pro sport a dům). Podsbírka Lékárna, inv. č. LE 259.

² A. Vachata přišel do Dobříše po vánočních svátcích 28. 12. 1938, jeho rodina o něco později. Vachatovi bydleli v Zahradní ul. čp. 302.

³ V tomto školním roce navštěvoval XI. třídu spolu s dalšími 25 spolužáky. Jejich třídním profesorem byl Jan Stránský. Srov. Marie ZLÁMALOVÁ – František JEŽIL – Jan MICKA, *Gymnázium Chomutov. Historie a současnost*. Chomutov: Gymnázium, 2011, s. 103.

Balíček první pomoci A. Vachaty, inv. č. LE 259, Oblastní muzeum v Chomutově

Podpis Antonína Vachaty

Zřejmě někdy ve druhé polovině padesátých let se Zdeněk Vachata poprvé a naposledy oženil. Za manželku si vzal Milenu Skálovou, která ho ve studiu vysoké školy duševně podporovala. Jejich manželství zůstalo bezdětné a po několika letech se rozvedli. Zdeněk žil až do konce svého života jako starý mládenec.

Ředitel muzea, historik a odborný publicista

Po ukončení vysokoškolských studií se Zdeněk Vachata vrátil do Chomutova. V říjnu 1960 byl jmenován ředitelem tamějšího nově vznikajícího okresního muzea, které bylo budováno na základech původního městského muzea. Zasloužil se o znovuotevření expozic veřejnosti a řídil přeměnu muzea městského v muzeum s okresní působností. Proto tehdy zanikla městská muzea v Jirkově, Kadani a ve Vejprtech a převzaty byly také zámecké sbírky z Červeného hrádku a předměty z alžbětinského kláštera v Kadani.

Zdeněk Vachata nikdy nebyl členem žádné strany, ale přesto ho dostihly důsledky politických změn na konci šedesátých let. V roce 1969 musel odejít z místa ředitele a až do důchodu pracoval na šachtě. Byl zaměstnán na Dolech Nástup Tušimice, vyučil se tam zámečnickem a jako řidič obsluhoval tzv. S-vůz. I nadále však zůstal v kontaktu s pracovníky muzea. Stále přispíval do muzejního čtvrtletníku „Památky, příroda, život“, u jehož zrodu v roce 1963 stál. Od počátku osmdesátých let začal opět naplno spolupracovat s chomutovským muzeem a v devadesátých letech byl znovu členem redakční rady časopisu „Památky, příroda, život“. K roku 1990 se váže jeho velmi zásluhný počín, a to sestavení věcného rejstříku všech doposud

vydaných článků výše uvedeného muzejního čtvrtletníku, neocenitelné pomůcky pro všechny regionální badatele.

Již coby ředitel muzea začal také překládat německou meziválečnou vlastivědu,⁴ čímž zpřístupňoval výsledky německé meziválečné regionalistiky té části badatelů, kteří neovládali německý jazyk. Výčet jeho samostatných odborných prací a příspěvků v časopisu „Památky, příroda, život“ je úctyhodný a výmluvný. Jejich výběrový seznam je uveden v příloze tohoto článku. Zdeněk Vachata se zajímal o velmi mnoho témat, za všechna uvedme období let 1938 a 1945 a historii Klášterecka. Zvláště Klášterecko a jeho dějiny mu velmi přirostly k srdci. Není divu, protože od roku 1965 až do své smrti žil v Klášterci nad Ohří. Je také třeba podotknout, že svou překladatelskou a publikační činnost vykonával až do počátku devadesátých let zcela zdarma.

Láska k divadlu a českému jazyku

Zdeněk Vachata hrál velmi dobře tenis, bravurně ovládal hru na klavír, ale jeho největší láskou vedle regionální historie bylo divadlo. Psal, upravoval scénáře divadelních her a režíroval klášterecké ochotníky sdružené v divadelním kroužku při kláštereckém kulturním domě. Přitom dbal na čistotu mateřského jazyka. Láska k češtině a české literární a dramatické tvorbě jej provázela od útlého dětství až do pozdního věku.

V létě roku 1950 čtrnáctiletý Zdeněk Vachata opouštěl chomutovskou měšťanku. Tehdy si jej a jednu jeho spolužačku pozval ředitel Masarykovy střední školy v Chomutově a současně aktivní divadelník spolku „Karel Čapek“ Emanuel Kalivoda do školy. Jednoduše jim oznámil své přání, aby hráli v ochotnickém představení Sofoklovy hry „Král Oidipus“. Tak se Zdeněk vůbec poprvé seznámil se světem amatérského divadla. Dostal tehdy roli thébského jinocha. Po 50 letech v amatérském divadle na své první vystupování na jevišti stále s láskou vzpomínal. Zejména na tu okolnost, že v uvedeném divadelním kusu se spolkem „Karel Čapek“ hrál pohostinsky i člen činohry Národního divadla Eduard Kohout.⁵ Poté byl Vachata obsazován prakticky ve všem, co výše uvedený amatérský soubor uváděl.

Ve druhé polovině devadesátých let stál u založení redakce regionální televize Focus a jistý čas působil jako autor a scenárista reportáží ve studiu Focusu. Ještě na sklonku svého života pro redakci pracoval jako odborný jazykový poradce. Při korektuře textů a posuzování projevu redaktorů byl nesmlouvavý, ovšem většinou přicházel s konstruktivní kritikou a uměl také pochválit.

Klášterecký Divadelní soubor KLAS

V roce 1970 byla v Klášterci nad Ohří po čtyřleté přestávce obnovena činnost ochotnického divadla. Počátkem uvedeného roku totiž do města přišel zkušený divadelní režisér Josef Marvan, kolem kterého se utvořila skupina zájemců o hraní divadla pro dospělé. V září téhož roku se ke skupince připojil i Zdeněk Vachata a velmi brzy se ujal role divadelního režiséra. Jeho prvním režijním počinem byla komedie

⁴ Tzv. *Heimatkunde des Bezirkes Komotau*, Chomutov 1927–1941. Byly to stať z 28 brožovaných sešitů formátu A4 z nejrůznějších společenskovedních a přírodovědných oborů. Vachatovy překlady jsou ve formě strojopisů k dispozici odborné veřejnosti v badatelně Oblastního muzea v Chomutově.

⁵ Zdeněk VACHATA, *140 let od vzniku ochotnického divadla v Klášterci nad Ohří*, Klášterec n. O.: Sdružení občanů pro podporu ochotnického divadla, 2000, s. 29.

italského dramatika N. Manzariho „Naše drahé děti“, která dosáhla u obecnstva velkého úspěchu. Klášterecký amatérský divadelní soubor byl zařazen do kruhu nejlepších souborů Severočeského kraje. Poté s kolegy nastudoval hru „Dnešní příběh“ maďarského autora F. Kalóra, jež si vydobyla Cenu diváka a zvítězila na divadelní přehlídce v Radonicích.

V roce 1982 Vachata režíroval bláznivou komedii J. Paulů „Tři kostky cukru“ a o dva roky později měla premiéru velmi úspěšná inscenace L. Holberga „Jeppe z Kopečku“. Tuto divadelní hru již soubor hrál pod svým novým názvem „Divadelní soubor KLAS“ (zkratka pro Klášterecký amatérský soubor). Tento duchaplný název navrhl právě Zdeněk Vachata. Následovala humanistická hra A. Casony „Stromy umírají vstojem“, po níž se Vachata vzdal režie dalších divadelních her, neboť se hodlal zcela věnovat publikační činnosti v oblasti regionálních dějin.

Role divadelního režiséra se opět ujal až v polovině devadesátých let, kdy režíroval hru V. K. Klicpery „Každý něco pro vlast!“. Jeho poslední ochotnická práce v KLASu souvisela s divadelním představením „Bistro aneb Nesmrtelní“. Hru Pavla Fialy sice Vachata nереžíroval, ale ve svých 64 letech v ní hrál. Divadelní soubor KLAS odehrál za celou dobu své existence mnoho divadelních představení na celé řadě míst bývalého okresu Chomutov,⁶ ale i za jeho hranicemi, např. v Žatci, Děčíně, Nejdku nebo Hronově.

V roce 1993 byla z iniciativy Dr. K. Mertové, ředitelky Státního okresního archivu Chomutov se sídlem v Kadani, poprvé v Kadani připravena celoměstská slavnost známá jako „Císařský den“. Je pořádána k výročí dne, kdy císař Karel IV. při své návštěvě Kadaně v roce 1367 udělil městu právo konat výroční trhy. Pro uspořádání průvodu, přivítání panovníka i pro proslovy císaře a císařovny bylo zapotřebí herců. A proto se vedení archivu obrátilo na KLAS, jediný divadelní soubor v okrese, a režie celé akce se ujal Zdeněk Vachata.

Zdeněk Vachata zemřel po dlouhé a těžké nemoci 14. července 2003 v Litoměřicích. Pohřben byl na hřbitově v Klášterci nad Ohří. Během svého života byl historikem, odborným publicistou, překladatelem, ochotnickým režisérem, scénáristou a odborným jazykovým poradcem a korektorem. Patřil bezesporu mezi nejvýraznější představitele naší poválečné regionalistiky a svým významem daleko přesáhl hranice chomutovského okresu.⁷

⁶ Konkrétně v obcích Vejprty, Březno u Chomutova, Chomutov, Perštejn n. O., Verněřov, zámek Červený hrádek, Droužkovice, Vysoká Pec, Chomutov, Jirkov, Kadaň, Klášterec nad Ohří, Maštov, Pětipsy, Radonice, Spořice, Strupčice a Údlice.

⁷ Eva ŠAMŠULOVÁ, *Zdeněk Vachata odešel...* Památky, příroda, život 2003, roč. 35, č. 3, s. 1. Nakonec ještě malou poznámku na okraj: Neocenitelným pomocníkem autora tohoto příspěvku byly při pátrání po kořenech Antonína a Zdeňka Vachatů webové stránky www.prijmeni.cz, jež ho při hledání nositelů tohoto příjmení přivedly na Příbramsko (nejvíce nositelů jména Vachata – více než jedna třetina z celkem 60 osob – žije právě na Příbramsku). Vyhledáno 15. 7. 2018.

Samostatné publikace:

140 let od vzniku ochotnického divadla v Klášterci nad Ohří / 30 let existence Divadelní společnosti „KLAS“, Klášterec n. O: Sdružení občanů pro podporu ochotnického divadla, 2000; *Chomutovsko v roce 1938*, Chomutov 1968; *Chomutovsko v roce 1945*, Chomutov 1970; *Chomutov včera a dnes*, Chomutov 1962; *Klášterec nad Ohří*, 1.–3. část, 2002; *Klášterec nad Ohří. Přehled dějin města a okolí*, Klášterec n. O. 1997; *Klášterecká Jeseň*, 1996; *K situaci na okrese Chomutov v roce 1938 (do obsazení pohraničí)*, Chomutov 1968; *Málkov a jeho osady*, Málkov: OÚ Málkov, 2000; *Zaniklé obce Chomutovska VI. (V okolí Klášterce nad Ohří)*, Chomutov 1996.

Články uveřejněné muzejním časopisu „Památky, příroda, život“:

200 let klášterecké porcelánky, 1994/4, s. 124; *Anton August Naaf*, 1990/4, s. 119; *Ciboušov*, 1997/4, s. 122; *Čarodějnické procesy v Chomutově*, 1970/3, s. 63; *Černý Potok*, 1998/4, s. 117; *František Josef rytíř Gerstner*, 1963/1, s. 12; *Česká spolková činnost v Chomutově na přelomu století*, 1969/4, s. 94; *Chomutovské povstání 1591*, 1991/4, s. 121; *Karel Venier*, 1991/3, s. 95; *Klášterecká Jeseň*, 1996/2, s. 62; *K otázce udělení prvních práv Klášterci nad Ohří*, 1992/4, s. 114; *Krušnohorský spolek. Ke 110. výročí jeho založení*, 1990/1, s. 31; *Kulturně historický kalendář Chomutovska*, 1969/2, s. 100; *Kunov*, 1996/4, s. 98; *Málkov*, 2000/2, s. 59; *Mariánské údolí*, 1997/1, s. 21; *Miřetice u Klášterce nad Ohří*, 1998/2, s. 56; *Počátky výroby porcelánu v Klášterci nad Ohří*, 1970/2, s. 30; *Potočná*, 1995/2, s. 11. *Právní postavení klášterecké porcelánky v počátcích výroby na přelomu 18. a 19. století*, 1988/4, s. 97; *Právozárečné měšťanstvo v Klášterci nad Ohří*, 1993/2, s. 43. *Rašovice a Felixburg*, 1995/3, s. 73; *Suchý důl*, 1997/1, s. 26; *Útočiště*, 1996/2, s. 51; *Ves Lestkov*, 1997/2, s. 48; *Vilémov – 950 let městských práv*, 1992/3, s. 68; *Vysoké*, 1996/3, s. 82; *Zánik obce Stranná v roce 1820*, 1993/3, s. 90.

Zdeněk Vachata (1936–2003)

Zu den markantesten Persönlichkeiten unseres Kreises gehörte der Historiker, Fachpublizist, Übersetzer, Laienspielregisseur, Amateurschauspieler, Szenarist, Fach- und Sprachberater sowie einstige Direktor des Museums Chomutov Zdeněk Vachata (1936–1969). Zdeněks Vater war aus Drahlín, einer kleinen Gemeinde bei Příbram nach Chomutov gelangt. Seine Mutter war eine Deutschböhmin aus Černý Potok (deutsch Pleyl). Nach dem erfolgreichen Abschluss des Komotauer Gymnasiums nahm er ein Fernstudium im Fach Historie an der Karlsuniversität auf. Später wurde er Direktor des Museums in Chomutov (1960–1969), um dessen Neueröffnung für das Publikum und Umgestaltung von einer reinen Stadt- zu einer Bezirksinstitution er großes Verdienst hat. Er stand auch an der Wiege der Museums-Vierteljahresschrift „Památky, příroda, život“ (Denkmäler, Natur, Leben). Als Fachpublizist hat er sich für Regionalgeschichte interessiert, vor allem im Gebiet um Klášterec, da er von 1965 bis zu seinem Tode in Klášterec n. O. wohnte. Neben der Historie galt seine größte Leidenschaft dem Laienspiel. Er war Gründungsmitglied der örtlichen Laienspielschar KLAS (KLášterec Amateur Spielschar), in der er als Schauspieler, vor allem aber als Regisseur und Szenarist tätig war. Im Jahr 1993 wurde er mit der Regie des ersten Jahrgangs des „Kaisertags“ in Kadaň betraut.

Ze života rodiny Fränzlových, chomutovských cihlářů a sedlářů

Jan Hirsch

na základě vyprávění pana Matthiase Klinkeho,
vnuka Aloise Fränzla

Před několika lety navštívil Chomutov pan Matthias Klinke (nar. 1961, povoláním historik) z města Sulzbachu, které se nalézá na jihozápadě Německa ve spolkové zemi Bádensko-Württembersko. Vedla ho k tomu zvědavost. Přijel se podívat na místa, odkud pocházeli jeho předkové: pradědeček a cihlářský mistr Anton Fränzl a dědeček a sedlářský mistr Alois Fränzl. Druhý jmenovaný provozoval v Chomutově v období mezi dvěma světovými válkami sedlářskou živnost. V Chomutově se také roku 1919 narodila Matthiasova matka Maria Klinke-Leitnerová, za svobodna Fränzlová. Autor tohoto příspěvku využil oné příležitosti a pana Klinkeho vyzpovídal. Zde je shrnutí jejich rozhovoru doplněné o údaje a fotografie z rodinného alba.

Předkové Matthiase Klinkeho přišli do Chomutova v polovině 19. století. Byli to cihláři, zabývali se tedy výrobou cihel. Prvním známým příslušníkem tohoto rodu byl Anton Fränzl. V rodinném albu se dochovala kopie jeho domovského listu, kterým mu chomutovské městské zastupitelstvo na jeho žádost z 3. listopadu 1857 udělilo domovské právo v Chomutově (20. 1. 1860). Jen pro zajímavost: Až do odsunu německého obyvatelstva v roce 1945 byly v chomutovském městském muzeu vystaveny ručně zhotovené cihly výše uvedeného mistra s vyraženým monogramem „A. F.“. Dochovala se rovněž fotografie vdovy po Antonu Fränzlovi, paní Marie Magdaleny Fränzlové, roz. Rottové (31. 1. 1859 – 3. 10. 1934).

Prvním sedlářem v rodině byl až Alois Fränzl. Narodil se 15. března 1886 v domě čp. 561 v Chomutově. Pokřtěn byl kaplanem Josefem Rydvačem 24. března téhož roku zřejmě v děkanském kostele. Ani o Aloisově dětství a mládí toho mnoho nevíme. První zprávy máme až z jeho dospělosti. Dne 20. listopadu 1909 se v kostele sv. Ignáce na chomutovském Tržním náměstí oženil. Vzal si dceru pěstitele chmele Marii Schelnerovou z Holetic u Žatce. Manželství to bylo zřejmě velmi šťastné, neboť z něj vzešla „celá kopa“ dětí. Jen do konce první světové války se Fränzlovým narodily čtyři. Na fotografii z roku 1918 (obr. 1) se na nás usmívají tři dívky a jeden chlapec, zleva doprava: Mariane, Anna, Anton a Rose. Dříve než se Alois osamostatnil, byl zaměstnán v Mannesmannových závodech, kde vyráběl řemeny do strojních převodovek. Mladá rodina tehdy ještě žila v dnešní Vodní ulici (něm. Wassergasse). Když vypukla první světová válka, musela hlava rodiny,

tak jako ostatní muži, narukovat do armády. Z války se sice Alois vrátil živ, ale s následky bližze nespécifikovaného válečného zranění se potýkal až do konce svého života. Proto býval často nemocen a nedožil se vysokého věku. Avšak nepředbímejme.

Ještě v roce 1918 se Fränzlovi přestěhovali z Vodní do nedaleké Palackého ulice (tehdy Langegasse), kde si Alois v pronajatých prostorách domu čp. 21 zařídil sedlářskou dílnu s obchodem, v níž v době největšího rozkvětu zaměstnával dva až tři učně a tovaryše. Dne 13. června 1921 prožíval Alois Fränzl zřejmě jeden z nejšťastnějších dnů svého života. Narodil se mu další syn, nástupce, který měl v dospělosti převzít po otci živnost. Dostal jméno Heinrich. Nikdo tenkrát nemohl tušit, že se Alois Fränzl synovy plnoletosti nedožije (zemřel v roce 1937), ani že vypukne druhá světová válka. Heinrich do ní musel narukovat a padl na východní frontě u Kyjeva (7. 4. 1942). Na snímku z roku 1939 je zachycen ve vojenské uniformě (obr. 2).

Ale vraťme se zpět do období první republiky k provozu sedlářské dílny Aloise Fränzla. Její majitel zajišťoval nejrůznější opravy, ale vyráběl i předměty nové, hlavně pro potřeby venkovských hospodářství a místních pivovarů. Například opravoval kožené potahy židlí a sofa nebo je nově potahoval, dále opravoval i stříšky dětských kočárků. Často opravoval a rovněž vyráběl postroje pro hospodářská zvířata, například koňské chomouty. Jeho častými zákazníky byli sedláci z okolí. Z vyprávění matky, strýců a tetiček se Matthias Klinke dozvěděl, že starší děti musely také přiložit ruku k dílu a nosit drobnější selské náčiní dědečkovým zákazníkům například do blízkých Michanic (dnes již zaniklá vesnice ležící v areálu Mannesmannových závodů). V krámku se často zastavovali také pivovarské kočí, kteří přijížděli, protože Alois pracoval i pro pivovar. A tehdy byla v obchodě hojně probírána nejrůznější politická témata. Jak vzpomíná pan Klinke: „Babička se poté na dědečka moc zlobila, že ho tlachání o politice odvádí

1 Fränzlovi v roce 1918

**2 Heinrich Fränzl
v roce 1939**

od práce, neboť se více mluvilo, než pracovalo". Matthiasův dědeček býval kvůli válečnému zranění často nemocen, a proto jeho žena začala také podnikat. Zakoupila si mandl na prádlo, aby rodině trochu přilepšila.

V prosinci 1933 byla v dnešní Mánesově ulici (tehdejší Albrecht Dürer Straße) postavena tělocvična, pojmenovaná po zakladateli německé organizované tělovýchovy Ludwigu Jahnovi „Ludwig Jahn Turnhalle“, zkráceně a hovorově „Jahnturnhalle“. A to byla dobrá zpráva pro obchod Matthiasova dědečka Aloise. Získal totiž od městské rady zakázku na sportovní vybavení tělocvičny. Vyráběl medicinbaly, žíněnky a jiné sportovní náčiní, což v době končící hospodářské krize jistě oživilo rodinný rozpočet.

V roce 1935 zemřel pokrývačský mistr pan Frank, majitel domu, kde měl Alois Fränzl pronajatou dílnu. Vdova po Frankovi se dostala do tíživé finanční situace, a musela proto dům prodat. Odstěhovat se museli i Fränzlovi. Nepřestěhovali se však daleko, jen na počátek Dlouhé ulice, do areálu tamějšího hostince „Schieferhof“ (Starý dvůr, čp. 231), kde Matthiasův dědeček pokračoval v opravování a výrobě sedlářských výrobků.

Zlomovým okamžikem v životě rodiny Fränzlových byla smrt živitelé rodiny. Alois Fränzl zemřel po krátké nemoci 8. října 1937 v pět hodin ráno v pouhých 52 letech. Poslední rozloučení s milovaným manželem, otcem, bratrem, švagrem a strýcem se konalo v obřadní síni městského hřbitova v Chomutově. Alois Fränzl byl pochován ve staré části hřbitova v rodinné hrobce u hřbitovní zdi. V roce 1977 byl sice náhrobní kámen odstraněn, na místě je však stále pochováno 14 příslušníků rodiny Fränzlových. Protože mladý Heinrich Fränzl nemohl kvůli nízkému věku otcovu živnost převzít (bylo mu pouhých 16 let), musela vdova po Aloisi Fränzlovi sedlářství zavřít. A tím se také uzavřela historie jednoho starého cihlářského a sedlářského rodu z Chomutova.

Aus dem Leben der Komotauer Ziegelmacher- und Sattlerfamilie Fränzl

Der Artikel entstand aufgrund mündlicher Erzählungen von Herrn Matthias Klinke, einem Nachfahren des Komotauer Ziegelmacher- und Sattlergeschlechts Fränzl, ergänzt durch Angaben aus dessen Familienalbum. Der erste namentliche Familienangehörige, der Ziegelmachermeister Anton Fränzl, erlangte das Heimatrecht in der Stadt am 20. 1. 1860. Erster Sattlermeister war dessen Sohn Alois Fränzl (1886–1937), der sich seine Werkstatt samt Ladengeschäft im angemieteten Haus Nr. 21 in der Langegasse (heute ul. Palackého) eingerichtet hat. Hier führte er die verschiedensten Reparaturen und Ausbesserungen durch, hat aber auch völlig neue Gegenstände hergestellt. Seinen wohl interessantesten Auftrag erhielt er im Jahr 1933. Es handelt sich um die Herstellung von Turngeräten für die neu eröffnete sog. Jahnturnhalle in der heutigen Mánesova ulice. Da Alois' Sohn Heinrich seines jungen Alters halber das Familiengewerbe nach des Vaters Tod nicht übernehmen konnte, fand die Historie des alten Komotauer Handwerkergeschlechts Fränzl mit dem Tod von Alois im Jahr 1937 ihr Ende.

Činnost církevního tajemníka v okrese Chomutov v letech 1949–1960*

Petr Vašečka

Po komunistickém převratu v únoru roku 1948 se takřka všechny segmenty československé společnosti postupně dostaly pod přímou kontrolu totalitního režimu. Nejinak tomu bylo i v případě náboženských společenství, která se stala obětí systematicky rozvíjené církevní politiky. Následující text¹ si na příkladu okresu Chomutov klade za cíl stručně přiblížit, jakých podob tato církevní kontrola nabývala v padesátých letech na nejnižším, okresním stupni správy.²

Impulsem pro budování institucionální báze sloužící k ovládnutí náboženského života se stal oběžník ministerstva vnitra z května r. 1949, který nařizoval, aby na každém krajském a okresním národním výboru (KNV/ONV) byl vybrán kvalifikovaný zaměstnanec, jenž by měl na starosti správu záležitostí „kultových a církevních“.³ Tímto byl položen základ k následnému vzniku samostatných církevních oddělení – zpravidla spadajících pod první, všeobecný referát⁴ národních výborů –, v jejichž čele stáli tzv. církevní tajemníci.

„Završením“ celého procesu bylo přijetí série právních předpisů v říjnu r. 1949, označovaných též jako „církevní zákony“. Nejdůležitějším

Mapa 1 Územně-správní členění Ústeckého kraje v letech 1949–1960⁵

* Poznámkový aparát je vzhledem ke svému rozsahu umístěn za článkem na s. 89–92.

z těchto předpisů byl zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizoval Státní úřad pro věci církevní (SÚC), a zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Založením SÚC byla dotvořena pyramidální struktura pro jednotnou správu náboženských záležitostí, kde SÚC vystupoval jako centrální orgán předávající pokyny církevním oddělením KNV, která následně řídila činnost jednotlivých církevních oddělení při ONV spadajících do jejich územní působnosti.⁶ Zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností měl za úkol především tyto subjekty pevně připoutat k režimu tím, že stát na sebe převzal převážnou část financování jejich činnosti.⁷ Významným institutem tohoto zákona byla také podmínka vázanosti duchovních úřadů na státní souhlas, který navíc mohl být i kdykoli odebrán. Tímto ustanovením se tak všichni duchovní stali de facto státními zaměstnanci.

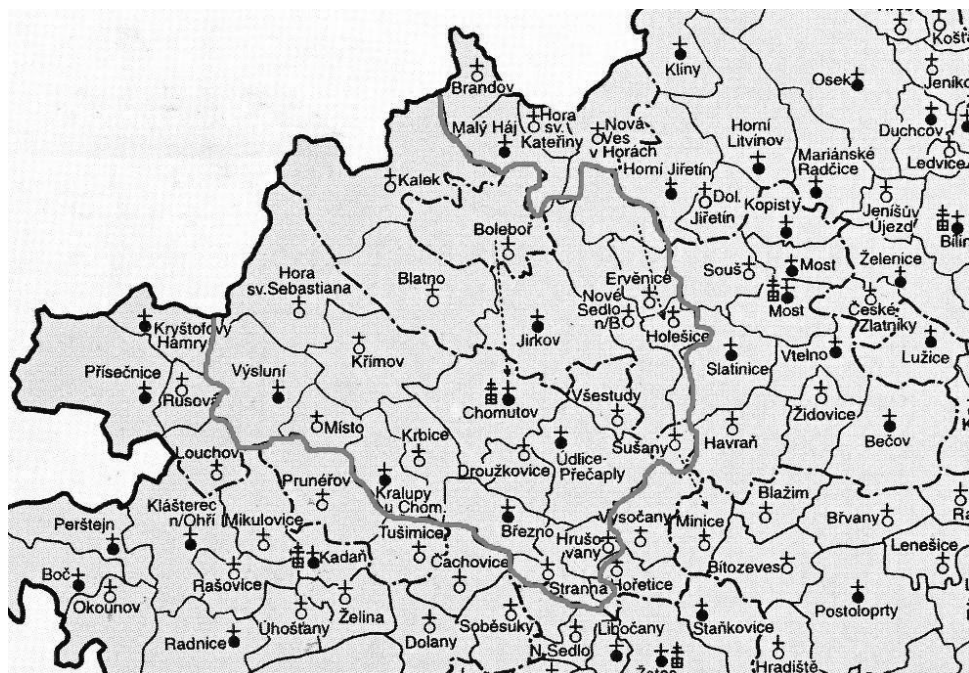
1. Poválečná náboženská situace okresu Chomutov

Poválečné migrační procesy v českém pohraničí nepřinesly jen proměnu národnostní skladby obyvatelstva těchto oblastí, nýbrž také změnu jejich skladby náboženské. V okrese Chomutov tak např. v důsledku odsunu převážné většiny obyvatel německé národnosti zcela zanikla Německá evangelická církev. Velké nesnáze přinesl odsun církvi katolické, když byla v okrese silně narušena její organizační struktura. Konkrétně v chomutovském vikariátu⁸, který zaujímal většinu okresu Chomutov, bylo ještě r. 1945 evidováno 23 duchovních německé národnosti, zatímco r. 1948 již pouze pět. Obdobná situace panovala ve vikariátu mosteckém, jenž pokrýval zbylou část okresu, kde jich z 22 zůstalo r. 1948 taktéž pět.⁹ Z celkového počtu 21 farností v okrese Chomutov bylo posléze k r. 1948 obsazeno pouze šest farních úřadů (FÚ).¹⁰

Pronikání obyvatelstva neněmecké národnosti do tohoto regionu mělo posléze za následek „rovnoměrnější“ rozložení religiozity. Konkrétní představu si lze udělat na základě dat uvedených v tabulce č. 1, která byla získána v rámci sčítání lidu v letech 1930 a 1950. Z tabulky je patrné, že výsadní postavení katolické církve bylo po druhé světové válce lehce narušeno přílivem obyvatel československého, československého a pravoslavného vyznání, ale též nárůstem obyvatelstva bez jakékoli konfesijní příslušnosti. A byly to právě zejména tyto čtyři náboženské subjekty, které v době komunistického režimu na Chomutovsku nejvíce trpěly pod dohledem okresních církevních tajemníků (dále OCT).

2. Církevní politika v okrese Chomutov 1949–1960

První zprávy o existenci samostatného církevní oddělení při I. referátu ONV v Chomutově se datují k březnu r. 1950.¹² Do té doby byl správou církevních záležitostí pověřen úředník matričního oddělení (taktéž při I. referátu) nesoucí označení „kultový a matriční referent“.¹³ Až do prosince r. 1954 vykonával funkci OCT Vladimír Novotný (*1919),

Mapa 2 Obsazení římskokatolických farností v okrese Chomutov k r. 1948¹⁴

† farnosti obsazené
 ○ farnosti neobsazené
 - - - - - hranice vikariátů
 — hranice farností
 ■ sídlo vikariátu

jehož poté nahradil Václav Procházka (*1914).¹⁵ V období mezi srpnem 1956 až zářím 1958 se posléze na pozici OCT vystřídal min. pět lidí ze čtyř různých odborů! Teprve přebráním agendy Jiřím Řípou ze školského odboru v září r. 1958 se situace opět stabilizovala. Tento zaměstnanec následně církevní agendu vedl až do 1. července 1960, kdy byla předána „novému“ ONV, které vzniklo na základě sloučení okresů Kadaň a Chomutov.¹⁶ Bohužel, důsledkem těchto organizačních zmatků je mj. i menší objem dochovaných pramenů z let 1957–1960.

V rámci platové hierarchie zaměstnanců státní správy zaujímal OCT takřka samotný vrchol, když z celkem devíti platových tříd spadali do třídy osmé. To jen dovědčuje, jaký význam přikládal komunistický režim úkolům na poli státní církevní politiky. Jejich základní pracovní náplň byla zhruba následující:

- konat pravidelné porady s vedoucími politickými činiteli okresu o církevních záležitostech;
- sledovat církevní život v okrese a podávat pravidelné zprávy nadřízeným orgánům;
- udržovat stálý styk s představiteli církví v okrese;
- vyřizovat veškerou agendu v církevních záležitostech a rozhodovat o církevních věcech spadajících do příslušnosti ONV.¹⁷

Náboženské vyznání	Počet obyvatel absolutně		Složení v %	
	1930	1950	1930	1950
Římskokatolické	78 824	41 353	87,4	67,5
Evangelické celkem	2 420	3 143	2,7	5,1
z toho: českobratrské evangelické	336	2 419	0,4	3,9
německé evangelické	2 041	230	2,3	0,4
Československé	865	7 166	0,9	11,7
Pravoslavné	32	1 260	0,04	2,1
Izraelské	572	60	0,6	0,1
Bez vyznání	7 369	6 853	8,2	11,2
Ostatní	146	1449	0,16	2,3
Úhrnem	90 228	61 284	100	100

Tab. 1 Náboženské vyznání obyvatelstva okresu Chomutov dle výsledků sčítání lidu z let 1930 a 1950¹¹

Ad a, b):

Z porad s vedoucími politickými činiteli okresu zřejmě nebyly pořizovány žádné oficiální zápisy, o jejich průběhu se tak lze dovědět jen ze stručných referencí v situačních zprávách OCT určených pro církevní oddělení KNV. Situační zprávy posílá doslova páteř jakéhokoli bádání na tomto poli. Jejich prostřednictvím byl nadřízený krajský orgán pravidelně, zhruba jednou až dvakrát měsíčně, informován o církevně-politickém dění v daném okrese a musely zachovávat jistou strukturu, kterou určoval SÚC. Kromě obvyklých situačních zpráv zasílal OCT církevnímu oddělení KNV ještě „mimořádné“ situační zprávy vztahující se k nějaké konkrétní události (např. k průběhu voleb nebo náboženských slavností) a také nejrůznější statistické výkazy za určité časové období. Církevní oddělení KNV naproti tomu zprostředkovávalo OCT oficiální pokyny a směrnice SÚC, ale též zprávy a oběžníky vyšších církevních úřadů, jež byly určeny jejich nejnižším správním orgánům – farním úřadům.

Ad c):

Kontakt OCT s představiteli jednotlivých církví v okrese byl uskutečňován naopak spíše osobně, především v rámci pravidelných vizitací na jejich FÚ. Kromě osobního styku s jednotlivými duchovními se OCT účastnil také jejich okrskových schůzí, z nichž nejvýznamnější byly (katolické) vikariátní konference. Tvůrci církevní politiky totiž již v r. 1949 pochopili, že k ovládnutí katolických diecézí nestačí kontrolovat pouze konzistory,¹⁸ nýbrž i systém vikariátů. Jejich územní organizace se však nekryla s územní organizací státní správy, proto byly r. 1951 (s účinností k 1. 1. 1952) reorganizovány tak, aby se hranice vikariátů přizpůsobily hranicím jednoho nebo několika okresů.¹⁹ Výsledkem této reformy byl mj. vznik nového mosteckého vikariátu

zahrnujícího okresy Chomutov, Litvínov a Most.²⁰ Územní reorganizace vikariátů tak vnáší jistě světlo do překvapujícího zjištění, že počínaje r. 1954 měl chomutovský OCT na starost i okresy Most a Litvínov.²¹

Ad d):

Konečně konkrétní agendu, kterou OCT v rámci své okresní působnosti ve věcech církevních spravoval, je pro přehlednost možno rozdělit zhruba do čtyř základních tematických okruhů: personální agenda, omezování náboženského života, výuka náboženství a hospodářské zabezpečení církví. O těchto oblastech posléze ve stejném sledu pojednává i zbytek tohoto článku.

2.1. Personální agenda

Bylo již řečeno, že přijetím církevních zákonů v říjnu r. 1949 se všichni duchovní stali v podstatě státními zaměstnanci. Napříště to tedy již nebyly vyšší církevní úřady, kdo o svých „pastýřích“ v konečném důsledku rozhodoval, nýbrž všemohoucí stát prostřednictvím oddaných úředníků čili především OCT. Jedním z nejdůležitějších úkolů těchto nižších aktérů církevní politiky byl v prvé řadě dohled nad státní spolehlivostí, ke které se kněží zavazovali skládáním slibu věrnosti republice.²² Hlavním cílem je nyní zmapovat, jaký vztah měli duchovní (relevantních denominací) působící v okrese Chomutov ke komunistickému režimu a jaké mocenské nástroje byly užívány k jejich ideologickému usměrňování.

K počátku r. 1950 působilo na Chomutovsku celkem pět římskokatolických duchovních.²³ Je tedy zřejmé, že katolická církev se stále potýkala s personálními problémy, což značně zatěžovalo její kněží, kteří museli administrovat ještě další FÚ. Avšak i tak bylo místními duchovními spravováno pouze 16 z celkového počtu 21 farností v okrese, zbylé byly administrovány z okresů okolních.²⁴ Situace však byla natolik závažná, že např. po odchodu faráře Jaroslava Michala z Hory sv. Šebestiána na počátku r. 1951, jenž spravoval ještě farnosti ve Výsluní a Křimově, dokonce tamější věřící (převážně slovenské národnosti) vyhrožovali odchodem, nebude-li zajištěna náhrada.²⁵

Z duchovních německé národnosti po r. 1950 působil v rámci farní správy již pouze jediný, a sice Karel Seidl z Kralup u Chomutova, který oproti r. 1945 nyní administroval ještě farnosti v Místě a Krbicích.²⁶ Během druhé poloviny r. 1950 ho v důsledku skutečně „akce Ř“²⁷ doplnili ještě dva němečtí kolegové: Bývalý duchovní správce sester Notre Dame Adolf Woletz, který později převzal správu farností po faráři Michalovi, a někdejší duchovní správce sester sv. Kříže Wieder, jenž dostal na starost FÚ v Březně a ve Stranné, čímž značně ulevil faráři Jaroslavu Knespovi z Údlic, do té doby spravujícímu pět farností.²⁸

I tak němečtí duchovní patrně nebyli na Chomutovsku příliš oblíbeni, hlavní problém tkvěl zřejmě v jazykové oblasti, kdy jim bylo vyčítáno, že neslouží mše v jazyce českém, ačkoli jej ovládají. V této

záležitosti kupř. velmi důrazně vystoupil na vikariátní konferenci v dubnu r. 1954 nový chomutovský děkan František Kolář, který upozorňoval na to, že „němečtí duchovní nekonají řádně své povinnosti na poli dorozumění mezi Čechy a Němci. Ač umí, česky nekáží, a použití českého jazyka se vyhýbají, jak mohou. Bylo by třeba, aby si již konečně uvědomili, kde žijí, a podle toho jednali.“²⁹ V té době ovšem na Chomutovsku působil již pouze farář Woletz, poněvadž Wieder se Seidlem byli k 1. září 1953 penzionováni;³⁰ Woletz nakonec někdy v průběhu následujícího roku odešel do západního Německa.³¹

Co se týče postoje německých duchovních k novému režimu, je třeba diferencovat. Zatímco Woletz patřil dle OCT k duchovním pokrokového smýšlení i jednání, Wieder naopak k pólu druhému, a to jen proto, že byl údajně v závislosti na farář Knespovi z Údlíc (ostentativně vyjadřujícím kladný postoj k Vatikánu), jinak se prý reakčně nijak neprojevoval. Seidl stál někde uprostřed. Byl sice označován za kněze poslušného Vatikánu, ale zároveň lehce ovlivnitelného.³²

Kromě zmíněného Wiedera a Knespla, jenž měl mj. prohlásit, že „dnešní režim je bezvládní, které stále nemůže trvat“, byl mezi nepohodlné osoby řazen i Antonín Bláha, děkan z Jirkova, o němž OCT hovoří přímo jako o reakčním knězi.³³ Bláha byl zřejmě takovým *enfant terrible* mezi všemi duchovními v okrese, poněvadž se o něm negativně zmiňuje skoro každá situační zpráva. Např. již v lednu 1950 je o něm podána stručná reference, že je slepě oddán nepoddajnému litoměřickému biskupu Trochtovi, pročež OCT zařídil, aby mu nebyla vydána nová šatenska.³⁴ Dle OCT se však měl Bláha „*plně odhalit*“ až při konání vikariátní konferenci v únoru r. 1952 a následně byl hodnocen jako „*nepřítel dnešního lidově-demokratického zřízení a nastoupené úspěšné cesty k socialismu*“.³⁵ V čem konkrétně mělo ono odhalení spočívat, však uvedeno není.

Byly to ostatně právě vikariátní konference, kde mohli duchovní nejefektivněji zúročit svoji loajalitu novému režimu, proto byly tyto schůze značně zpolitizované. Více než záležitosti duchovní povahy byly na nich řešeny otázky ideologického charakteru, a jednotliví kněží tak referovali o nejrůznějších oficiálních tématech, aby udělali dojem na OCT a další funkcionáře, kteří na konferencích však také pravidelně přednášeli.³⁶ Vikariátní konference tak byly v podstatě jen další formou ideologické indoktrinace poskytující zároveň i jakousi zpětnou vazbu o míře její úspěšnosti. Svoji reputaci si na jedné takové akci napravoval též farář Knespl útočným projevem proti Vatikánu.³⁷

Jinou oblastí, kde mohli duchovní projevit svou oddanost režimu, a získat tak u OCT plusové body, byly např. volby do národních výborů, které se poprvé uskutečnily 16. května 1954.³⁸ O tuto možnost se však připravil farář Josef Hádek z Holešic, jenž byl koncem dubna r. 1954 zadržen bezpečnostními orgány, jelikož prý svým známým tajně půjčoval „*knihy závadného, protistátního obsahu, zesměšňující komunismus a komunisty*“.³⁹ Této „jedinečné“ příležitosti však opět nevyužil ani děkan Bláha, který již před volbami otevřeně prohlásoval, že k nim sice půjde, ale kandidáty Národní fronty volit nebude,⁴⁰ což byla zřejmě poslední kapka, protože v situační zprávě za červen

r. 1954 poté OCT navrhuje Bláhu přemístit na „mrtvou“ farnost Vtelno (okres Most), kde ztratí veškerý vliv, a na jeho místo dosadit Knespla z Údlic. Ten byl sice tou dobou již „zlomen“, ale údajně měl mezi místním obyvatelstvem díky své lidovosti a vedlejšími aktivitám příliš pevnou pozici. K oběma transferům došlo v srpnu téhož roku a Knespla nahradil farář Štěpán Půček z Třebívlic (okres Litoměřice), kterého OCT hodnotil jako „nevýbojného bolestínského člověka, který se lidi spíše straní, než je vyhledává“ a jenž „nebude hrát takovou roli jako Knespl a jeho vliv zůstane patrně omezen na úzký okruh věřících“.⁴¹

Případ faráře Knespla dosvědčuje, že ani „příkladné“ smýšlení ještě nemuselo nic znamenat. Přesto ve svém novém působišti tento duchovní příliš dlouho nepobyl, poněvadž v listopadu r. 1955 byl přeložen do Liberce a jeho místo poté zaujal duchovní Emil Nešpor.⁴² Co se týče děkana Bláhy, ten se zřejmě po svém nuceném odchodu do Vtelna „napravil“. V souvislosti s vikariátní konferencí konanou v březnu r. 1955 o něm sice ještě OCT uvádí, že Bláha „až fanaticky hájí víru a v budování socialismu nevěří“, ovšem o dva měsíce později ho poprvé za celou dobu chválí za přednesený referát o mezinárodní situaci, čímž prý „dokázal zlepšení svého postoje k lidově-demokratickému zřízení“.⁴³

Lze tedy říci, že k r. 1956 již v okrese Chomutov působili v rámci katolické církve pouze „neproblémoví“ duchovní, a sice František Kolář (DÚ Chomutov), Štěpán Půček (FÚ Údlice), Emil Nešpor (DÚ Jirkov) a František Kočička (FÚ Holešice).⁴⁴ Jaká situace však panovala u konfesí nekatolických?

K počátku r. 1950 působili na Chomutovsku celkem čtyři nekatoličtí duchovní: dva z Církve československé (ČČS) a po jednom z Českobratrské církve evangelické (ČCE) a církve pravoslavné.⁴⁵ Nejvíce si OCT považoval zdejší ČČS, a sice pro její iniciativu a řádné plnění závazků členů rady starších v Chomutově a Jirkově. Z jejich duchovních byl velice ceněn farář Velčovský z Jirkova, naopak s Oldřichem Ptáčkem z Chomutova OCT zřejmě moc spokojen nebyl.⁴⁶ V případě Ptáčka však byla na vině spíše přílišná náboženská horlivost než politická „neuvědomělost“.⁴⁷

Ostatní nekatolické církve neměly nijak vybočovat z průměru: „Vyhoví ochotně ve všech akcích, ale schází iniciativa“.⁴⁸ Ovšem toto hodnocení se vztahuje až ke květnu r. 1951, dávno po personální čistce u místní ČCE, která byla učiněna někdy ve druhém pololetí r. 1950, a pro mezeru v pramenech o ní nelze mnoho říci.⁴⁹ Je však velice pravděpodobně, že jistou roli v této události sehrál i informátor, kterého OCT získal přímo z řad členů staršovstva.⁵⁰ Další zásah postihl složení sboru starších až v listopadu r. 1952 v souvislosti s konáním voleb, jež musely být pro „kádrové nedostatky“ nových členů tohoto správního orgánu znova opakovány a ze kterých posléze vzešel i nový duchovní Čestmír Rychetský, působící do té doby ve Slavonicích (okres Jindřichův Hradec).⁵¹ Každopádně farář Rychetský nejspíše u OCT příliš sympatií nevzbuzoval, poněvadž již v lednu následujícího roku je o něm referováno, že projevuje zvýšenou náboženskou

aktivitu, v čemž je však od OCT soustavně brzděn, protože „nemáme naprosto v úmyslu trpěti jakékoliv zvyšování pobožnosti“.⁵²

Naproti tomu velice nenápadně vystupovala církev pravoslavná, kterou vedl duchovní správce Grigorij Kratiuk, vůči němuž zřejmě OCT neměl žádné zásadní námitky.⁵³ V důsledku „laxního“ přístupu k duchovním záležitostem s ním však nebyli spokojeni jeho věřící, kteří se dokonce několikrát dožadovali jeho výměny za jakéhosi Josefa Fojtíka, který jim údajně i sliboval, že pro ně zajistí novou bohoslužebnou místnost, či rovnou kostel.⁵⁴ Tato personální změna skutečně v červnu r. 1957 nastala.⁵⁵

Nekatolická duchovní tak byli po kádrové stránce pro OCT vcelku přijatelní, avšak někteří z nich (Ptáček a Rychetský) projevovali v náboženských záležitostech až přílišný entuziazmus. I tak bylo od všech duchovních očekáváno mnohem více než jen prostá politická uvědomělost.

2.2. Omezování náboženského života

Domníváme se, že komunistický režim disponoval dostatečnými prostředky k tomu, aby s náboženstvím jakožto „opiem lidu“ jednou provždy skoncoval. Místo toho jej však ideologové a politické špičky hodlali využít ve svůj prospěch, a např. mezi křesťanstvím a komunismem bylo najednou spatřováno dokonce mnoho styčných ploch. Od duchovních se nově očekávalo, že se všichni bez výhrad zapojí do výstavby státu a svojí pomocí i povzbuzováním věřících budou pomáhat ke splnění pětiletky, jak k tomu na jedné vikariátní konferenci vybízel přítomné kněze kapitulní vikář litoměřické diecéze Eduard Oliva.⁵⁶

V praxi to posléze vypadalo tak, že duchovní v rámci bohoslužeb kázali též o ideologických tématech, ale především vybízeli věřící k pečlivému plnění aktuálních úkolů při výstavbě socialismu a k participaci na nejrůznějších brigádách, jichž se však sami také účastnili, aby šli všem příkladem. Situační zprávy doslova „přetékají“ informováním, kdo se podílel na nějaké brigádě nebo si dal k tomu závazek: Např. farář Hádek ošetřoval na poli kmín, Jaroslav Knespl si dal celoroční závazek obdělávat 10 arů řepy, František Kolář sklízel na Postoloprtsku chmel, Oldřich Ptáček fáral uhlí a farář Velčovský pro změnu vedl v JZD účetnictví atd.⁵⁷ V tomto výčtu by bylo možno pokračovat ještě dosti dlouho.

Od duchovních se však očekával aktivní přístup i v „méně“ významných oblastech: Kupříkladu v březnu r. 1953 byly slouženy vzpomínkové bohoslužby za úmrtí Stalina a Gottwalda,⁵⁸ při 10. výročí osvobození republiky Rudou armádou pro změnu duchovní vybízeli věřící ke zvelebování měst a obcí a sloužili slavnostní mše zakončené modlitbou za mír a každoročně se účastnili májových průvodů.⁵⁹ Vše se samozřejmě odehrávalo za pečlivého dohledu OCT, jemuž tato „supervize“ následně sloužila i ke kádrovému hodnocení jednotlivců. Typickým příkladem je opět děkan Bláha, který prý dvakrát po sobě nepronesl kázání na téma „boj proti alkoholismu“, čímž měl dokázat, že se nepodílí na budování socialismu s ostatními kolegy, a není tak na správném místě.⁶⁰

Úhrnem lze říci, že duchovní byli komunistickému režimu vcelku užitečným spojencem. Toho bylo ovšem docíleno jen na úkor jejich tradičního poslání, v němž naopak aktéři církevní politiky nespatořovali žádný praktický přínos, a proto byl tento aspekt jejich činnosti alespoň všemožně podkopáván. Zároveň však režim rozvíjel masové aktivity v kulturní oblasti, od nichž si mj. sliboval, že se stanou pro věřící jistou alternativou, která je časem od náboženství zcela vzdálí. Úkolem OCT bylo sledovat, zda je tato „osvětová“ práce ve vztahu k zamýšlené ateizaci dostatečná a jaká je aktuální míra nejrůznějších statistických ukazatelů religiozity.

Krásnou ukázkou, jak byly kulturní akce využívány v boji proti oslabení vlivu církvi na věřící, lze nalézt např. v situační zprávě za duben 1956, kde OCT informuje, že faráři ČČS Ptáček a jakýsi Foitl z Mostu se snaží o nedělích podchytit zájem mládeže promítáním filmů a hraním loutkového divadla, což jim je prý soustavně narušováno tím, že jsou současně konána odpolední filmová představení a jiné zábavy pro děti, tudíž „*práce těchto farářů nemá takového úspěchu, jaký by rádi chtěli*“. Na stejném místě si OCT pochvaluje dobrou spolupráci s odborem pro kulturu při ONV ohledně plánování kulturních programů, jejichž důsledkem byl mj. i výrazný pokles zájmu o návštěvu kostelů ke konci měsíce března.⁶¹

Aktivity církvi však byly „sabotovány“ též přímo, nikoli jen prostřednictvím paralelně se konajících kulturních akcí. Když např. ČČS žádala v květnu r. 1953 o povolení pořádat v červnu bohoslužby na počest ukončení nedělní školy, OCT k tomu v situační zprávě dodává, že „*toto jim samozřejmě povoleno nebude*“, jelikož „něco podobného žádali již loni, a nepochodili“, a „*zkoušejí tudíž štěstěnu znova*“. Ve zprávě si církevnímu oddělení KNV ještě stěžuje, že „*tato církev (...) vymýšlí různé akce, jen aby na sebe upozornila a vyvinula co největší aktivitu ve svůj prospěch*“.⁶²

Avšak takovýto postup byl spíše výjimečný. Většinou se OCT spokojil jen s nějakými „mírnějšími“ restrikcemi, či dokonce jen s běžnou ohlašovací povinností, podle níž FÚ musely minimálně 14 dnů předem informovat III. referát (pro vnitřní záležitosti) při ONV o pořádání všech slavností pod širým nebem včetně uvedení data, místa konání, doby a programu.⁶³

Vzorovou ukázkou může být žádost děkana Františka Koláře o povolení procesí Božího těla⁶⁴, v níž je uvedeno, že průvod se bude konat 23. června (1957), vyjde asi v 10.30 z děkanského kostela, projde po okraji náměstí a vrátí se zpět, a potrvá nejdéle jednu hodinu.⁶⁵ Mnohdy však byla tato procesie omezována jen na blízké okolí kostela, aby nebyla příliš na očích.⁶⁶ Průvody svátku Božího těla také následně sloužily i za jakýsi ukazatel vlivu duchovních na věřící, jak dosvědčuje např. situační zpráva z června r. 1953, v níž OCT referoval, že tento vliv pomalu, ale jistě slábne, poněvadž procesie se účastnily převážně starší ženy a děti předškolního věku, jež tam byly ovšem spíše „nastrčeny“ svými maminkami na ukázkou.⁶⁷

Největší slavnost pod širým nebem se však konala první tři červencové neděle v horské osadě Kvínov (dnes Květnov) severně od

Chomutova, kde se nacházel i filiální kostel blatenské farnosti. Bylo to tradiční poutní místo, jehož nadregionální věhlas bohužel po r. 1945 značně upadl, a od té doby mělo spíše místní význam. Avšak i přesto tam každoročně na slavnostní neděle zavítalo okolo 500 návštěvníků.⁶⁸ Kromě bohoslužeb byly v Kvínově pořádány také různé doprovodné akce, nechyběly ani kolotoče pro děti nebo stánkový prodej. Takováto masová záležitost musela být církevnímu oddělení pocho-pitelně velmi nepohodlná, proto bylo od r. 1953 přistoupeno k „pre-ventivním“ opatřením, o kterých se OCT zmiňuje již koncem r. 1952, kdy pro další rok navrhuje znemožnit použití autobusů ČSAD vypravo-ovaných speciálně pro tyto účely a nepovolit stánkový prodej.⁶⁹ Tyto restrikce se ukázaly být jako vcelku účinné, poněvadž v dalších letech byla návštěvnost už jen zhruba poloviční.⁷⁰

Co se týče dvou nejvýznamnějších křesťanských svátků, bylo užíváno vesměs stejných represivních metod: pořádání paralel-ních kulturních akcí, omezování akčního radia průvodů.⁷¹ V rámci bohoslužeb byl obvykle předčítán nějaký ideologicky laděný pastýř-ský list, např. ten velikonoční se u ČČS v r. 1952 zabýval mírovým poselstvím a odsouzením bakteriální války v Koreji, nechyběl však ani obligátní výpad proti kapitalistickým zemím, zejména vůči „*ubohým a otrockým poměrům*“, v nichž musejí jejich děti žít a vyrůstat.⁷² Na Vánoce téhož roku také OCT „dobrácky“ zařídil, aby v místních rozhla-sech nebyly hrány žádné koledy. Ovšem zamýšlený efekt nebyl takový, jaký si představoval, poněvadž prodejny Ultraphonu prý byly současně velmi dobře zásobeny koledami na gramofonových deskách a lidé o ně projevovali velký zájem.⁷³ Jak to bylo s návštěvností bohoslužeb v době těchto svátků, je velmi obtížné říci, protože statické údaje se dochovaly jen sporadicky.

2.3. Výuka náboženství

Další oblastí, která podléhala státní kontrole a restrikcím, byla výuka náboženství na školách. Úkolem OCT v tomto případě bylo především spravovat personální agendu učitelů náboženství a vykonávat nad nimi dozor po stránce státně a církevně politické. Kromě duchovních jednotlivých církví měli výuku tohoto předmětu na starosti i učitelé laičtí. I na tomto poli však byly očekávány ústupky komunistickému režimu, jak o tom svědčí např. zápis z okresní schůze učitelů nábo-ženství, kde OCT všechny zúčastněné vyzýval, aby dětem současně vštěpovali též zásady socialismu.⁷⁴

Ačkoli k oficiální právní likvidaci povinné výuky náboženství došlo až od školního roku 1953/1954 prostřednictvím tzv. školské-ho zákona (č. 31/1953 Sb., z 24. 4. 1953), jisté úpravy v tomto ohle-du přinesl již výnos ministerstva školství z 23. června 1952, který už tehdy z tohoto předmětu udělal de facto dobrovolnou záležitost. Oproti zmíněnému školskému zákonu však tento právní předpis ještě nebyl tak drastický, neboť např. do výuky se stále mohli přihlašovat žáci všech tříd všeobecně vzdělávacích škol, zatímco školský zákon ji omezil jen na 2.–7. třídu.⁷⁵

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Počet žáků celkem	8762	9454	7160	7625	6863	6548	7018
Přihlášených na náb.	7532	4083	1552	1412	1437	1748	1503
Katolíci	6046	3414	1339	1229	1264	1458	1299
CČS	961	433	146	125	120	221	152
ČCE	369	170	50	52	48	53	30
Pravoslavní	153	66	17	4	5	15	22
Ostatní	3	0	0	2	0	1	0
Přihlášeno v %	86	43,2	21,7	20,6	20,9	26,7	21,4

Tab. 2 Žáci přihlášení na výuku náboženství v okrese Chomutov v letech 1951–1957⁷⁶

Jak tyto skutečnosti ovlivnily počty žáků přihlášených do hodin náboženství v okrese Chomutov, zachycuje tabulka č. 2. Jestliže ve školním roce 1951/1952 dosahoval počet přihlášených 86 % z celkového počtu žáků, již následující školní rok vykazoval takřka poloviční úbytek oproti roku předešlému a zhruba stejný pokles následoval i ve školním roce 1953/1954, kdy se míra zápisů ustálila zhruba na 21%.⁷⁷ Je tedy nepochybné, že právní úprava výuky náboženství z let 1952 a 1953 svůj zamýšlený efekt minimálně v rámci Chomutovska přinesla.

Postupný úbytek žáků přihlášených na hodiny náboženství však současně doprovázelo i snižování stavu laických učitelů tohoto předmětu. Jestliže ve školním roce 1951/1952, ještě před přijetím výše uvedených restriktivních právních předpisů, jich bylo na Chomutovsku evidováno 11, k počátku školního roku 1954/1955 již pouze dva.⁷⁸ O své místo v průběhu této doby přišel např. Josef Šobáň z Chomutova, který měl údajně dát jednomu žákovi facku za to, že dotyčný chtěl od tohoto učitele nějaký svatý obrázek, což měl Šobáň odmítnout s tím, že prý nebyl v neděli v kostele, a následně ho uhodil. Ve zprávě OCT navrhuje převést Šobáně do výroby, „*kde by byl jistě užitečnější, neboť není nejmenšího zájmu na tom, aby taková lidé, přitom fanatici po náboženské stránce a horliví zastánci Vatikánu (...), vychovávali naše děti*“.⁷⁹ Další působení v oblasti školství se již netýkalo ani jakéhosi Bastyana, jenž měl pro změnu OCT popudit tím, že přišel na církevní oddělení se stížností na novou učebnici „*Dějiny starověku*“ autora A. V. Mišulina, protože je v ní prý popírána existence Krista, načež měl Bastyan církevnímu tajemníkovi citovat výňatky z děl křesťanských klasiků, aby Mišulinovy závěry negoval. I on byl následně navržen k převedení do výroby.⁸⁰

2.4. Hospodářské zabezpečení církví

Poslední oblastí působnosti OCT byla správa hospodářských záležitostí jednotlivých církví, jejíž základní právní rámec byl ukotven v církevních zákonech. Patřilo do ní hlavně zajištění platů všem zaměst-

Jednotka	Vydání			Příjem		Rozpočtový		Schodek hrazen	
	běžné opravy	mzdový fond	věcné výdaje	kostelní sbírky	nájmy	přebytek	schodek	z vlast. jmění	státním přísp.
Chomutov	800	14 792	7 534	11 000	480		11 646		11 646
Jirkov	800	3 800	2 850	3 000	0		4 450		4 450
Úhrn	1 600	18 592	10 384	14 000	480		16 096		16 096

nancům na církevním poli, ale také hrazení výdajů na provoz kultu a krytí nákladů na údržbu budov.

K financování církví byly určeny dva druhy rozpočtů: běžný a mimořádný. Běžný rozpočet sestavovali duchovní pro každou farnost zvlášť vždy pro následující rok, zpravidla v září nebo říjnu, a s výjimkou generálních oprav z něj byly kryty v podstatě všechny výdaje. K sestavení rozpočtu sloužily speciální formuláře s dosti komplikovanou strukturou, které byly odevzdávány OCT, jenž většinou ještě provedl drobné korektury, aby částky nepřekročily jistou mez. Následně OCT vypracoval tzv. okresní sumář k rozpočtům a zaslal jej na církevní oddělení KNV, kde mohl být rozpočet ještě poupraven, a jako součást krajského sumáře byl poté předán SÚC, který v případě vykázaného schodku vyplatil státní příspěvek. Základní představu o podobě okresního sumáře poskytuje tabulka č. 3, která je však pouze jeho zjednodušenou verzí zahrnující jen některé položky. Již po letmém nahlédnutí je zřejmé, že hlavním účelem sumáře bylo podat celkový obraz o předpokládaných výdajích a příjmech jednotlivých farností. Sumáře byly sestavovány pro každou denominaci zvlášť a jejich struktura se čas od času měnila.

Vytváření běžného rozpočtu bylo velmi propracované a bylo ošetřeno mnoha podpůrnými směrnicemi a oficiálními ceníky. Ovšem nevýhoda spočívala v tom, že rozpočet byl vypracováván pro následující kalendářní rok, takže ve skutečnosti to byly pouze odhady. Kalkulovat takto např. výnosy z kostelních sbírek, které tvořily primární zdroj příjmů farností, a hlavní měrou tak určovaly, zda bude vykázan schodek, či nikoli, musel být výkon hodný takřka jasnovidce. Při vytváření rozpočtů měli duchovní vycházet především ze skutečných stavů v ročních uzávěrkách účetních deníků a z výpisů hospodaření za první pololetí aktuálního roku.⁸² Tyto výpisy byly vypracovávány každého čtvrt roku a následně byly zasílány též OCT, který na jejich základě ještě mohl upravit konečnou výši případného státního příspěvku, jenž proto nebyl vyplácen najednou pro celý rok, nýbrž byl rozpočítán právě na kvartály.⁸³ Tímto způsobem tak byl korigován rozpor mezi odhadem a skutečnou potřebou, ke kterému muselo nutně docházet. Při úpravě běžného rozpočtu měl navíc OCT zohledňovat též celkovou politickou situaci farnosti, čímž se z tohoto druhu financování stal i mocný represivní nástroj.⁸⁴ Každopádně i tak bylo vyplácení státních příspěvků značně podhodnocené.

Tab. 3 Zjednodušená verze okresního sumáře k rozpočtům pro r. 1954⁸¹

Velká sláva to však nebyla, ani co se týče výše mimořádných rozpočtů, které byly určeny na generální údržbu církevních objektů.⁸⁵ Zcela běžnou alternativou v oblasti financování oprav se proto stalo pořádání účelových kostelních sbírek.⁸⁶ Mnohdy si duchovní pomáhali dokonce přímo sami, jako např. farář Kočička z Holešovic, jenž prý měl získat z nějaké staré demolice okolo 1000 ks cihel, které si sám čistil a přepravoval, aby posléze vlastnoručně zajistil nejnnutnější opravu.⁸⁷ Tato svépomoc však v žádném případě nemohla být dostačující, a církevní objekty tudíž nadále chátraly. Jistou možností, jak tento neutěšený stav alespoň částečně řešit, bylo převést nějakou poškozenou a nevyužívanou církevní nemovitost do správy někoho jiného, jenž by následně opravy zajistil z jiných zdrojů. Takto např. získaly Československé státní statky (ČSSS) farní budovu v Hoře sv. Šebestiána, kterou po rekonstrukci plánovaly využít jako ubytovnu pro brigádníky.⁸⁸ ČSSS ještě usilovaly o získání opuštěného a zdemolovaného filiálního katolického kostela sv. Ducha v Chomutově, který měl po opravě sloužit jako sklad obilí. Ten však nakonec v červenci r. 1957 připadl pravoslavné církevní obci, která jej vlastní dodnes.⁸⁹

Závěr

Předkládaný článek si kladl za cíl na příkladu okresu Chomutov v hranicích platných v letech 1949–1960 názorně ukázat, jakých podob nabývala praktická realizace církevní politiky komunistického režimu na svém nejnižším stupni. K plošnému utváření institucionální základny této církevní správy počalo docházet v květnu r. 1949, kdy při I. (všeobecných) referátech okresních a krajských národních výborů začala vznikat specializovaná pracoviště – církevní oddělení, jejichž vedoucí pracovníci se nazývali okresní, potažmo krajské církevní tajemníci. Celý proces nakonec vyvrcholil přijetím tzv. církevních zákonů a zřízením Státního úřadu pro věci církevní v říjnu téhož roku.

Činnost církevního tajemníka okresu Chomutov při správě církevních záležitostí měla rozmanitý charakter. V personální oblasti bylo jeho nejdůležitějším úkolem především „ideologické usměrňování“ duchovních a laických učitelů náboženství. Pokud se mýjelo účinkem, neváhal církevní tajemník použít i donucovacích prostředků, jako např. přeložení duchovních na jinou farnost či snížení státního příspěvku farním úřadům. Ve zcela mimořádných případech musel zasahovat dokonce i bezpečnostní aparát. Kádrové problematičtí laičtí učitelé náboženství pak byli zpravidla převáděni do výroby.

Dalším polem působnosti církevního tajemníka byl dohled nad náboženskými aktivitami mimo církevní prostory, které dle svého rázu podléhaly různé míře restrikcí. Zatímco každoroční sváteční procesy byla zpravidla nanejvýš omezena na nejbližší okolí kostelů a na poutní místa bylo po dobu slavností znemožněno vypravovat speciální autobusy, tak „mimořádné“ venkovní akce většinou nebyly povolovány vůbec. Tyto aktivity (a mnohé jiné), byly navíc často narušovány souběžně probíhajícími kulturními pořady, jejichž realizaci koordinoval církevní tajemník v součinnosti s osvětovým referátem.

V oblasti školství byla role církevního tajemníka nejméně výrazná a v podstatě se omezovala jen na dohled nad průběhem výuky náboženské výchovy, kterou zajišťovali duchovní jednotlivých farních úřadů společně s laickými učiteli. Dále měl církevní tajemník za úkol shromažďovat statistické údaje o počtu dětí zapsaných do hodin náboženství, které následně zprostředkoval nadřízenému útvaru.

Naopak správa hospodářských záležitostí církvi patřila k těm nejvýznamnějším a pracovním též nejnáročnějším povinnostem církevního tajemníka. Těžiště této činnosti spočívalo především v sestavování dvou druhů rozpočtů. Prvním z nich byl rozpočet běžný, z něhož byly hrazeny zejména platy duchovních a pomocného farního personálu, a dále provoz kultu a drobné opravy. Jiným druhem byl rozpočet mimořádný, jenž sloužil k financování generálních oprav, které však bylo nedostatečné, a církevní objekty v důsledku toho velmi trpěly. Jistou alternativou se proto stalo pořádání speciálních kostelních sbírek, jejichž výtěžky měly toto podfinancování částečně kompenzovat. Nicméně i tak byla situace neuspokojivá, a duchovní se tudíž často uchýlovali i k brigádní svépomoci, když si sami sháněli materiál, aby následně vlastnoručně zajistili alespoň nejnnutnější opravy staveb.

Tätigkeit des Sekretärs für Kirchenfragen im Bezirk Chomutov während der Jahre 1949–1960⁹⁰

Der vorgelegte Text behandelt die Problematik der praktischen staatlichen Kirchenpolitik unter dem kommunistischen Regime, die er am Beispiel des Bezirks Chomutov in den zwischen 1949 und 1960 bestehenden Grenzen aufzeigt. Mit der Verwaltung von Kirchenangelegenheiten auf Bezirksebene waren seinerzeit die Kirchenabteilungen bei den Bezirksvolksausschüssen betraut, deren Anfänge um das Jahr 1949 datieren. An der Spitze dieser repressiven Verwaltungsorgane standen die sog. Bezirkskirchensekretäre, die im Rahmen des ihnen anvertrauten Gebietes überwachten, ob sich dort das religiöse Leben in Übereinstimmung mit der volksdemokratischen Gesellschaftsordnung abspielt. Die Tätigkeit der Kirchensekretäre war recht vielseitig und betraf insbesondere Personal-, Kultus-, Schul- und Wirtschaftsangelegenheiten.

- ¹ Text článku vychází ze stejnojmenné závěrečné práce autora, jež byla úspěšně obhájena r. 2018 na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- ² Hned na úvod je třeba podotknout, že územní rozsah okresu Chomutov činil v 50. letech zhruba polovinu rozsahu dnešního. Svoji víceméně konečnou podobu okres získal r. 1960, když byly v rámci územně-správní reformy sloučeny okresy Chomutov a Kadaň. Viz mapa č. 1.
- ³ Zdeněk DEMEL, *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno 2008, s. 45, pozn. 129.
- ⁴ V souvislosti s reorganizací národních výborů byly r. 1954 referáty přejmenovány na odbory.
- ⁵ Převzato z publikace Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 530.
- ⁶ SÚC však neměl příliš dlouhého trvání a již r. 1956 zanikl. Jeho kompetence posléze přešly na Ministerstvo školství a osvěty, konkrétně na odbor pro věci církevní.
- ⁷ Účinnost tohoto zákona vynikne zejména v kontextu série poválečných pozemkových reforem, které připravily církev (především katolickou) o většinu nemovitého majetku, a tudíž i o významný zdroj příjmů.
- ⁸ Vikariát je územně-správní jednotkou české církevní provincie stojící mezi diecézí a jednotlivými farnostmi. V moravské církevní provincii se tento mezistupeň nazývá děkanát.
- ⁹ Viz Zdeněk BOHÁČ, *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999*, Kostelní Vydří 1999, graf č. 27.
- ¹⁰ Srov. mapa č. 2.
- ¹¹ Zpracováno na základě údajů z publikace Českého statistického úřadu *Náboženské vyznání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu v letech 1921–1991*, Praha 1995, s. 67, 96.
- ¹² Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani (dále SOKA Kadaň), fond Okresní národní výbor Chomutov II, 1945–1990, církevní tajemník (dále f. ONV CV – CT), k. 1, situační zpráva z 31. 3. 1950.
- ¹³ SOKA Kadaň, fond Okresní národní výbor Chomutov II, 1945–1960 (dále f. ONV CV), i. č. 615, k. 433, seznam zaměstnanců ONV k 10. 11. 1949.
- ¹⁴ Převzato z publikace Z. BOHÁČ, *Atlas církevních dějin...*, mapa č. 33. Přibližná hranice okresu Chomutov byla vyznačena autorem práce. Farnosti obsazené: Chomutov, Jirkov, Výsluní, Kralupy u Chomutova, Březno, Údlíce. Farnosti neobsazené: Hora sv. Šebestiána, Kalek, Místo, Křimov, Blatno, Boleboř, Krbice, Stranná, Hrušovany, Droužkovice, Sušany, Všestudy, Holešice, Ervénice, Nové Sedlo nad Blílinou.
- ¹⁵ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 615, k. 433, seznamy zaměstnanců ONV do roku 1954; tamtéž, i. č. 248, k. 74, zápis ze zasedání pléna ONV z 30. 12. 1954.
- ¹⁶ Srov. SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 2, zápisy o předání církevní agendy z 30. 3. 1957, 29. 7. 1957 a 16. 9. 1958. Je velice pravděpodobné, že na tomto organizačním chaosu mělo svůj podíl i zrušení SÚC v červnu r. 1956.
- ¹⁷ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 617, k. 434, seznamy a popisy prací správních zaměstnanců k r. 1950.
- ¹⁸ Již v červnu r. 1949 začali při biskupských konzistořích působit tzv. státní zmocněnci, bez jejichž souhlasu (podpisu) nenabylo platnosti žádné rozhodnutí těchto úřadů.
- ¹⁹ Jan KAFKA, *V hodině velké zkoušky. Církevní politika státu v severovýchodních Čechách v letech 1948–1960*, Červený Kostelec 2017, s. 204.
- ²⁰ Územně-správní reforma z r. 1960 posléze hranice mosteckého vikariátu upravila a dala mu víceméně konečnou podobu. Dnes se nazývá podkrušnohorský vikariát. Srov. Z. BOHÁČ, *Atlas církevních dějin...*, mapa 59.
- ²¹ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 14. 1. 1954. Od června 1952 do konce r. 1954 navíc chomutovský OCT spravoval i okres Žatec, avšak nelze jednoznačně říci, z jakého důvodu. V situační zprávě za červen 1952 se totiž hovoří pouze o „dočasném“ zastupování za žateckého OCT. Každopádně od r. 1954 okres Žatec připadl pod správu lounského OCT, takže toto rozšiřování územní působnosti se týkalo i jiných OCT v kraji. Srov. SOKA Kadaň, f. ONV V – CT, k. 1, situační zpráva z 27. 6. 1952 a 28. 12. 1953.
- ²² Skládání slibu věrnosti republice bylo kodifikováno přímo v církevních

zákoněch a bez jeho složení nemohl jakýkoli duchovní vykonávat svůj úřad. Bylo zakotveno již v modu vivendi z r. 1928, tehdy se však týkalo jen katolických biskupů. Obsah nového slibu zněl takto: „*Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.*“ Stanislav BALÍK – Jirí HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2013, s. 34–35.

²³ SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 2, seznam katolických duchovních správců z 17. 4. 1950. Byli jimi Jaroslav Knespl (FÚ Údlice), Karel Seidl (FÚ Kralupy u Chomutova), Jaroslav Michal (FÚ Hora sv. Šebestiána), František Hajer (FÚ, respektive děkanský úřad Chomutov) a Antonín Bláha (děkanský úřad Jirkov).

²⁴ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 31. 3. 1950.

²⁵ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 12. 3. 1951.

²⁶ Tamtéž, k. 2, seznam katolických duchovních správců z 17. 4. 1950.

²⁷ „Akce Ř“ byl krycí název pro likvidaci ženských řeholí, která započala v červnu r. 1950. K likvidaci mužských řeholí režim přistoupil již v dubnu r. 1950 a likvidace nesla tajné označení „akce K“. Do konce r. 1950 byl takřka veškerý řeholní život koncentrován jen do několika desítek tzv. sběrných klášterů a zbylý movitý i nemovitý řádový majetek byl zkonfiskován státem. Více viz S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev...*, s. 153–192.

²⁸ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 29. 10. 1951. Sestry Notre Dame (Kongregace Školských sester de Notre Dame), které působily v Oblastním ústavu pro choroby chronické a stáří v Chomutově (celkem 11 sester: 10 národností čs. a 1 jugoslávské), byly v r. 1950 přesunuty do ústavu pro přestárlé v Milešově. Sestry sv. Kříže (Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže), jež byly převážně německé národnosti, působily v Chomutově jednak v rámci svého kláštera (30 sester), kde se zabývaly jeho hospodářským chodem a péčí o řecké učně, jednak jako ošetřovatelky v místní nemocnici, kde zároveň i bydlely (44 sester). Sestry z kláštera byly r. 1950 přesunuty do Bohosudova,

zatímco jejich kolegyně z nemocnice v ní působily ještě v r. 1954, kdy byly vystěhovány do Švýcarska. Srov. SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749/566, situační zpráva z 28. 4. 1954; SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 26. 8. 1951; tamtéž, k. 2, zpráva o činnosti církvi za r. 1950 + přehled charitních ústavů.

²⁹ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 28. 4. 1954. Bohužel nelze jednoznačně říci, jakou roli v tomto jazykovém sporu hrála nechuť hovořit česky, či spíše nízká úroveň znalosti tohoto jazyka. Ve zprávě za březen r. 1951 např. OCT uvádí, že Woletz se Seidlem nečetli velikonoční pastýřský list biskupa Trochty v důsledku malé znalosti státního jazyka. Viz SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 30. 3. 1951.

³⁰ Tamtéž, k. 1, situační zpráva za srpen 1953 (nedatováno).

³¹ Srov. SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 735, k. 552, situační zpráva z 27. 1. 1955.

³² SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, zpráva o pokrokovosti církvi z 26. 5. 1951.

³³ Tamtéž, k. 2, zpráva o pokrokovosti církvi z 26. 5. 1951.

³⁴ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 11. 1. 1950. Je to vůbec první dochovaná situační zpráva. Šatenka byla obdobou potravinového lístku, vztahující se ovšem na textil.

³⁵ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 26. 3. 1952.

³⁶ Vikariátních konferencí se totiž často účastnili i zástupci církevního oddělení KNV, či dokonce sám vládní zmocněnec biskupské konzistoře nebo kapitulní vikář.

³⁷ SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 29. 1. 1953.

³⁸ Již na březnové vikariátní konferenci (r. 1954) OCT upozorňoval duchovní, že reakce bude chtít zneužít volby ke svým nekalým cílům, a proto je vyzýval, aby se postavili za kandidáty Národní fronty, čímž prý prokážou solidaritu s lidem. SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 15. 3. 1954.

³⁹ Tamtéž, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 31. 3. 1954 + zpráva o průběhu voleb (nedatováno). Farář Hádek nastoupil na své místo v dubnu r. 1951, kdy převzal správu FÚ v Holešicích, Ervěnicích a Sušanech, které byly do té doby administrovány duchovním z okresu Most. V květnu r. 1954 byl ze svého místa odvolán a jeho farnosti převzal kaplan František Kočíčka z děkanského úřadu v Chomutově. Srov. tamtéž, i. č. 749, k. 566, situační zpráva

- z 28. 5. 1954; SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 13. 4. 1951.
- ⁴⁰ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva o průběhu voleb (nedatováno).
- ⁴¹ Tamtéž, i. č. 749, k. 566, situační zprávy z 30. 6. 1954 a 27. 8. 1954.
- ⁴² Tamtéž, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 30. 11. 1955.
- ⁴³ Tamtéž, i. č. 749, k. 566, situační zprávy z 31. 3. 1955 a 31. 5. 1955. Bláhův „obrat“ měl dokonce mezi účastníky konference vzbudit přímo údiv, takže jeho pověst „rebela“ musela být široce známa.
- ⁴⁴ Tamtéž, i. č. 746, k. 563, seznam duchovních z 21. 5. 1956.
- ⁴⁵ Bohužel žádný oficiální soupis těchto duchovních k r. 1950 se tentokrát nedochoval, takže jejich seznam byl rekonstruován na základě referencí ze situačních zpráv. Byli to tito duchovní: Oldřich Ptáček a Milan Velčovský (ČČS), Bohumil Dittrich (ČCE), Georgij Kratiuk (církve pravoslavné).
- ⁴⁶ Srov. SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 31. 3. 1950; tamtéž k. 2, zpráva o pokrokovosti církvi z 26. 5. 1951.
- ⁴⁷ Na shromáždění náboženské obce měl např. Ptáček – v souvislosti s hromadnými výstupy z církvi – prohlásit, že „*lepší je mít náboženskou obec početně poloviční a živou než velkou a nábožensky i mravně povrchní a rozháranou*“. SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 27. 2. 1954.
- ⁴⁸ SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 2, zpráva o pokrokovosti církvi z 26. 5. 1951.
- ⁴⁹ První zmínka o této události pochází teprve z ledna r. 1951, kdy OCT ve své situační zprávě uvádí, že farář Dittrich je ještě stále ve vazbě, zatímco většina členů staršovstva již byla propuštěna. O něco více se lze dozvědět až ze zprávy z prosince r. 1952, kdy byl prý Dittrich po „16 měsících“ konečně propuštěn, jelikož nebyl shledán vinným z velezrady. Dle této informace tedy mělo k zatýkání dojít někdy v září r. 1950. V Chomutově však již farář Dittrich příliš dlouho nepobyl, poněvadž v dubnu r. 1952 odešel na svou žádost na farnost do Horní Krupé (okres Havlíčkův Brod). Od Dittrichova zatčení do listopadu r. 1952 byl chomutovský sbor administrován duchovním ze Žatce. Srov. tamtéž, k. 1, situační zprávy z 12. 1. 1951, 28. 12. 1951, 26. 4. 1952 a 28. 10. 1952.
- ⁵⁰ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 31. 3. 1950.
- ⁵¹ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 26. 11. 1952.
- ⁵² Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 29. 1. 1953.
- ⁵³ K osobě faráře Kratiuka se OCT po kádrové stránce nikde nevyjadřuje. Nejbližší jakémusi hodnocení by mohla být zmínka, že Kratiuk „*vykonává svoji práci pouze tak, jak povinnosti mu ukládají, a nijakým způsobem nerozvíjí žádnou činnost po stránce duchovní*“. SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 31. 7. 1956.
- ⁵⁴ Tamtéž, i. č. 749, k. 566, situační zprávy z 29. 2. 1956 a 31. 7. 1956.
- ⁵⁵ Tamtéž, i. č. 746, k. 563, dekret o ustanovení nového duchovního správce z 13. 6. 1957.
- ⁵⁶ SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 30. 3. 1951.
- ⁵⁷ Srov. tamtéž, k. 1, situační zprávy z 26. 11. 1952, 28. 4. 1954 a za srpen 1954 (nedatováno).
- ⁵⁸ SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 27. 3. 1953.
- ⁵⁹ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 31. 5. 1955.
- ⁶⁰ SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zprávy z 26. 3. 1952 a 26. 4. 1952.
- ⁶¹ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 30. 4. 1956.
- ⁶² SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva ze 27. 5. 1953.
- ⁶³ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, oběžník církevního oddělení KNV pro FÚ a náboženské sbory všech církvi z 22. 4. 1953. Tato povinnost byla dána vyhláškou ministerstva vnitra č. 320/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních.
- ⁶⁴ „Boží tělo“ je lidový název pro slavnost Těla a Krve Páně v katolické církvi a slaven je první čtvrtek po sv. Trojici, která připadá na první neděli po Letnicích (50 dnů po Velikonocích). Součástí svátku většinou bývá procese s „Božím tělem“, které zpodobňuje hostie umístěná v monstranci, během nějž se průvod čtyřikrát zastavuje (např. v rozích náměstí), aby odříkal úvodní partii čtyř evangelíí. Srov. Vlastimil VONDRUŠKA, *Církevní rok a lidové obyčejy*, České Budějovice 1991, s. 66.
- ⁶⁵ SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 746, k. 563, žádost DÚ v Chomutově o konání průvodu Božího těla z 8. 6. 1957.
- ⁶⁶ Srov. SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 25. 6. 1952.
- ⁶⁷ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 25. 6. 1953.

⁶⁸ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 26. 11. 1952.

⁶⁹ Tamtéž, k. 1, úhrnná zpráva o poučitých za r. 1952 z 22. 12. 1952.

⁷⁰ Srov. tamtéž, k. 1, situační zprávy z 27. 7. 1953 a 30. 7. 1954.

⁷¹ Např. r. 1956 se výjimečně ani žádné velikonoční průvodky nekonaly. SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 31. 3. 1956.

⁷² SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 26. 4. 1952.

⁷³ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 5. 1. 1953.

⁷⁴ Tamtéž, k. 1, zápis z okr. schůze učitelů náboženství z 23. 2. 1951.

⁷⁵ Zábaj HORÁK, *Církev a české školství*, Praha 2011, s. 144–148. Církevní školy v českých zemích zanikly hned po únorovém puči prostřednictvím zákona č. 98/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství, jenž byl přijat v dubnu r. 1948. Na Slovensku bylo církevní školství zlikvidováno již r. 1945 v důsledku silné vazby tamější katolické církve na kolaborantský režim Slovenského štátu.

⁷⁶ Zdroj: SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 724, k. 541, zpráva o počtu žáků přihlášených k výuce náboženství ve školním roce 1951/1952 a 1952/1953 z 16. 9. 1952; tamtéž, i. č. 750, k. 567, zpráva o počtu žáků přihlášených k výuce náboženství ve školním roce 1953/1954 a 1954/1955 z 1. 10. 1954 + okresní výkazy o výuce náboženství dle stavu k září let 1955, 1956, 1957.

⁷⁷ Výjimkou byl jen r. 1956, kdy počet přihlášených žáků dosáhl zhruba 27 %. Jednou z příčin by mohlo být uvolnění politické situace, které tehdy v důsledku Chruščovovy únorové kritiky Stalina a stalinismu zasáhlo takřka všechny země východního bloku.

⁷⁸ Tamtéž, i. č. 749, k. 566, okresní výkaz o výuce náboženství dle stavu k 10. 9. 1954.

⁷⁹ SOKA Kadaň, f. ONV CV – CT, k. 1, situační zpráva z 13. 4. 1951.

⁸⁰ Tamtéž, k. 1, situační zpráva z 27. 5. 1951.

⁸¹ Zdroj: SOKA Kadaň, f. ONV CV, i. č. 1087, k. 892, okresní sumář k rozpočtům za r. 1954. Jako příklad byly vybrány skutečné údaje dvou „nejsilnějších“ katolických farností. Vzhledem k tomu, že tato

stylizovaná verze nezahrnuje všechny výdajové a příjmové položky, byl státní příspěvek v konečném součtu o něco větší. Kolonka mzdový fond zahrnovala jen duchovní a farní zaměstnance (kostelníci, varhaníci, uklízečky apod.), laičtí učitelé náboženství byli vypláceni samostatně.

⁸² Srov. tamtéž, i. č. 749, k. 566, směrnice pro sestavení a úpravu rozpočtů farností na r. 1952 (nedatováno).

⁸³ OCT proto každé čtvrtletí zasílal na KNV ještě okresní sumarizaci těchto výkazů, na jejímž základě byla poskytována skutečná výše státního příspěvku za aktuální kvartál. Přímé vyplácení příspěvků měly na starosti vyšší církevní úřady jednotlivých denominací, které financovalo SÚC. Srov. tamtéž, i. č. 1087, k. 892, oběžník KNV ohledně hlášení čtvrtletních hospodářských výsledků far, náboženských obcí a sborů z 2. 6. 1952 + pokyny pro výplatu státního příspěvku v r. 1952 z 1. 4. 1952.

⁸⁴ Srov. tamtéž, i. č. 1087, k. 892, směrnice pro přípravu rozpočtů na r. 1953 (nedatováno).

⁸⁵ Proniknout do systému tohoto druhu financování se však autorovi práce nepodařilo. Dle některých skromných pramenů byla OCT pravděpodobně každoročně k tomuto účelu poskytována určitá částka. Srov. tamtéž, i. č. 746, k. 563, zpráva o čerpání přidělené kvóty na údržbu z 19. 9. 1954.

⁸⁶ Např. jirkovský děkan Bláha takto r. 1952 žádal o povolení sbírky na nutnou opravu krytiny filiálního kostela sv. Václava ve Strupčicích, poněvadž prý k tomu neobdržel státní příspěvek. Žádosti bylo vyhověno s měsíční lhůtou na výběr. Tamtéž, i. č. 1087, k. 892, žádost o povolení sbírky z 18. 6. 1952 + odpověď z 20. 6. 1952.

⁸⁷ Tamtéž, i. č. 749, k. 566, situační zpráva z 30. 4. 1956.

⁸⁸ Tamtéž, i. č. 749, k. 566, výpis z usnesení rady ONV z 29. 7. 1955.

⁸⁹ Tamtéž, i. č. 746, k. 563, žádost ČSSS z 13. 6. 1955 + zpráva OCT pro pravo-slavnou obec z 16. 7. 1957.

⁹⁰ Der Artikel geht von der gleichnamigen Abschlussarbeit des Autors aus, die 2018 erfolgreich am Lehrstuhl für Historie der FF UJEP in Ústí nad Labem verteidigt wurde.

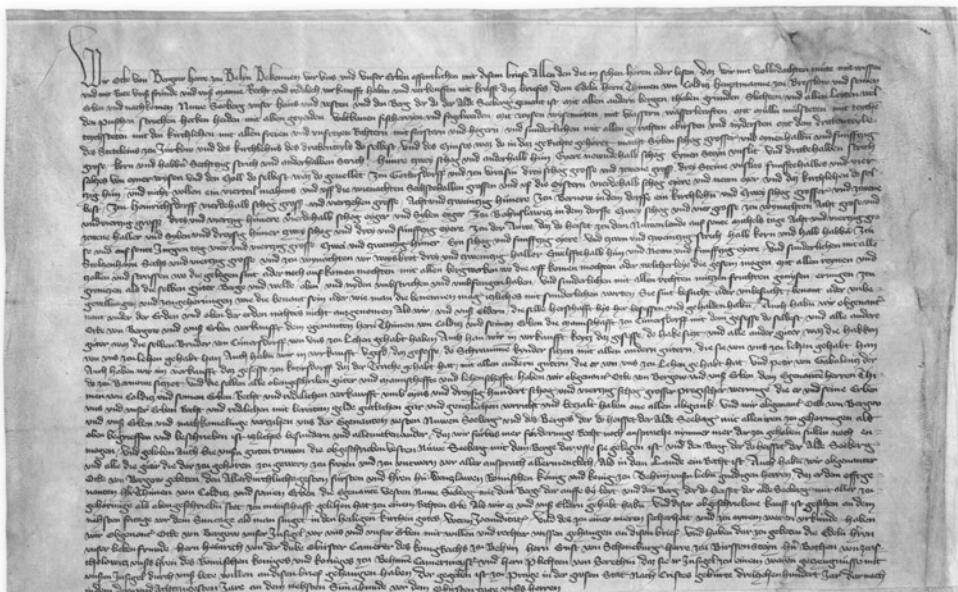
Sídelně historická sonda do nejstarších vsí v Krušných horách. Dědictví Alberta ze Žeberka*

Martin Žemlička

Středověkému osídlení v Krušných horách je v posledních letech věnována pozornost především díky projektu ArchaeoMontan (2014–2020), který spojuje odborníky mnoha oborů. Ti upírají svoji pozornost na historická důlní naleziště po obou stranách horského masivu. Počátky systematických archeologických výzkumů montánních lokalit spadají již do druhé poloviny sedmdesátých let 20. století, kdy byla zkoumána hornická lokalita Treppenhauer, v devadesátých letech byly prováděny podrobné výzkumy v předpolí stříbrnosného Freibergu. Významný impuls pro další výzkumy starých montánních aktivit přineslo odkrytí stříbrných dolů v Dippoldiswalde v r. 2008. Došlo k intenzivní spolupráci českých a německých archeologických týmů, které následně pokračovaly v průzkumech na dalších lokalitách (Niederpöbel, Kremsiger na Přísečnicku). Naposledy byly zařazeny do výzkumu také lokality v Krupce a na Cínovci, přičemž výsledky mají být předloženy v dalších letech. Cílem projektu ArchaeoMontan je kromě důkladného zmapování důlních lokalit také snaha o zařazení montánní historické krajiny do světového kulturního dědictví UNESCO.¹ Krušnohoří je nejvýznamnější montánní oblastí nejen na českém území, ale také v rámci celé Evropy, neboť na relativně malém teritoriu byla a je výjimečná pestrost nerostů.

V rámci diplomové práce bylo vymezeno území rozkládající se v oblasti někdejšího Komořanského jezera, a to jak pod horským lemlem, kterým protékala řeka Bílina, tak v horách, kde pramenila. Území, které je součástí zájmu tohoto příspěvku, geograficky zapadá do báňského regionu. Popisované lokality však k těžebním aktivitám neměly žádný vztah, anebo jen minimální. Byly od něj totiž dosti vzdáleny, anebo v jejich blízkosti těžba začala až v 16. století (Červená Jáma, Kalek) čili až dvě století po hlavní kolonizační vlně vyšších poloh. Sídelní aktivity z oblasti Mostecka se projeví již v průběhu raného středověku (mladší doby hradištní) a zároveň překryly již stávající pravěké kultury. Bohužel většinou nebylo možné tyto aktivity českých elit raného přemyslovského státu identifikovat, a tak lépe zmapovat.² Význam při vzniku pevnější sídelní struktury je tak přikládáno až pánům z Ervěnic (*de Lacu*) na přelomu 12. a 13. století, kteří své aktivity pomalu přenášeli směrem do horského svahu.

* Poznámkový aparát je vzhledem ke svému rozsahu umístěn za článkem na s. 112–115.

O tom svědčí neznámé hrady při okraji hrabišického panství, technicky pojmenované jako Neznámý hrad (nebo též Alberk) u Albrechtic a Neznámý hrad na Josefíně skále. O jejich osudech písemné prameny mlčí. Archeologicky jsou datovány do 2. poloviny 13. století.³

Druhá polovina 13. století přináší již více písemných pramenů, z nichž je možné lépe interpretovat některé osídlovací procesy právě již v horách. Je tomu tak díky rozsáhlým aktivitám Alberta ze Žeberka, jenž pocházel z míšeňského ministeriálního prostředí a jehož rod dostal jako říšské léno purkrabství Leisnig na řece Muldě. Albertova matka pocházela z českého rodu pánů z Dubé.⁴ Těžištěm jeho působení bylo Chomutovsko s Mosteckem, Tachovsko, ale i přemyslovský dvůr, kde byl činný po dlouhou dobu. Své politické působení zahajoval jako purkrabí v Kadani. V roce 1277 je poprvé uváděn s predikátem

Prodejní listina panství Žeberk Těmovi z Koldic z r. 1382

Zdroj: Archiv Koruny české 5, č. 20, s. 15.
Přístupný na <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/1236/charter>

dělilo od Albertovy smrti (+1321) více než šedesát let. Sňatkem jedné z Albertových dcer, Markéty, s Otou ml. z Bergova Lobdeburgu (+1356) přešlo žeberské zboží plynule na rod pánů z Bergova.⁶ Ota III. z Bergova roku 1382 prodal žeberské panství vratislavskému hejtmánovi Těmovi ml. z Koldic, a tak až v tuto chvíli můžeme v listině číst kompletní výčet lokalit, které k dominiu náležely. Prodávaný majetek zahrnoval Starý a Nový Žeberk (alde Seeberg, Nuwe Seeberg) s třetinou městečka Jirkov, s třetinou celních platů z vesnic Boleboř, Orasín, Jindřišská, Bernov (dnes Zákoutí), Bohuslavice (zaniklé, poloha neznámá) a Pyšná, spolu s manstvími a lény v Kundraticích („které drželi bratři z Kunnersdorfu“), Kyjicích, Újezdě („kde sedí děti Schrammova“), Boleboři („již měl Trache“) a Bernově („manství Petra z Gablence“), a to v celkové nominální hodnotě 3 140 kop pražských grošů.⁷ V polovině května 1382 byla listina potvrzena Václavem IV. a zároveň byl tento majetek udělen panu z Koldic a jeho dědicům v léno.⁸ V příspěvku se nyní pokusíme pečlivě analyzovat sídelně historický vývoj vsí položených v horách.

Bernov

Ves Bernov (též Bernau), která od druhé světové války nese uměle romantizující český název Zákoutí,⁹ je situována nad levým břehem řeky Bíliny, jež v těchto místech pramení.¹⁰ Kolonisté museli v jejích místech respektovat horský terén a budovat obytný areál do vrchu. Pozemky se soustředily v nadmořské výšce kolem 800 m. Významný topograf Palackého doby J. G. Sommer uvádí, že Bernov se rozkládal „na cestě z Chomutova přes Kalek na Sasko“,¹¹ a tuto cestu lze s jistotou zařadit již do období „středověké transformace“, jak můžeme vyvodit z prováděných rekognoskací v terénu.¹² Dosud postrádáme jakékoli archeologické doklady. I když vrcholně středověká sídelní lokalita ležela při významné regionální obchodní cestě, nejsou z ní známy žádné archeologické pozůstatky. K nejstarším nemovitostem ve vsi patří domy čp. 3 a 40, stavby lidové architektury druhé poloviny 19. století, k nimž přiléhaly širší areály se stodolou.¹³

První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1357. Tehdy bylo k 30. srpnu do *Libri confirmationum* zaznamenáno, že Jindřich – za svědeckví urozených pánů Gotlina a Miroslava z Lochotína – a Blažej – za přítomnosti Alberta z Bergova – změnili v rámci běžných farních permutací svoji působnost u kostelů. Jindřich „*de Luch*“ odešel do kostela v Lochotíně a Blažeje z Boleboře čekalo působení v sousedním Bernově. V konfirmační knize je sice poprvé zmíněn bernovský kostel, ovšem bez uvedeného patrocina.¹⁴

Druhý záznam o vsi je o více než dvacet let mladší a opět má církevní původ. Roku 1378 probošt kostela sv. Kříže ve Wroclawi, jménem Jenczo, za účasti Oty z Bergova, pána na Bílině, ustavil za zesnulého Blažeje do uprázdněného bernovského kostela kněze Jana, do té doby působícího v Cínovci, který tehdy náležel k míšeňské diecézi.¹⁵ V rámci světských zdrojů se Bernov objevil až roku 1382 v listině stvrzující prodej žeberského zboží a platů Těmovi z Koldic¹⁶ a o dva

roky později (1384) v dalším církevním prameni, v rejstřících papežských desátků. Bernov společně s Boleboří odváděl tři groše, což poukazuje na jejich společnou správu pod jediným farářem.¹⁷ Z odváděné půlroční částky lze dobře soudit, že oba kostely byly poměrně chudé. Částka tři groše platila za jednu z nejnižších, kterou papežský kolektor stanovoval. V závěru Husovy doby, roku 1412, je Bernov uváděn znovu, když byl ustanoven bernovským farářem Matěj z Borku (Mathie Borek). Předání farnosti bylo provedeno za přítomnosti hejtmánů hradu Žeberka.¹⁸

V raném novověku, v roce 1555, je Bernov (Pernov) uváděn již jako „vesnice pustá“ náležící k Borku.¹⁹ Lze se domnívat, že ves zpustla již v prvním desetiletí 16. století, kdy definitivně skončila její existenci také nedaleká ves Hrachovec, kdysi ležící pouhých 5 km jihovýchodně od Bernova. Její zpustnutí tedy pravděpodobně není důsledkem husitských válek, jak často uváděla vlastivědná literatura. Vyloučit lze také možnost zpustnutí osady vlivem odbojné politiky Jiřího z Poděbrad na Mostecku, zaměřené především na oblasti podhůří v okolí samotného Mostu. Bez důkladných pedologických průzkumů nelze ani potvrdit zánik osady v důsledku klimatických změn. V průběhu raného novověku tak Bernov povstával několikrát z popela. Pohromou pro něj byl přechod švédských armád během třicetileté války. Kolem poloviny 19. století napočítal topograf v Bernově na 54 domů a 364 obyvatel.²⁰ Ti všichni byli zvyklí hospodařit na půdách nejhorší bonity (stupně 8).²¹

I když významné Profousovo dílo o původu názvu lokality zcela mlčí,²² pokusím se zapřemýšlet alespoň nad některými domněnkami. Jedna z nich říká, že název vsi je odvozen z charakteru místní flóry, kdysi pokládán za „beerenreichen Au“ čili luh bohatý na jahody.²³ Jistě nelze vyloučit možnost dominantního výskytu jahodníku lesního, kterému se ve vyšších nadmořských výškách může skutečně dařit. Tuto teorii podpirá existence pomístního jména „Beerhübel“²⁴ (dnes Mezihořský vrch), názvu vrchu jižně od místa, kde Bílý potok vytváří širokou síť ramen (v severozápadní části katastru obce Zákoutí). Ani touto indicií ovšem nelze bezpečně zdůvodňovat původ názvu vsi. Rösler nejprve spatřoval původ místního jména ve starší fázi němčiny (Mittelhochdeutsch), kde by „Au der Beeren“ (Luh jahod) znělo jako „berouwe“. Podobně by vznikla ze středohornoněmeckého „berhübel“ definitivní německá podoba „Beerhübel“. Lze však společně s Röslerem namítnout, že by název osady musel být spíše „Beerau“, nikoli „Bernau“.²⁵ Druhou, pravděpodobnější domněnkou původu místního jména je odvození z podstatného jména „Bär“ ve smyslu medvěd. Střední hornoněmčina má pro toto zvíře výraz „ber“, což právě může být kořenem slova „Bernau“. Dovolujeme si vyslovit domněnku, že Bernau vzniklo ze středohornoněmeckého „bernouwe“. Podobně vznikala pomístní jména „Bärenkrümme“, „Bärenwinkel“ a „Bärenstein“ u Boleboře.²⁶ Pro tento způsob odvození hovoří fakt, že medvědi kdysi krušnohorskou oblast skutečně obývali. Pomístní jméno obsahující radix „Bär“ (příp. v podobě „Ber“) se vyskytuje poměrně často také na Chebsku nebo v jižních Čechách.

Třetí možností je spojení vzniku pomístního jména s přímým zakladatelem vsi. V tomto případě jím mohl být jakýsi Ber (Bär). V místním nářečí je nápadný důraz u jména Bernau na druhé slabice [bernâ]. Důraz na druhé slabice je např. také u místního jména Stolzenhain (Pyšná). Původní česká forma Bernov, zdá se, není v nejstarších pramenech doložena. Později však byl český název (zakončený na -ov) užíván souběžně s německým (zakončeným na -au). Stejně sufíxy měla například města Sokolov (dříve Falkenau – Falknov) a Chodov (dříve Chodau – Chodov). V 18. století se u sousedního, o mnoho let mladšího Mezihoří (Gersdorf) objevil název „Vorder Bernau“.²⁷ Analogicky k tomu začal být Bernov psán jako „Hinter Bernau“. Tento tvar místního jména se logicky promítl také do kartografického materiálu. Na Müllerově mapě Čech (1720) se vyskytuje název Zadní Bernov, ovšem pro Mezihoří (Hinter Bernau alias Gersdorf). Názvem „Vorder Bernau“ označil Bernov.²⁸ Naopak na prvním vojenském mapování jsou názvy uvedeny následovně: „Hinter Bernau“ (Bernov), „Vorder Bernau Gersdorf“ (Mezihoří).

Bernov vznikl jako lesní lánová ves s orientací od jihozápadu k severovýchodu, v polovině se ves nepatrně lámala, tudíž nevytvářela rovnoměrnou osu. Kratší souvislá řada domů v poloze „Trüglitz“ vznikla nepochybně později na nových parcelách, které se odchýlily od středověkého půdorysu vsi. Jižně od nich je situován les, na současné katastrální mapě příznačně označený jako Novodomské polesí. Podobná situace nastala zřejmě v horní části vsi (kolem dnešní chaty Bernavy), kde okolí staré cesty, jež směřovala z Kaluku na Boleboř, bylo dodatečně zastavěno. Tato cesta se původně záměrně vsi vyhýbala, ale vstupní komunikace do vsi z ní pochopitelně odcházely.

Naznačili jsme útrapy vsi v době třicetileté války, kdy ves vypálili Švédové a její obyvatele pobili.²⁹ Vypálení domů nepochybně výrazně pohnulo s půdorysnou strukturou vsi. Do jaké míry se změnila, je předmětem pouhých spekulací. Nepřekvapí naprostá absence samotné návsi. Jediným rozumným místem pro lokalizaci původní bernovské návsi je dnes již zatravněný prostor, kolem něž je soustředěno několik domů nepravidelně uskupených (netvoří kruh ani souvislou řadu, většinou stojí poměrně daleko od sebe). Objekty jsou orientovány směrem k hlavní cestě, která dříve mohla náves protínat.³⁰ Původní náves mohla být protažena směrem k jihu, kde ji ukončoval kostel (dnes místo vyplňuje kaple). Pro absenci návsi (a to již od samého počátku existence osady) naopak hovoří tvrzení Romany Vašečkové, jež si povšimla, že na Chomutovsku nebylo mnoho vesnic, kde náves (rynek) tvořila centrum vsi.³¹

Extravilán horské osady byl tvořen pravidelnými záhumenicovými plužinami orientovanými severozápadním a jihovýchodním směrem. Horní část vsi je plochá, spodní část se zařezává do údolí řeky Bliny, kde bylo od plužiny logicky upuštěno. V okolí jádra celé silniční vsi byly pastviny, plužina dosahovala k obydlím jen výjimečně. Předpokládáme, že je to většinou důsledek až pozdější restrukturalizace zastavěného a nezastavěného areálu.

Ves Boleboř, dříve známá jako Göttersdorf, se nachází v nadmořské výšce 600 m. První dochovaná zmínka o ní jako o *Gotfridi villa* pochází až z roku 1352. Zaznamenána je díky takřka precizně vedené agendě rejstříku papežských desátků.³² Je ovšem opět vysoká pravděpodobnost, že ves vznikla již v závěru 13. století. V papežských rejstřících stojí u vsi poznámka „*dimissus propter paupertatem*“ poukazující na to, že bylo upuštěno od placení kvůli chudobě (1352). Následující léta 1369, 1384, 1385, 1399 a 1405 nepřesáhl desátek papeži více než 6 grošů, což je v Krušnohoří obecně velice nízká částka, ale pro tento region zcela odpovídající.³³ Bolebořský farář je v pramenech uváděn dvakrát, a to při prezentaci nových farářů v okolí. V roce 1412 prezentoval faráře v nedalekém Blatné a také v Bernově.³⁴

V letech 1374–1379 byl vlastníkem Boleboře Ota z Bergova, majitel žeberského panství, uváděn také jako patron bolebořského kostela sv. Mikuláše. Toto patrocínium se zachovalo v místě dodnes a je spojeno s významnými obchodními komunikacemi především v sousedním historickém Míšeňsku, odkud tradice mikulášských kostelů přešla k nám.³⁵ Zároveň se v pramenech objevuje Gotfriedova ves také s paralelním názvem Boleboř. Je tomu tak v pramenu z jara roku 1392. Do farnosti v Boleboři (in Boliborz) byl tehdy za odstupujícího Štěpána uveden nový farář Jiří (dříve působil v Ostrovicích). Uvedl ho samotný Jan z Pomuku, generální vikář pražské kapituly, významná osobnost lucemburské éry, která však upadla v královu nemilost. Patronát nad kostelem vykonával Václav z Koldic.³⁶ Nastupujícím farářem v Boleboři (Boleborss) se stal Řehoř, kterého roku 1405 zastoupil Matěj ze Žatce. Tentokrát byl patronem Albert z Koldic a prezentujícím farář z Bílenců ležících na řece Chomutovce.³⁷

V pozdním středověku se (žeberské) červenohrádecké panství významně změnilo.³⁸ Po šumburském období (majitelem byl Vít ze Šumburka) v letech 1418–1454 byl jeho držitelem Albert z Konipas, který měl dle Zdeny Binterové zřídit ve vsi manství. Není ovšem pravděpodobné, že by institut manství vznikl v Boleboři až za Konipassovy éry, protože tento druh správního aparátu byl do Českých zemí zaváděn už v závěru přemyslovské epochy a na své síle nabýval za vlády Jana Lucemburského.³⁹ Vytvoření manské struktury si obvykle žádalo výstavbu opevněného sídla, tvrze, pro tohoto mana, jenž měl lenní vztah k pánovi celého panství. Nenasvědčuje tomu ani naproti absence zdrojů, které by alespoň naznačovaly, kdy byla manská tvrz v Boleboři postavena.⁴⁰ Takovéto objekty byly často budovány v několika časových fázích, což dosvědčují tvrze z nedalekých Kundratic a Ervnic, byť byly vystavěny pod krušnohorským lemem. Relikty bolebořské tvrze byly patrné až do padesátých let minulého století. Bez pečlivého archeologického výzkumu byly však zcela odstraněny, a to i s pozůstatky barokního kostela vyhořelého v roce 1947, na jehož západní průčelí navazovala ještě hranolová zeď ze starší gotické podoby kostela. Bolebořská tvrz stávala severozápadně od kostela v severní, výše situované části vsi. Ani v jiných částech

bolebořského katastru nebyl nikdy prováděn archeologický výzkum. Ze zpráv archeologů je pouze známo, že se ve vsi nacházela manská tvrz. Na rozdíl od tvrzí v Kundraticích, Kyjicích a Újezdě literatura obecně považuje tuto bolebořskou tvrz za mnohem mladší v porovnání s těmi, které vznikly pod Krušnými horami. Pravda je, že ve středověkých prodejních listinách se o ní žádný text nezmiňuje. Vyslovná zmínka o tvrzi je až z roku 1623.⁴¹ Měla obdélníkový půdorys a byla vyvýšena až 2 m nad původní terén. Ze severní, jižní a západní strany byla lemována cestami, na východní straně sousedila s loukou. Veškeré stopy po tomto objektu i jeho opevnění (příkop, val) byly bohužel zničeny při demolici zmíněné sakrální památky.⁴²

Manství mohlo být skutečně zřízeno zcela od počátku vzniku osady v Gotfriedově době. Gotfried byl pravděpodobně současníkem Alberta ze Žeberka, jenž jako významný předák na královském dvoře měl na svých majetcích jistě i své many. Jako o dalším možném leníkovi lze uvažovat o Peškovi z Boleboře (Pessico von Boleborz) objevujícím se v záznamech v roce 1386. Je uváděn spolu s dalšími svědky, kteří se objevují v souvislosti s darem Jindřicha ze Zahořan farářů Tomášovi z nedalekých Radonic. Jindřich mu daroval půl kopy grošů ročního platu na zřízení ročního upomínkového trhu.⁴³ Kdo byl onen Pešek, nevíme, jisté však je, že ve svědecké řadě nebývaly osoby bez společenského významu. Je proto velmi pravděpodobné, že byl bolebořským manem v období vlády Václava IV. Jako man v Boleboři je až o mnoho desetiletí později (1516) s jistotou doložen Racek z Dubic.⁴⁴

O původu názvu vsi Boleboř existuje několik domněnek. Ani nejpravděpodobnější je, že název „Boleborz“ označoval zprvu jen Boleborův les a později byl přenesen i na osadu, která u lesa vznikla. Nelze zcela vyloučit slovanský původ vsi, bez vnějšího kolonizačního zásahu. Jako jisté se jeví, že během německé kolonizace přijala osada jméno svého lokátora Gotfrieda a z latinského *Gotfridi villa* vzniklo německé pojmenování „Gottfriedsdorf“, které se časem změnilo na „Gottirsdorf“, „Gottesdorff“. V průběhu staletí byla současně užívána také slovanská forma jména v podobách „Boliborz“ nebo „Boleborss“. Tyto paralelní názvy byly užívány do 19. století (částečně ještě ve 20. století), kdy byl nakonec upřednostněn název český, avšak trochu pozměněný: Boleboř.⁴⁵ Tohoto typu názvu se dvěma paralelními a nezávislými pojmenováními lokalit si všiml již E. Schwarz.⁴⁶

Původní jádro vsi Boleboř bylo nevelké. Tvořila ho klínová záhumenicová plůžina. Gotický kostel sv. Mikuláše stával mezi jádrem vsi a hlavní komunikací, podél níž bylo osídlení později rozšiřováno směrem k jihu. Starší osídlení tvořily jen usedlosti situované východně od hlavní cesty a byla na ně napojena lánová plůžina. Usedlosti na západ od cesty byly vybudovány dodatečně a neměly vlastní plůžinu. Rodiny na těchto usedlostech nedisponovaly velkým hospodářstvím. Není bez zajímavosti, že chudší usedlosti tvořily druhotné, nevelké jádro vsi, na západ od hlavní komunikace se shlukovaly do dvou řad. Tvořily jakýsi ovál, uprostřed nějž byly parcely o nesrovnatelně menší rozloze, než tomu bylo v severní části vsi. Od těchto jižních domů vedla hlavní cesta do sousedního Orasína.

V severní části vsi se plučiny táhly až k hranicím katastru (tvořily hranici k později založené vsi Svahová), avšak byly postupně zalesněny. Přírodní podmínky tam nebyly tak vhodné (plučina ležela ve stínu kopců Pfarrberg a Wachhübel). Vznik dvou cest z Boleboře na Svahovou, které vedou mezi někdejšími plučinami pokrytými lesem, klademe až do raného novověku, i když mohly kopírovat středověké komunikace k severní části bolebořské vsi, jež byly nutné k středověkému obhospodařování tratě. Na jihu, kde plučiny nebyly napojeny přímo na usedlosti, netvoří směrem ke katastrální hranici žádný souvislý pás.

Jindřišská

Ves Jindřišská leží v nadmořské výšce 525 m, přibližně 4,5 km severozápadně od Jirkova. Geomorfologicky náleží do oblasti Klínovecké hornatiny. Je rozložena v sedle pod návrším Na Skalce (542,6 m n. m.) mezi dvěma hluboko zaříznutými údolními, z nichž Telšské údolí je reliéfně členitější (nachází se západně od vsi).⁴⁷ Právě západní část katastru Jindřišské hraničila ve středověku se šlechtickými statky Alamsdorfů sídlících na Najnštejnu (Neusteinu), které později převzala komenda řádu německých rytířů v Chomutově. Telšským údolím protéká říčka Bílina a následně se vlévá do vodní nádrže Jirkov, nad níž se nacházejí pozůstatky uvedeného hradu. Hraniční valy a sutě západně od Jindřišské tvořily mezní pásmo (mohou pocházet i z nejstaršího vrcholné kolonizačního období) a jsou dodnes poměrně dobře patrné v okolní krajině. Zjevně mohly představovat vyznačení hranic vymezujících dominium řádu německých rytířů (příp. už také majetky Alamsdorfů) a dominium Žeberka. Ačkoli ves měla takto významného souseda, k němuž existuje poměrně obsáhlé množství písemných pramenů středověkého původu, nejsou k Jindřišské téměř žádná nejstarší písemná svědectví.

Poprvé je Jindřišská připomínána v prodejní listině (1382) Oty z Bergova a je v ní zapsána jako Heinrichsdorf, což může neznalého badatele zmást, protože takto se jmenovala pozdně založená Jindřichova Ves při hranicích se Saskem. Tu nechal zbudovat a osadit roku 1775 majitel červenohrádeckého panství hrabě Jindřich z Rottenhanu, podle něhož dostala také název. Jindřichova ves zpočátku sloužila jako kolonie uhlířů a lesních dělníků.⁴⁸ Profous však uvádí, že prvotní název Jindřišské (Heinrichsdorf) znamenal také právě „Jindřichovu ves“.⁴⁹

Současný název vsi vznikl až vyhláškou ministerstva vnitra z dubna 1952⁵⁰ a vychází z translace nejstaršího názvu. Překlad názvu však vzhledem k existenci Jindřichovy vsi není doslovný. Rösler se k původu místního jména vyjádřil podrobněji. Nejdéle užívaným německým názvem byl Hannersdorf. V této podobě je zaznamenán až od 16. století (1555 Hannersdorf, 1563 Hanersdorf), ovšem v dalších stoletích nebyl ustálen a psán byl s nepatrnými obměnami. Základ slova vychází ze staroněmeckého „hagan“, což v sobě nese skryté osobní jméno zahrnující označení obytné lokality, o kterou je

doslova pečováno (tj. háj). Nejstarší forma „Hainstorff“ ustoupila zkrácené formě „Hagen“, pro kterou je ve střední hornoněmčině ekvivalentem „hein“, odtud vzniklo v moderní němčině slovo „Hain“ čili háj nebo lesík. V novějším tvaru jsou obsažena dvě jména. Možná se jméno „Hagin-hêr“ postupně přes „Hein-her“ nakonec ustálilo jako „Hein(n)er“. Z toho také vychází pomístní jméno „Heinersdorf“ (doloženo 1565). Středohornoněmecké „-ei-“ následně přešlo do severozápadočeského dialektu užívajícího „a“, čímž vznikl „Hannersdorf“.⁵¹

Nutno upozornit, že v regionu se vyskytovala ještě ves s názvem „Hainstorff“, která je poprvé uvedena v roce 1367. V písemném svědectví se vyskytovala v souvislosti s lokalitami jako Vysoká Jedle, Místo, Krbice a Kralupy, které neleží v oblasti Jindřišské, nýbrž náležely k panství Hasištejna. Röslera tato zmínka bohužel vedla k tvrzení, že 1367 je rokem, kdy byla Jindřišská poprvé uvedena v písemných pramenech. Naopak u Profouse tento omyl našťástí nenajdeme a ani česká vlastivědná literatura se nedala nikterak zmást. Za názvem „Hainstorff“ se totiž ukrývá ves Ahníkov. Bylo by navíc vysoce nepravděpodobné, aby Jindřišská, byť na krátký čas, buď hasištejnskému panství patřila, nebo byla v jakémkoli služebném poměru k němu.

Poslední středověká zmínka ke vsi Jindřišská pochází z kšaftu Lorence Glace ze Starého Dvora (1516), majitele panství Červeného hrádku, jehož byla Jindřišská součástí. „Ves Haynerßdorff“ měla po smrti (spolu s další držbou v rámci panství) připadnout jeho dceři Anně.⁵²

J. Pešta právem uvádí, že Jindřišská je typickým příkladem vrcholně středověkého kolonizačního sídla v oblasti středního Krušnohoří. Její zástavba je tvořena poměrně hustě za sebou řazenými usedlostmi, které jsou koncentrovány po obvodu nevelké, přibližně trojúhelníkové návsi, dříve však spíše oválného charakteru. Úzké pásy dlouhé záhumenicové plužiny navazovaly na jednotlivé usedlosti a byly organizovány radiálně. Jindřišská se podobně jako další vsi v okolí (Boleboř, Květnov) řadí k příkladům lánových vesnic s vyvinutým návsním prostranstvím. Ve vnitřním prostoru návsi vyrůstala od konce 18. století drobná domkářská stavení nehojného počtu.⁵³ Středověká Jindřišská pravděpodobně nikdy neměla žádný kostel (ani farní, ani filiální). V nejbližším okolí proto mohli obyvatelé navštěvovat kostel sv. Mikuláše v Boleboři, případně kostel jirkovský.

Orasín

Dodnes existující ves Orasín leží v nadmořské výšce 560 m. Hranici jižní části katastru o rozloze 4 km² tvoří řeka Bílina (v těchto místech je ještě potokem), která následně protéká Telšským údolím pod vsí Jindřišská. O založení Orasína nejsou opět žádné zprávy. První zmínka je v prodejní listině Oty z Bergova z r. 1382, v níž bylo spolu s domniem prodáváno také „zoll in Gottirsdorf und zcu Wrasin“.⁵⁴ Haasova edice ovšem v tomto bodě není přesná, protože „zoll“ překládá jako kostelní platy. (Pomiňme, že Haas zaměňuje Orasín za Březno. Příkladnět se v tuto chvíli k ediční verzi pramene by bylo neopatrné.) Kostelní

plat z Orasína nelze nikterak zdůvodnit. O existenci kostela ve středověkém Orasíně nemáme zmínku ani z konfirmačních knih. Správný překlad je clo. J. Čermák zdůvodňuje placení cla ve vsích Boleboř a Orasín jejich položením na jedné z hlavních komunikací, kterými proudil středověký obchod mezi Čechami a Míšeňskem (pozdějším Saskem), což dokládají také výsledky rekonstrukce středověkých cest v této oblasti.⁵⁵

Druhá zmínka zřejmě pochází z r. 1469 a uvádí, že jakýsi „Caspar von Ureß“ prodal svůj dům v Chomutově.⁵⁶ V tomto případě to byl patrně chomutovský měšťan vlastníci dům na předměstí. V celém znění vypadá zmínka takto: „*Nikell Schlosß hat gekauft ein hawß widder Caspar von Ureß das gelegen ist in der Unttern vorstadt obwendig Hans Smiden – und der genante Caspar hat sich mit allen seinen erben unnd nachkomlingen des genczlichen vorczigen, furpaß ewiglich darrin nicht czu halden, unnd ein rechte erbwer gethann.*“⁵⁷ O totožnosti vsi „Ureß“ s Orasínem nebyla dosud vedena žádná diskuse, jejich ztotožnění proto není jisté. V chomutovské kronice totiž není uvedena žádná (pozdně) středověká zmínka vztahující se ke sledovaným lokalitám. Poslední středověká zmínka o Orasíně („ves Vrasin“) je v kšaftu (1516) Lorence Glace ze Starého Dvora. Kšaft je zaznamenán v deskách zemských (1542).⁵⁸

Nedostatek nejstarších písemných pramenů ke vsi vedl místní obyvatele k vytvoření pověstí o jejím vzniku. Podle ní byl Orasín založen osadníky z vedlejší vsi Rochowitz (též Rachowicz, Hrachovec), jež byla opuštěna důsledkem častých nepřátelských útoků.⁵⁹ Ne náhodou je Hrachovec v Lorencově kšaftu uváděn jako pustá ves.⁶⁰ Tato ves nebyla nikdy obnovena a lze vyvodit, že velká část obyvatel přesídlila do okolních vsí, nejčastěji do sousedního Orasína a nedaleké Boleboře. Někdejší vsí protékal potok, na prvním vojenském mapování označen jako „Pfarr Bach“ (dnes bezejmenná vodoteč vtékající do Bíliny). Někdejší existenci Hrachovce připomíná pomístní jméno „Rachowitz Weg“, uvedené v indikační skice stabilního katastru. Není to však pojmenování místní komunikace, nýbrž oblasti, kterou kdysi hrachovecká cesta procházela. Zdá se, že tato tehdejší cesta byla orientována směrem východ–západ od Hrachovce a mířila jak na jih, jihozápad (Najňštejn, Blatno, Květnov), tak na sever ke Staré bolebořské cestě. Cesta směřující na sever mohla být po jistou dobu důležitou spojovací tepnou nejen v rámci dominia, ale také při obchodu s Míšeňskem (vzpomeňme na clo ze sousedního Orasína). Pro srovnání je třeba dodat, že v okolí Mezihoří takto výrazné úvozové cesty nejsou. Výjimkou je několik reliktvů s mělčím dnem. Tyto cesty ovšem vznikaly až v průběhu raného novověku v souvislosti se vznikem Mezihoří (něm. Gersdorf). V důsledku toho lze usoudit, že v nivě říčky Bíliny neexistovala vrcholně středověká komunikace, která by spojovala Orasín a Zákoutí cestou přes Mezihoří. Reálnější se jeví spojení hrachoveckou cestou⁶¹ pod Mezihořským vrchem (k dnešní zelené turistické značce).⁶² Odtamtud lze pokračovat jak do Zákoutí, tak na Starou bolebořskou cestu, která je jednou z klíčových středověkých komunikací nad Jirkovem vůbec a byla logickou spojnicí s Míšeňským

markrabstvím přes Rūbenau, přes katastr vsi Kalek, která v té době ještě nespátřila světlo světa.

Orasín byl budován jako lesní lánová ves podtypu lesní návěsní ves, pro niž je typický kruhový půdorys (není to však okrouhlice). Pro středověké usedlosti byl u takovéto návsi charakteristický podkovovitý nebo čtvercový půdorys.⁶³ Tyto tvary nejsou z nejstarších katastrálních map (pro Orasín) již patrné, což je dáno nepochybně genezí půdorysů během dalších staletí. Charakteristika plužin těchto typů osad se již shoduje. V Orasíně se lány sbíhají do vsi ve formě klínových záhumenic (též označovaných jako radiální plužiny). Usedlosti jsou od sebe poměrně vzdáleny. Volná prostranství mezi nimi vyplňují zahrady nebo trávníky, které v Orasíně přecházejí v pastviny.

Cesty se do Orasína sbíhají ze všech stran, jen ne ze severu, kde zůstal prostor pro důležitější zemědělské plochy. Ves se koncentruje při jižním okraji katastru. Plužiny od ní směřovaly pouze k severu a navíc nenavazují přímo na usedlosti, což je dáno konkrétně dvěma faktory: Zprvde svažitostí terénu a zadruhé tím, že parcely přiléhající k domům byly využívány nikoli k zemědělství, ale k pastvě. Podobně byly využity velké plochy v severovýchodní části katastru, severně od zaniklé vsi Hrachovce. Ne všechny plužiny tvořily kompaktní celek, v západní části katastru měly i rozptýlenou podobu. Tyto plužiny, většinou blokových nebo nepravidelně traťových tvarů, vznikly zřejmě až druhotně v průběhu raného novověku, kdy byla zcela změněna tvář hospodářských parcel náležících dříve převážně Hrachovci (ten mohl mít plužinu zcela jiného charakteru).⁶⁴ Bývalé druhotně vzniklé tratě nesou pomístní jméno „Walter Teich“, což ukazuje na existenci rybníka v místě, kde bylo později obděláváno pole. Z indikačních skic⁶⁵ je navíc zjevné, že v průběhu staletí ustalo hospodářské využívání této severní části katastru, tratě již nesahaly až ke konci katastru a plochy nemalého rozsahu byly zalesněny nebo zatrávněny. Důvodem mohla být nízká zemědělská produkce na těchto půdách, případně ve vsi přestalo zemědělství hrát důležitou roli a menší rozsah plužin relativně postačil. Obecnou tendencí v horských oblastech bylo však spíše zemědělskou půdu rozšiřovat na úkor lesa. Tento trend však neplatí pro celý středověk a v průběhu staletí se mohl měnit. Zemědělské plochy byly eliminovány, ovšem za předpokladu, že bylo zavedeno trojpolí. Tereziánský katastr uvádí pro Orasín stupeň půdní bonity č. 8, v rámci této kvalitativní kategorizace ten nejhorší, pro zkoumanou horskou oblast však typický. Stupeň č. 8 mají také okolní vsi Boleboř, Jindřišská, Mezihoří a Zákoutí.⁶⁶

Lesní lánové vsi byly zakládány až v průběhu vrcholné kolonizace a během mladšího středověku. Rozbor plužiny a půdorys návsi tomu také odpovídají. Z pohledu toponomastiky byl Orasín prvotně osadou Slovanů. Neznamená to však, že byla založena v raném středověku. V případě Orasína to nepochybně byla kolonizace vrcholná, byť důležitou osídlovací roli sehrálo domácí české obyvatelstvo, které následně osadu obydlelo. Ostatně se zdá, že ves Hrachovec (Rachowicz) měla dle svého jména také české osadníky.

Původní název vsi Orasín byl v podobě slovanského „Worasin“, vzniklého podle K. Helleringa ze slova „Wrasen“ (příp. „Wrausen“), což znamená louka (Wiesen). Z pojmu „Wrasen“ se později vydělilo „Rasen“ a „Wasen“, což jsou dle J. Janka slova totožná.⁶⁷ Český pojem „ras“, případně pohodný nebo drnomistr (něm. Schinder, Wasenmeister, Rasenmeister), však nemá s tímto místním jménem podle K. Helleringa co do činění.⁶⁸ Tento názor naopak nesdílel K. Rösler, když s menší nejistotou, ale přece ve své studii odvodil osobní jméno Orasa od slovesa „rasiti“ (něm. schinden) a podstatného jména „ras“ (něm. Schinder).⁶⁹ A. Profous tato možná odvození vůbec neuvádí. Podle jeho názoru mohlo jméno Orasín vzniknout zprvčejší příponou „-ín“ z osobního jména Orasa (tuto tezi přijal Profous zřejmě od Röslera, naopak neuvádí ji Hellering), což by původně vyjadřovalo přivlastňovací přídavné jméno Orasův (od toho pak např. Orasův dvůr).

Druhou možností je dle Profouse založení vsi z Orasic, pod jehož významem se skrývá „ves lidí Orasových“ (z os. jm. Oras doloženého v listině z roku 1195/1197).⁷⁰ V takovém případě vzniklo místní jméno Orasín analogicky podle jmen zakončených na „-ín“ (Křešín, Slavětín u Orasic) za účelem rozlišení od Orasic.⁷¹ Jméno Oras nápadně Profousovi připomíná srbochorvatské „oras“ (někdy použito právě také pro jméno), což by v češtině znamenalo ořech. Z toho vyvozuje, že ves Orasice je pojmenována podle Orasa, Srbochorvata, který se do Čech snad přistěhoval. Tato teze se zdála velice nepravděpodobná již J. Spalovi (1952), ovšem zůstáváme bez patřičných argumentů.⁷² Znamená-li „oras“ skutečně ořech, je možné, že název vsi odkazoval na pěstování ořechů, které mohly být prodávány na chomutovském trhu. Antonín Elsenwanger vepsal do svého mapového díla „Saaze Kreis und Egerische Gebiet“ (asi 1794) zajímavé poznámky k některým lokalitám, např. v Chomutově prý rostou nejlepší ořechy („Commoda, Crescunt hic opt. nuces“).⁷³ Ani toto však není pádný argument pro pojmenování Orasína podle pěstování ořechů. Ořechy byly sice ve střední Evropě pěstovány již od raného středověku, jsou však náročné na klimatické podmínky a potřebují půdu s vysokým obsahem humusu. Tyto předpoklady Orasín jistě nesplňoval a nesplňuje dodnes. Pro pěstování ořechů byla nepochybně vhodná spíše níže položená oblast Chomutova, případně jeho okolí.

Všechna etymologická vysvětlení nelze nikterak vyvrátit. Málo pravděpodobné se zdá výše naznačené odvození pomístního jména Orasín od dnes již zaniklého řemesla, respektive zvláštní živnosti nazývané pohodnictví. Tuto práci vykonával tzv. pohodný neboli antoušek, někdy znám též jako drnomistr, jindy pejorativněji ras⁷⁴. Slovo „ras“ je však doloženo až v 16. století.⁷⁵ Z toho důvodu je nepravděpodobné, že by byl Orasín odvozen od tohoto slova. Není to však zcela vyloučeno, neboť ve středověku bylo českému obyvatelstvu německé slovo „Rasen“ jistě známo, tudíž mohlo zdomácnět, a teprve v 16. století bylo přetřansformováno v podobu „ras“.

Toto řemeslo vzniklo nepochybně již ve středověku, nikoli až v 16. století. V „Naši řeči“ je v roce 1923 psáno, že „pohodný musí hleděti k odvádění krve a kalů z mrch, k čemuž se hodí drný“.⁷⁶ Řemeslo

pohodného etymologicky vychází z jeho praxe vykonávané v místě, které je pro tento účel pohodné, pohodlné, či spíše, že ras usiluje svojí službou o pohodlí prospěšné obci.⁷⁷ Úkolem pohodného bylo odchytávat toulající se zvířata, zejm. psy a kočky, též likvidovat jejich mršiny (doslova zakopávat je pod drn, odtud drnomistr), případně je utrácet pro případ nebezpečí roznášení různých nemocí. Rasové (rasici, něm. „Abdecker“) byli považováni za podivíny, lidi nečisté, zkratka za ty, jimiž společnost opovrhovala, tudíž stáli na jejím okraji. Jejich obydlí (rasovny) byla zpravidla situována na odlehlých místech, v delší vzdálenosti od města, čemuž by lokalita Orasína vyhovovala.⁷⁸

Navzdory této téměř dokonalé konstrukci o původu pomístního jména Orasín se zdá věrohodnější střídmější teze, která odvozuje název vsi od svého lokátora, jakéhosi Orasa. Odvození názvu lokality od osobního jména (snad lokátora) je akceptováno také u sousední Boleboře. Doklady o existenci vsi Orasína pocházejí bohužel až z období, ve kterém docházelo k zesílenému poněmčení tamějšího obyvatelstva. Samohláska „-i-“ ve druhé slabice názvu vsi (Wrasin, Vrasin, Oriczen, příp. novověké Worasyn, Vrysen, Uhrisen, Uhrissen) zastupuje neurčitou hlásku „-ə-“ v nepřízvučné slabice, která je typická pro saské nářečí.⁷⁹ V závěru nelze nic s určitostí říci. Etymologická interpretace vzniku názvu Orasína je složitá a k rozřešení chybějící základní fakta.

Sommerova topografie uvádí v Orasíně 42 domů, které obývalo 236 usedlíků.⁸⁰ Schaller uvádí pro předchozí období pouze o jeden dům méně.⁸¹ Žádné další bližší informace k Orasínu bohužel vyslovit nelze. Další poznatky by mohlo přinést nahlédnutí do středověkých poměrů ve vsi prostřednictvím raně novověkých pramenů. Jejich studium však není předmětem této práce.

Pyšná

Pyšná se nachází 5 km severně od Jirkova a leží v nadmořské výšce 655 m. Okolními vrchy je sídelní lokalita dobře chráněna, tudíž tamější klima bývá zpravidla příjemné i při větrném počasí.⁸² Pyšná je známa pod německým názvem jako Stolzenhan, lidově běžně vyslovována jako [štuldsehnhä].⁸³ Základem místního jména může být středohornoněmecký výraz „hagen“, v dnešní němčině znám právě jako „Hain“. Někdy se však ve slovnících „hagen“ překládá do současné němčiny jako „Dornbusch“ (trní), ve smyslu lesního křovinného porostu.⁸⁴ Slovo „-han“ může být zároveň odvozeno ze středohornoněmeckého „heim“, příp. „hein“, což znamená dům (Haus) ve smyslu vesnice (Dorf). Rösler se domnívá, že první část místního jména, „stolz“, znamená „příkrý“ nebo „strmý“ (steil). V dialektu je pro tento termín užíváno označení „stolzen Dach“. Pyšná skutečně leží ve svažitém terénu a je nejpříkřeji situovanou vsí v celém dominiu (podobně svažitý terén má také Zákoutí). Hellering naproti tomu uvažuje, že Pyšná mohla být hájem Stolzenů („hag, hain, han der Stolzen“), jakéhosi vznešeného měšťanského rodu, o němž však více neříká. V takovém

případě by Pyšná získala své původní označení podle rodového jména.⁸⁵ Pro doložení této teze však postrádáme veškeré opory.

Žádná česká forma místního jména Stolzenhan se dlouho nevykytovala. Název Pyšná je moderní a vznikl až v roce 1952. Při rozboru místního jména nebral Rösler vůbec v úvahu, že první část místního jména (stolz-) může pocházet ze slova hrdý nebo pyšný (stolz), což právě dalo vzniknout českému ekvivalentu. Profous už s takovouto možností počítá: „V druhém členu... MJ. (místního jména) je slovo „Hain“ – háj a v prvním členu stř. adj. „stolz“ – zpupný, nádherný, překrásný“,⁸⁶ což jsou de facto synonyma slova pyšný. Z dnešního pohledu se pochopitelně jeví příhodnější verze Profousova. Vzhledem k terénní situaci vsi a jejího okolí by bylo výstižnější, kdyby se ves jmenovala Strmá.

Stejně jako o Jindřišské, také o Pyšné existují pouze dvě středověké zmínky, navíc z těchž pramenů definujících majetky držitele. V prodejní listině Oty z Bergova, z níž poprvé vyplývá, že ves náleží k hradu Nový Žeberk, byla Pyšná (spolu dalšími lokalitami panství) prodána spolu se svými platy z cla („... Stolczenhain zins mit zollen“). Na chybný překlad v Haasově edici jsme již upozornili: Nebyly to, stejně jako v dalších případech, kostelní platy. Pramen z roku 1382 jednoznačně vypovídá, že v Pyšné muselo být odváděno clo, což se nemohlo obejít bez existence celnice v tomto místě. Stichova mapa Čech (1676), která vyznačuje celní místa v zemi, nemá Pyšnou vůbec zakreslenou, avšak novověká situace nemusí vždy nutně nereflektovat stav platný pro starší období.

Nález středověké keramiky na středověkých cestách není samozřejmostí. Na středověké komunikaci spojující Pyšnou s Malým Hájem, odkud vedla cesta dále na Brandov, se však právě takovýto objev podařil. Když E. Černá na jaře roku 1992 prováděla rekognoskaci krajiny v oblasti mezi Malým Hájem a Jirkovem, nalezla severně od Pyšné (675–710 m n. m) „v blízkosti reliktní středověké komunikace na skrývkách... volně rozptýlené zlomky vrcholně středověké a raně novověké“.⁸⁷ Poslední středověká zmínka k Pyšné je v kšaftu Lorence Glace ze Starého Dvora (1516) odkazujícího většinu majetku v rámci červenohrádeckého panství své dceři Anně, mj. právě „ves Stolczenhan“ (bez podrobnějších informací o ní).⁸⁸

Při pohledu na indikační skicu Pyšné je na první pohled zjevné, že v průběhu geneze vsi existovala dvě návesní prostranství. Z katastrální mapy se může dokonce zdát, že obě návsí fungovaly naráz. Jedna byla soustředěna do horní části vesnice, druhá byla umístěna bezprostředně při jejím vstupu z jihu, směrem od Drmal. Existenci dvou návsí současně lze považovat za velice nepravděpodobnou, protože by nepochybně nastartovala diskontinuitu života na středověké vsi, s níž se v takové podobě obvykle nesetkáváme. Náves zahrnovala ve středověku hned několik aspektů (historické, právní, sídelní, stavební, společenské, sakrální a jiné),⁸⁹ a je proto nelogické uvažovat o dvou návesních prostorech v jedné sídelní jednotce. Nelze však vyloučit, že v průběhu urbánního vývoje Pyšná dvě návsí skutečně měla, ovšem v rozdílných časových etapách.

Uprostřed jižní návsi byl rybník. O jeho středověkém původu lze spekulovat, i když je pravděpodobné, že tam byl již od založení vsi. Jižní náves vznikla patrně až druhotně a ves byla zakládána od severu, z polohy blíže k hradu. Domy jsou orientovány doprostřed návsi a jejich okolí vyplňují zahrady a pastviny, kde se pásli dobytek, který byl před pastvou shromažďován právě na návsi. Z jižní návsi vedlo hned několik cest směřujících většinou do polí nebo lesů. Jižní náves Pyšné spadá do kategorie silniční návěsovky, i když to nemusí být z katastrální mapy 19. století na první pohled zjevné. Je důležité si uvědomit, že výsledná podoba návsi je dána vývojem během několika časových etap (od osídlení na přelomu 13. a 14. století přes období obnovy po husitských válkách a po třicetileté válce až po reformy v 18. a 19. století).⁹⁰ Navíc současná struktura půdorysu vsi (jak je patrné z katastru obce) se dosti liší od situace zaznamenané v polovině 19. století. Existence severní návsi není při návštěvě dnešní Pyšné vůbec patrná. Její existence se však zdá být nepochybná a navíc pravděpodobně vznikla dříve než náves jižní. Osada byla budována spíše od severu, od cest směřujících z hradu Nový Žeberk (vklíněného do údolí) a z Míšeňska. Způsob budování vesnice od severu k jihu, směrem po spádnicí, je logičtější a hlavně z hlediska lépe a snadněji dostupného stavebního materiálu snazší.

Západně od vsi byla nedlouhá záhumenicová plužina o šesti honech. Východně od vsi je možno se setkat pouze s nepravidelně vyměřenou blokovou plužinou o délce jen několik desítek metrů, na kterou navazoval hluboký les výhodný pro těžbu dřeva. Severně od něj stál hrad Nový Žeberk (poloha Zámecký vrch), k němuž Pyšná měla ze všech vsí náležitých k dominiu nejbližší.⁹¹ V jižní části katastru vsi byla plužina stabilizovaná (v podobě záhumenicové pásové plužiny). Během výzkumu hradu pod vedením Tomáše Durdíka objevil známý regionální zájemce o archeologii Petr Pietsch (dnes Plachý) z Kundratic výrazné stopy po zaniklé středověké vesnici nacházející se několik metrů severozápadně od hradu, což opravňuje k úvaze o existenci podhradí. Nelze vyloučit, že to mohou být pozůstatky po staré, původní Pyšné. Případně nezapomínejme, že postrádáme přesné určení polohy vsi Bohuslavice, která také tvořila součást žeberského dominia, ovšem existuje o ní pouze jediná zpráva. V této zaniklé středověké vsi se bohužel uskutečnil jen velmi povšechný povrchový sběr keramiky, a další průzkum již prováděn nebyl.⁹² V poloze této středověké vsi byla o mnoho let později (1994) vystavěna retenční nádrž, čímž bylo původní archeologické naleziště prakticky zdevastováno. Severním směrem od původní vsi se rozprostírá louka zakončená úzkým pásem lesa. V něm se dodnes nacházejí ještě výrazné stopy po někdejší agrární činnosti. Vzorek dochované plužiny není dostatečně reprezentující a patřičně jej nezachytilo ani lidarové snímkování.⁹³ Dle krajinné struktury lze ovšem dobře vyvodit, že to byla záhumenicová lánová plužina.

Dominia v Krušných horách tvořila zpravidla velmi kompaktní celek, jehož hranici tvořily potoky. Žeberské dominium mělo charakter újezdu, ačkoli v pramenech není takováto charakteristika uvedena. Není vyloučeno, že do jeho prostoru mohlo být za účelem sídelních aktivit pronikáno ještě před nástupem „středověké transformace“, která nabírala konkrétních rysů ve druhé polovině 13. století. Toponomastika napovídá, že některé vsi v horách mohly mít slovanský původ. Ten ovšem nelze nikterak vyčíst z jejich půdorysného uspořádání ani ze struktury plužiny. Stejně jako u některých dalších dominií v Krušných horách (Hasištejn, Rýzmburk, Kyšperk) také žeberské dominium tvořilo součást manské lenní soustavy upevněné v Čechách za posledních Přemyslovců a definitivně zdomácněné za Jana Lucemburského. Pro tyto administrativní struktury nebyly typické pouze hrady, nýbrž také sídla drobné šlechty (manů) v podobě tvrzí.

Nic nenaznačuje, že by sídelní aktivity vedené Albertem ze Žeberka překročily hřeben směrem do Míšeňského markrabství, jako tomu bylo v případě expanze Rýzmburků (Hrabišiců). Načetínský potok a Svídnice nejspíše již v průběhu vrcholného středověku vymezovaly česko-míšeňskou hranici, v jejímž prostoru se uskutečňovaly poměrně čilé mimosídelní aktivity sklářů nebo uhlířů.

Právě nejvýznamnější zdroj informací o osídlení přinesla analýza extravilánu a intravilánu horských vsí, zpracovaná nejen z mapových podkladů, ale především prospekci a poznáváním terénu. V něm si autor vyjasnil strukturální uspořádání a vzdálenosti vsí. Rekognoskace původní topografické sítě dala dobře tušit čilý vzájemný kontakt sídelních jednotek, které měly jak hospodářský, tak sociální ráz. Sídelní struktura se držela pevných vzorů, které přišly přes Krušnohoří. První lesní lánové vsi jsou doloženy již pro druhou polovinu 12. století na saské straně Krušných hor, především v okolí Freibergu. Na starém sídelním území se uplatnila především tratová plužina, která překryla původní blokovou.

V horách lze vyzorovat v zásadě dva typy uspořádání sídel, jež od sebe dělí jistá časová etapa. Tím prvním typem je shlukový, až návesní půdorys a zároveň tato dispozice automaticky generovala radiální uspořádání záhumenic (Orasín, Boleboř, Jindřišská). Jako mladší a zároveň progresivnější typ sídelně-agrárního uspořádání se ukázaly být lesní lánové vsi s lineárním uspořádáním půdorysu zástavby, disponující záhumenicovou plužinou organizovanou do dlouhých pásů (Bernov, Pyšná a v podhůří Kundratic). Stále je však třeba mít na vědomí, že výsledky toponomastických a strukturálních analýz sídel nemohou garantovat spolehlivou interpretaci geneze těchto lokalit.

Krušné hory jsou v průběhu poslední let územím, na něž odborníci upírají pohled stále častěji. S nimi přicházejí i nové metody průzkumu, zapojující nové technologie, jichž dokáže využít především archeologie. Klasický historicko-geografický výzkum sice nepřestává hrát primární roli, jeho výsledky však mohou být významně upřesněny

právě pomocí nových metod (laserové snímkování země, satelitní snímkování, užití dronů, 3D modely, magnetometrická měření, půdní geochemie). Naopak archivy již nám příliš nového historického svědectví pro období středověku nepřinesou.

Výzvu shledávám ve studiu saského práva a jeho aplikace do městského prostředí a do prostředí příměstských lokalit (tzv. vikpildní právo). Výrazné rezervy má ještě stále poznávání období počátku raného novověku, kde je třeba s výzkumem pokračovat, protože může přispět k vyjasnění dalších procesů sídelních aktivit. Do komplexního sídelního výzkumu je vždy zapojena celá řada oborů se svými profesionály. Zájmová území nejsou vybírána nahodile a výzkumy jsou podmíněny silnými finančními zdroji. Na všechny lokality jednoduše (prozatím) nejsou čas a prostředky, zároveň nezapomínejme, že cílem jsou především montánní lokality. Po několikafázových výzkumech na hornickém sídlišti Kremsiger (Přísečnice, zkoumá Kryštof Derner) a v zaniklé středověké vsi Spindelbach (Výsluní, zkoumá Tomáš Klír) má být v současné době výzkum soustředěn do lokalit Krupky a Cínovce. Z tohoto pohledu stojí další možné výzkumy na pojednávaném území, žeberském dominiu, na okraji zájmu, byť i na něm se vyskytují lokality, kde by bylo archeologického výzkumu zapotřebí (např. lokality v národní přírodní rezervaci Jezerka – neznámé hrady; stopa po zaniklé středověké vsi nedaleko zámku Jezeří; rovněž ZSO Hrachovec).

Na závěr bych rád zdůraznil, že Krušným horám je třeba rozumět jako celku i přes to, že je dělí hranice mezi dvěma státy. Proto je velmi zajímavé hledat společné vazby mezi lokalitami, ale zároveň i to, co je rozděluje. Věřím, že nám budoucí objevy v této oblasti odhalí překvapivá, doposud skrytá svědectví o životě v popsanych lokalitách v období středověku.

Siedlungsgeschichtliche Sonden in die ältesten Erzgebirgsdörfer. Das Erbe Alberts von Seeberg

Der Beitrag befasst sich mit Lokalitäten auf dem Dominium des Albert von Seeberg, der seine Güter, zu denen auch einige Bergdörfer gehörten, im Mittleren Erzgebirge ausgebaut hat. Im Rahmen dieses Beitrags wurden nur Siedlungslokalitäten in den Bergen betrachtet. Die Beschaffung eingehenderer Informationen über Seebergs Kolonisationstätigkeit im Rahmen seines Dominiums aus schriftlichen Quellen ist allerdings praktisch unmöglich, weil als relevanter Anhaltspunkt für eine retrospektive Interpretation erst die Verkaufsurkunde des Dominiums aus dem Jahr 1382 vorliegt, die über sechzig Jahre nach Alberts Tod entstanden ist. In jenem Jahr 1382 hat Otto von Bergau das Seeberger Besitztum an den Breslauer Hauptmann Thimo von Colditz veräußert und erst ab diesem Moment lag eine komplette Auflistung aller dazu gehörenden Lokalitäten vor. In dem Beitrag machen wir den Versuch, sorgfältig die siedlungsgeschichtliche Entwicklung der in den Bergen liegenden Dörfer zu analysieren. Nichts spricht dafür, dass diese Siedlungstätigkeit unter Albert von Seeberg den Gebirgskamm in Richtung der Markgrafschaft Meißen überschritten hätte, wie dem im Fall der Riesenburger Expansion war.

Gerade als bedeutendste Informationsquelle erwies sich die Analyse von Siedlungs- und Flurformen der Bergdörfer, die nicht nur auf der Grundlage von Kartenmaterial, sondern vor allem durch Prospektion und Gelände-Rekognoszierung entstanden sind, bei der ich mir strukturelle Anordnungen und Entfernungen klarmachen konnte. Auf dem alten Siedlungsgebiet war vor allem die Gewinnflur üblich, welche die ursprüngliche Blockflurgliederung überlagert hat. In den Bergen sind im Grunde zwei Siedlungstypen zu beobachten, die um eine Zeitetappe auseinander liegen. Der erste Typ ist der haufen- bis angerdorfartige Grundriss; diese Disposition hat automatisch eine radiale Anordnung der Streifenfluren generiert. Als jüngere und gleichzeitig progressivere Agrarsiedlungsanordnung erwiesen sich die Waldhufendörfer mit einem linear ausgerichteten Bebauungsgrundriss, die Langstreifenfluren aufwiesen.

¹ Úvahy o zařazení montánního regionu Krušné hory do UNESCO byly před-mětem mnoha zpráv. Aktuálně Jakub JELEN – Pavel CHROMÝ, *Krušnohoří jako součást světového dědictví UNESCO?*, *Geografické rozhledy* 27, 2017/2018, č. 5, s. 30–33.

² Jan KLAPŠTĚ, *Topographie der frühmittelalterlichen Besiedlung in der Gegend von Most (Nordwestböhmen)*, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 32, 1988, s. 35–79; Zdeněk VÁŇA, *Bílina a staré Bělsko*, Památky archeologické 68, 1977, s. 394–432.

³ Tomáš DURDÍK: *Povrchový průzkum zaniklého hradu neznámého jména u Albrechtic*, Ústecký sborník historický 1983, Ústí nad Labem 1984, 31–44.

⁴ K jeho osobnosti podrobně již Karl BEER, *Albert von Seeberg. Eine Gestalt aus dem Kolonisationszeitalter des Sudetenlandes*, *Bohemia*, Die Jahrbücher des Collegium Carolinum 4, 1963, s. 150–172.

⁵ T. DURDÍK, *Jezeří, hrad Starý Žeberk, o. Albrechtice*, Výzkumy v Čechách 1972, Praha 1975, s. 67–68. TÝŽ, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 517–518; Jiří ČERMÁK, *Starý Žeberk, Nový Žeberk a Červený Hrádek*, in: Mostecko-Litvínovsko – regionální studie I, Most 1962, s. 11–15.

⁶ V genealogii pánů z Bergova jsou nejasnosti. Kvůli kumulaci jména Ota lze urozené pány snadno zaměnit. Zcela jasná proto není ani situace ohledně dědictví žeberského majetku. Zdá se, že po smrti Oty ml. (*1356) přešel majetek na Alberta z Bergova, což nejspíše nebyl jeho syn, nýbrž synovec (syn jeho bratra, Oty st. z Bergova). Albertův syn, Ota III. z Bergova (*1415), byl právě prodejcem žeberského panství Těmovi z Koldic v r. 1382. K rodu pánů z Bergova existuje dosud jedna přehledová studie: Hans GROSSKOPF, *Die Herren Von Lobdeburg bei Jena. Ein thüringisch-osterländisches Dynastengeschlecht vom 12. bis zum 15. Jahrhundert*. Neustadt/Orla 1929. Dosavadní poznatky pro pozdní středověk aktualizoval Tobiáš JIRSÍK, *Páni z Koldic a páni z Bergova na českém královském dvoře v 15. století*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ústav českých dějin, Praha 2018, nepublikovaná diplomová práce.

⁷ *Archiv Koruny české* 5, Antonín Haas (ed.), Praha 1947, č. 20, s. 15. „Petl z Gablence by mohl být Petl z Jablonce na Janově a na Jiřetíně, klient pánů z Rýzmburka a purkrabí na hradě Bečově (nad Teplou). K jeho osobě T. VELIMSKÝ, *Hrabišci*, Praha 2002, s. 239. Podle pramene *Stadtbuch von Brůx, bis zum 1526*, Ludwig Schlesinger (ed.), Prag 1876 č. 126–127, s. 56–58. Pravděpodobně to však není lokalita Jablonce nedaleko Bíliny (ani jiná lokalita u nás v České republice). Srov. Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny II*, Praha 1949, s. 88–89. Soudím, že v případě Gablenců to byl zdomácnělý míšeňský rod pocházející z Gablencu u Saské Kamenice (Chemnitz). Od r. 1900 je obec součástí uvedeného města. V r. 1490 byla tato ves zaznamenána v podobě „czu der Gabelencze“, v r. 1504 jako „Gabelentz“. K tomu http://hov.isgv.de/Gablencz_%282%29, přístup 3. 10. 2010.

⁸ *Archiv Koruny české* 5, č. 21, s. 16.

⁹ Zdena BINTEROVÁ, *Od Kalku po Boleboř a Blatno*, Chomutov 2000, s. 121.

¹⁰ Josef LORBER, *Zeměpisná vlastní jména Chomutovska a Kadaňska*, Chomutov 1994, s. 196.

¹¹ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch Dargestellt* XIV, Prag 1846, s. 188.

¹² Martin ŽEMLIČKA, *Rekonoskace středověkých cest v Krušných horách. Sonda na pomezí Chomutovska a Mostecka*, in: Jiří Šmeral a kol., *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*, Brno 2012, s. 88–99.

¹³ Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, *Archiv památkové dokumentace, složka Zákoutí*.

¹⁴ V konfirmačních knihách nebylo běžnou praxí uvádět zasvěcení určitého kostela. K problematice patronicíní Z. BOHÁČ, *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*, *Československý časopis historický* 21, 1973, s. 369–388.

¹⁵ *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesium III–IV, 1373–1390*, ed. Josef Emler, Pragae 1879, s. 100.

¹⁶ *Archiv Koruny české* 5, č. 20, s. 15.

¹⁷ *Registra Decimarum Papalium čili Registra desátků papežských z diecezí*

- pražské, ed. Václav Vladivoj Tomek, Praha 1873, s. 69.
- ¹⁸ *Libri confirmationum* VII, s. 50–51.
- ¹⁹ Národní archiv Praha, *Desky zemské* 11, K 15.
- ²⁰ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen* XIV, s. 188.
- ²¹ *Tereziánský katastr* II, Rustikál (kraje K–Ž), ed. Aleš Chalupa a kol., Praha 1966, s. 374.
- ²² A. PROFOUS, *Místní jména v Čechách* I, Praha 1954, s. 62–63.
- ²³ Karl RÖSLER, *Die Ortsnamen*, Heimatkunde des Bezirkes Komotau. Band: Volkskunde, Komotau 1929, s. 35.
- ²⁴ Tohoto názvu si již všiml TÝŽ, cit. d., s. 35.
- ²⁵ K. RÖSLER, *Die Ortsnamen*, s. 35.
- ²⁶ Srov. Karel MEDER, *Die Flurnamen*. Heimatkunde des Bezirkes Komotau 3/2, Komotau 1935, s. 24.
- ²⁷ K. RÖSLER, *Die Ortsnamen*, s. 36.
- ²⁸ *Müllerova mapa Čech*, mapový list č. 7. Prostřednictvím <http://oldmaps.geolab.cz/>, přístup 3. 9. 2018.
- ²⁹ Z. BINTEROVÁ, *Od Kalku*, s. 121–122.
- ³⁰ Lokalizace původní návsi: 50°32'50.26"S, 13°21'7.55"V.
- ³¹ Romana VAŠEČKOVÁ, *Hmotná kultura obyvatel Krušných hor I.*, Památky, příroda, život 35, 2003, č. 2, s. 11.
- ³² *Registra Decimarum Papalium*, s. 69.
- ³³ Tamtéž, s. 69. Rozsahem stanoveného církevního desátku se naposledy podrobně zabýval Vojtěch VANĚK, *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*, Český časopis historický 100, 2002, č. 3, s. 497–527.
- ³⁴ *Libri confirmationum* VII, 1410–1419, ed. J. Emler, Pragae 1886, s. 50–51.
- ³⁵ T. VELÍMSKÝ, *Mikulášské zasvěcení kostelů a počátky trhových sídlišť a měst v Čechách*, Mediaevalia historica Bohemica 6, 1999, s. 9–13.
- ³⁶ *Libri confirmationum* V/1–3, 1390, 1391–92, 1393–99, ed. Franciscus Antonius Tingl, Pragae 1865–1866, s. 124.
- ³⁷ *Libri confirmationum* VI, 1399–1410, ed. J. Emler, Pragae 1883, s. 150. Ve zkrácené podobě též *Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526*, ed. Ludwig Schlesinger, Prag 1892, č. 285, s. 128.
- ³⁸ Tyto změny jsem se podrobněji snažil sledovat ve studii M. ŽEMLIČKA, *Středověký Jirkov ve výpovědi jeho nejstarších pramenů. Pokus o jejich definitivní interpretaci*, Časopis Společnosti přátel starožitností 124, 2016, č. 4, s. 193–214.
- ³⁹ K tomu František KAVKA, *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, Český časopis historický 88, 1990, č. 3, s. 225–251. K této vlastnickým vztahům nejnověji Jan ZELENKA, *Beneficium et feudum. Proměna a podoby lenního institutu*, Praha 2016. S přesahem do raného novověku Markéta NOVOTNÁ, *Lenní institut na statcích českého krále v období středověku a v raném novověku*, *Paginae historiae* : sborník Národního archivu, Praha 2011, s. 273–276.
- ⁴⁰ Nejlépe, i když v omezených podmínkách, byly v této oblasti zpracovány manské tvrze v okolí Komořanského jezera (výzkumy T. Durdíka a T. Velímského).
- ⁴¹ Národní archiv Praha, *Desky zemské* 141, K 17. Rozvoj ve vsi – a s tím spojené stavební úpravy ploch – byl spolej v padesátých letech minulého století zejména s přestavbou vsi do podoby rekreačního střediska.
- ⁴² Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Archiv terénní dokumentace, složka Boleboř, č. j. 650I/72.
- ⁴³ *Urkundenbuch der Stadt Saaz...*, č. 164, s. 67.
- ⁴⁴ Národní archiv Praha, *Desky zemské* větš 3, fol. L 25v–28v.
- ⁴⁵ Vývoj jména a prameny se k němu vztahující sledoval A. PROFOUS, *Místní jména* I, s. 122–123.
- ⁴⁶ Ernst SCHWARZ, *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*, München 1961.
- ⁴⁷ Jan PEŠTA, *Encyklopedie českých vesnic IV. Ústecký kraj*, Praha 2008, s. 97.
- ⁴⁸ K historii Jindřichovy Vsi podrobněji Z. BINTEROVÁ, *Od Kalku*, zejm. 18–19.
- ⁴⁹ A. PROFOUS, *Místní jména* I, s. 587.
- ⁵⁰ Petr RAK, www.nastup.cz, přístup 5. 6. 2010. Seriál Současné obce Chomutovska, heslo Jindřišská. Webová stránka již bohužel neexistuje.
- ⁵¹ K. RÖSLER, *Die Ortsnamen*, s. 46.
- ⁵² Národní archiv Praha, *Desky zemské* větš 3, L 26. Na Lorencův kšaft nově upozornil a zároveň jej pečlivě interpretoval Robert ŠIMÚNEK, *Jirkov – „rezidenční“ město Glaců ze Starého Dvora*, in: Comotovia 2009. Sborník příspěvků z konference věnované 200. výročí regionálních vojenských akcí napoleonských válek (1809–2009), Petr RAK (ed.), Chomutov 2010, s. 49–72. Příspěvek obsahuje také edici Lorencova kšaftu.

⁵³ K urbáninnému vývoji vsi a lidové architektuře podrobněji J. PEŠTA, *Encyklopedie IV.*, s. 98. Srov. http://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici/ZAT/ZAT378018420/ZAT378018420_index.html, přístup 1. 9. 2018.

⁵⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, XIV, Praha 1923, ze Státního archivu vídeňského. Online: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/1236/charter>, přístup 30. 8. 2018.

⁵⁵ M. ŽEMLIČKA, *Rekognoskace středověkých cest*, s. 88–99.

⁵⁶ *Der Komotauer Stadtbuch 1466–1620*, Rudolf Wenisch (ed.), č. 46, s. 4. Chomutovská městská kniha 1466–1620, Státní okresní archiv v Chomutově se sídlem v Kadani, fond AMCh, karton č. 553, sign. F-00179/b (kartáčový otisk edice pořízené dr. Rudolfem Wenischem v letech 1924–1930). S touto vlastní edicí pracoval Wenisch i nadále, když dohledával dosud nepublikované nejstarší zmínky ke vsím. Viz R. WENISCH, *Zur Neuedition der Komotauer Bezirkskunde. I. Vorschläge und Ergänzungen zur Abfassung der ortsgeschichten*, Unsere Heimat, 1. Jahrgang, Folge 7, 1926, s. 148.

⁵⁷ *Der Komotauer Stadtbuch 1466–1620*, s. 4.

⁵⁸ Národní archiv Praha, *Desky zemské větší 3*, L 25.

⁵⁹ <http://www.bolebor.cz/historie/bolebor/historie-predvalecne-doby/>, přístup 2. 8. 2018.

⁶⁰ Národní archiv Praha, *Desky zemské větší 3*, L 25.

⁶¹ Rekognoskace trasy Zákoutí – Mezihoří – Orasín (Hrachovec) se uskutečnila 4. 8. 2010.

⁶² Je nutno upozornit, že Mezihořský vrch se nenachází přímo u Mezihoří.

⁶³ Ervín ČERNÝ, *Zaniklé středověké osady*, s. 57.

⁶⁴ T. VELÍMSKÝ, *K počátkům středověkého osídlení v povodí horního toku řeky Blílny*, Ústecký sborník historický, č. 1–2, 2015, Ústí nad Labem 2015, s. 34, a Jiří Crkal (na základě povrchového výzkumu s cílem zjistit lokalizaci zaniklé středověké osady /dále ZSO/ Hrachovec, Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech; závěry mé osobní prospekce z r. 2009 byly spíše jen hrubou domněnkou, na lokalitu jsem se vícekrát nevracel) si povšiml, že plůžina Mezihoří se táhne k hranicím katastrů oběma smě-

ry, což pro období středověku je poměrně atypické. Lze uvažovat, že dochovaná plůžina mohla patřit právě vsi Hrachovci a v raném novověku ji adoptovala nově vzniklá ves Gersdorf. Nutno dodat, že z lidarových snímků nejsou žádné stopy po starých plůžinách rozpoznatelné, což by bylo za ideálních podmínek možné, kdyby krajinu nepostihly necitelné změny zahalené v ideologických hávech v době komunismu (kolektivizace). Historickou krajinu na jedné ze ZSO v Krušných horách interpretovali pomocí LIDARu Jan HORÁK – Tomáš KLÍR, *Pedogenesis, Pedochemistry and the Functional Structure of the Waldhufendorf Field System of the Deserted Medieval Village Spindelbach, the Czech Republic*, INSA VIII, n. 1, 2017, s. 43–57.

⁶⁵ https://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici/ZAT/ZAT378018420/ZAT378018420_index.html, přístup 12. 9. 2018.

⁶⁶ *Tereziánský katastr II*, s. 374.

⁶⁷ Karl HELLERING, *Ortsnamen des Bezirkes Komotau und seiner nächsten Umgebung*, Unsere Heimat. Beilage zum „Gemeinde-Amtsblatt für die Stadt Komotau“, 9. Jahrgang, Folge 11/12, 1935, s. 85; srov. heslo „drnomistr“, Naše řeč, roč. 7, č. 3, 1923. Prostřednictvím <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1972>, 26. 5. 2010. Dále jen odkaz na webové stránky.

⁶⁸ K. HELLERING, *Ortsnamen des Bezirkes Komotau*, s. 85. V této studii též hledána analogie německého názvu „Uhrissen“ v dalších evropských městech začínajících na písmena „Ur-“, jež často tvoří prefix slova.

⁶⁹ K. RÖSLER, *Die Ortsnamen*, s. 94.

⁷⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, 805–1197, ed. Gustav Friedrich, Pragae 1904–1907, č. 356, s. 323.

⁷¹ A. PROFOUS, *Místní jména III*, s. 283.

⁷² Jaromír SPAL, *K III. dílu Profousových „Místních jmen v Čechách“*, Naše řeč 36, 1952, č. 5–6. Prostřednictvím <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4294>, 28. 5. 2010.

⁷³ Eva SEMOTANOVÁ, *Atlas zemí Koruny české*, Praha 2002, s. 38, 142–143. Uložení mapy: Mapová sbírka historického ústavu AV ČR, VI/10/A-3955, RI/č. 984.

⁷⁴ Tento výraz je užíván spíše v okolí Třeboně, Jičína a Klatov a není příliš šťastný, neboť zcela nevystihuje náplň onoho povolání.

⁷⁵ <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1972>, 26. 5. 2010.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Toto řemeslo neuvádí ani tak důležitá práce jako Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906, ani Miroslav JANOTKA, *Zapomenutá řemesla: vyprávění o lidech a věcech*, Praha 1984. V beletrii téma nastínil Ivan OLBRACHT, *O zlých samotářích*, Praha 1977, 59–81. Konkrétně je to povídka Rasík a pes. Informace k tomuto řemeslu přinášejí také příručky nebo hospodářské instrukce publikované v první polovině 19. století, např. J. M. ZWICKER, *Der patriotische Forstmann oder Lehr- und Lesebuch des Wissenswürdigsten und Nützlichsten ...*, Prag 1805, 409–411; Phillip Carl BAUR VON EISENECK, *Sammlung sämtlicher Gesetze, Verordnungen, Instructionen, Belehrungen und Entscheidungen...*, Karlsruhe u. Baden, 1830, s. 108, 315–319, 777, 867. K nečestným povoláním ve středověku naposledy Christian LECHNER, *Unerliche Berufe im Mittelalten*. Studienarbeit, e-book, Grin Verlag 2014. K rasíkům s. 14–15; Palla RUDI, *Das Lexikon der untergegangenen Berufe*, Frankfurt am Main 1998. Z filologického pohledu Johann KNOBLOCH, *Tschech. Pohodný ‚Abdecker‘*, Zeitschrift für Slavische Philologie 47, 1987, S. 377–377.

⁷⁹ A. PROFOUS, *Místní jména* III, s. 283.

⁸⁰ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen* XIV, s. 188.

⁸¹ Jaroslava SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VII. Saatter Kreis, Prag – Wien 1787, s. 165.

⁸² K historii vsi obecně Z. BINTEROVÁ, www.nastup.cz, přístup 7. 6. 2010, heslo „Pyšná“.

⁸³ A. PROFOUS, *Místní jména* IV, s. 176. Není od věci připomenout, že prakticky stejný název (Stolezenhain, někdy též Stolzenhan) dostala další ves v Krušných horách nacházející se asi 7 km severovýchodně od Jáchymova, dnes známá jako město Loučná pod Klínovcem.

⁸⁴ Přehledně např. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/woerterbuecher/lexer/wbgui>, heslo „hagen“, přístup 7. 6. 2010. Slov. K. RÖSLER, *Die Ortsnamen*, s. 86.

⁸⁵ K. HELLERLING, *Ortsnamen des Bezirkes Komotau*, Unsere Heimat, 9. Jahrgang, Folge 11/12, 1935, s. 83.

⁸⁶ A. PROFOUS, *Místní jména* IV, s. 176.

⁸⁷ Ústav archeologické památkové péče Most, archiv nálezoových zpráv, složka Pyšná, č. j. 220/95.

⁸⁸ Národní archiv Praha, Desky zemské větší 3, fol. L 25v–28v.

⁸⁹ Václav FROLEC, *Dva světy: Ke genezi středověké návsí*, Archaeologia Historica 17, s. 305; z německé strany k této problematice nejlépe K. BLASCHKE, *Ortsformen*. Atlas zur Geschichte und Landeskunde von Sachsen, Leipzig – Dresden 1998, s. 6–14.

⁹⁰ Na tento problém naposledy upozornil opět J. PEŠTA, *Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech*, Průzkumy památek 2000, č. 2, s. 156.

⁹¹ M. ŽEMLIČKA, *Nový Žeberk s důrazem na reflexi majetkové držby v písemných pramenech*, in: Jana KULJAVCEVA HLAVOVÁ – Oldřich KOTYZA – Milan SÝKORA (eds.), *Hrady českého severozápadu*. Sborník k životnímu jubileu Tomáše Durdíka, Most 2012, s. 305–313.

⁹² S odůvodněním, že těžišť výzkumů leželo v podhůří Krušných hor, kde lokality musely být postoupeny těžbě. Panu Petru Plachému děkuji za pravidelné konzultace týkající se jeho prospektorské práce v terénu na archeologických lokalitách. Dlouhodobě prokazuje, že historickou krajinu má velmi dobře zmapovanou. V posledních letech objevil především areály středověkých skláren. Zároveň zmapoval pozůstatky důlní činnosti na rýzmberském panství.

⁹³ S lidarovými snímky lze pracovat online: <http://ags.cuzk.cz/dmr/>.

Základní informace pro autory příspěvků

Populárně-naučný mezioborový časopis se zaměřuje na historii, památky, archeologii, kulturu a přírodu regionu Chomutovska s možnými přesahy do přilehlých oblastí.

1. Časopis zveřejňuje původní práce z oboru historických a přírodních věd a dalších příbuzných oborů.
2. Maximální doporučený rozsah jednoho příspěvku je 15 normostran textu (1 normostrana = 1 800 znaků včetně mezer) + obrazové přílohy.
3. Článek může obsahovat poznámkový aparát v poznámkách pod čarou, ale možností je také publikování textu bez poznámkového aparátu. V tomto případě prosím uveďte za článkem přehled použité literatury.
4. Písmo: font Times New Roman, velikost písma 12 včetně nadpisů.
5. Dělení slov na konci řádků nepoužívejte.
6. Číslo poznámky za interpunkcí značte horním indexem bez mezery.
7. Způsob citování v poznámkách se řídí zvyklostmi v daném oboru. V případě nejasností prosím konzultujte podobu citací s naší redakcí.
8. Obrazové přílohy dodávejte v tiskové kvalitě (minimální rozlišení je 300 dpi). Prosím o jejich umístění do zvláštních elektronických souborů. V samostatném souboru uveďte seznam příloh a jejich popisky.
9. Při použití obrazového materiálu je autorovou povinností vypořádání veškerých autorských práv.
10. Prosíme autory, aby s textem dodali i krátké resumé v rozsahu maximálně poloviny normostrany. Redakce zajistí jeho překlad do němčiny.
11. Na konci příspěvku prosím uveďte pracovní kontakt na sebe (e-mailovou adresu, případně adresu odborné instituce).
12. Příspěvky do daného ročníku posílejte prosím vždy nejpozději do 31. května.

Hodnocení textů a autorské korektury

Všechny příspěvky jsou podrobeny schvalovacímu procesu, který zajišťují odborní pracovníci muzea nebo externí odborníci. Autoři jsou povinni reflektovat případné připomínky redakční rady k textu. Redakční rada má právo odmítnout publikování textů, které nesplní odborná kritéria daného oboru. Má též právo na formální úpravu textů v zájmu grafického zpracování časopisu.

Po redakčních úpravách bude autor požádán o autorskou korekturu. Po grafické úpravě textu pro tisk ve formátu pdf bude autor vyzván ke korektuře konečné sazby.

Za původnost a věcnou správnost textu zodpovídá autor.

Příspěvky nejsou honorovány. Každý autor obdrží zdarma dva výtisky časopisu a elektronickou verzi svého příspěvku ve formátu pdf.

Prosíme o zaslání textů v elektronické formě na e-mailovou adresu bilkova@muzeumchomutov.cz.

Pro informace a dotazy prosím kontaktujte redakci: Mgr. Milena Bílková, Th.D. bilkova@muzeumchomutov.cz.

OBLASTNÍ MUZEUM
V CHOMUTOVĚ